

פרק א' - צוות מיפוי ואיפיון

חברי הצוות: ראש הצוות - אייל רם, סמנכ"ל מנהל עובדי הוראה.

כתבו: תמי הופמן - המכון הישראלי לדמוקרטיה, עידו אורן - מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי, יעלה מזור - סיכוי-אופק.

מבוא

צוות המיפוי פעל במסגרת ועדת ההיגוי במטרה לשרטט את תמונת המצב הקיימת בנושא חיים בשותפות ובמניעת גזענות במערכת החינוך. בראש הצוות עומד אייל רם, סמנכ"ל מנהל עובדי הוראה במשרד החינוך.

תהליכי המיפוי והאפיון דרשו התבוננות במגוון רב של פעילויות וגופים: משרד החינוך על מגוון יחידותיו, פעילות בתי הספר, הרשויות המקומיות, מכוני מחקר ופעילות באקדמיה, מוסדות הכשרה להוראה וגופי החינוך הבלתי פורמלי. לצורך כך, חולק הצוות לתתי צוותים שכל אחד מהם התרכז בהיבט אחד של המיפוי. כל אחת מהקבוצות שלחה את התובנות שלה ואת ההמלצות. במקביל, הועברו שאלוני מיפוי ברשויות המקומיות (מנהלי אגפי החינוך), מנהלי מוסדות חינוכיים ובמוסדות להכשרת הוראה ובמרכזי פסג"ה. כמו כן, מופו מסמכי מדיניות ותכניות חינוכיות מתוך משרד החינוך, בדגש על יחידות המטה והמחוזות. בנוסף, נאספו מחקרים רלוונטיים ועדכניים להעשרת הנתונים והבנה טובה יותר של המצב.

מטרת הצוות הייתה כאמור לבחון את כלל הפעולות והפעילויות קיימים במטה, ובמחוזות, ברשויות ובמוסדות החינוך בנושא חיים בשותפות ומניעת גזענות זאת כדי לאפשר סנכרון נכון של העשייה, הבנה וזיהוי של הפערים והחסמים הקיימים ומתן המלצות למענים רלוונטיים.

המסמך מחולק לשלושה חלקים: הראשון, מציג את התובנות המרכזיות שעלו מתוך ניתוח ומיפוי של כלל החומרים שנאספו ובתוכו המלצות ראשוניות. השני, מציג את החסמים המרכזיים שיש להתמודד עמם בכל הקשור לקידום מדיניות לחיים בשותפות ולמניעת גזענות. החלק השלישי יציג את הנספחים המלווים את עבודת הצוות. בתקופה קצרה יחסית נעשה מאמץ לאסוף מידע רב ככל הניתן מן השדה ומיחידות המשרד העוסקות בתחומים אלה. המידע שנאסף הוא חלקי ועוסק בהיבטים שונים של התחום במובן זה זוהי גם מגבלתו של הסיכום הנוכחי.

חלק ראשון: תובנות מרכזיות מתוך ניתוח ומיפוי הנתונים שנאספו

1. ריבוי פרשנויות והיעדר תשתית המשגתית נדרשת בתחום של חיים בשותפות ומניעת גזענות.

חיים בשותפות ומניעת גזענות אינו מוגדר במערכת החינוך כתחום דעת. זהו נושא רחב המחזיק בתוכו מגוון של תפיסות, ערכים וידע המכוונים ברובם לקידום של ערכים כמו סובלנות, הוגנות, שוויון והכלה בין אנשים ובין קבוצות בחברה. עם זאת, קיימים הבדלים ופערים באופני הפרשנות והיישום של תחום זה בהתאם להקשרים חברתיים, תרבותיים ולאומיים. המיפויים השונים מלמדים כי הבדלים אלה מקשים על גיבושה של מדיניות עקבית וברורה:

- חוסר בהירות ואחידות מושגית - הנתונים שנאספו במסגרת עבודת הוועדה מלמדים על שימוש במגוון מושגים ושמות כדי להציג ולהסביר את הפעילות בתחום. בבחינת "למה מתכוונים כשאומרים...". שמות התכניות, ההשתלמויות ואף מסמכי המדיניות מלמדים על שימוש במושגים שונים כאשר לא ברור אם הם מסמנים משמעויות שונות ואופני פעולה שונים או שמא השינוי במושגים אינו מכוון. תמונה זו תואמת את מה שעולה במחקרים שונים המתארים את נושא ההמשגה וההסכמה עליה ועל הערכים אותם היא מייצגת כחסם מרכזי בכל הקשור לקידום חינוך לחיים בשותפות (ראו למשל: הופמן, 2020).

- בלבול בין מטרות ואמצעים - בהיעדר מודל המשגתי מוגדר, המיפוי מדגים כיצד לעיתים הכלים והאמצעים הפדגוגיים עצמם מהווים תחליף להמשגה המהותית. כך למשל, נתונים רבים שנאספו מדווחים על תכניות הלימוד המשותף, אך הלימוד המשותף הוא אינו בהכרח מטרה העומדת בפני עצמה, אלא פרקטיקה פדגוגית (חשובה ואפקטיבית) המכוונת למניעת גזענות ולקידום ערכים של שוויון, סובלנות, והכרת האחר. דוגמא נוספת מתוך סקר מנהלי המוסדות היא עצם ההתייחסות למפגשים כיסוד המרכזי המתאר את התחום. גם כאן אמצעי אשר יכול לקדם חיים בשותפות, אך במקרים מסוימים ואם לא מבוצע כהלכה יכול להוות חסם, הופך בשיח להיות יעד בפני עצמו.

- זיהוי מודלים רלוונטיים לגיבוש תשתית מושגית לתחום - המיפוי זיהה מספר מחקרים ו/או מודלים בנושא של חינוך לחיים בשותפות ומניעת גזענות שפותחו בתוך המשרד או מטעם ארגוני חברה אזרחית הפועלים בתחום, אשר יכולים לשמש בסיס ליצירת מסגרת המשגתית מארגנת ומוסכמת. כך למשל, העקרונות המופיעים [במתווה](#) להכשרת מורים בנושא חינוך לחיים משותפים ומניעת גזענות, המחקר '[חינוך לחיים משותפים 'או' חינוך לשותפות'](#)', או [מודל ארבעת הממדים](#) בחינוך לחיים משותפים שפותח במסגרת מהלך תו תקווה ישראלית בחינוך.

המלצות ראשוניות

- הטמעת שפה אחידה לתחום בין כל אגפי משרד החינוך - למשל אימוץ עקרונות לחינוך לשותפות כפי שפרסם מנהל עובדי הוראה: חינוך לחיים משותפים ולמניעת גזענות, נובמבר 2021.
- הקמת גוף מייצע למשרד החינוך להטמעת התחום במערכת החינוך - הקמת ועדת מקצוע לתכנית לימודים אשר תוכל לייעץ למשנה למנכ"לית, הגורם המתכלל במטה המשרד בהגדרת תחום הדעת, דרכי הטמעתו והפעלתו. בתכניות הלימודים הדיסציפלינאריות, הכשרות המורים, סוגיות הקשורות לחומרי הלימוד והתייחסות להיבטים האמוניים והאידיאולוגיים של הוראת המקצוע.
- מבנה הגוף המייצע - ועדת המקצוע מומלץ כי מבנה הוועדה יהיה בהתאם לנהלים הקיימים במזכירות הפדגוגית בהובלתם של יו"רים שותפים המייצגים את מגזרי החינוך השונים. (על אף שאין הכוונה למקצוע שעתיד).
- ביצוע הכשרות לדרגי פיקוח - יש להכשיר את דרגי הפיקוח העוסקים בקידום חיים בשותפות ובמניעת גזענות להיכרות עם תשתיות הידע והיבטים מושגיים בתחום כולל למידה של כלי אבחון, הכשרה והתערבות לבתי ספר וצוותים חינוכיים בשדה.

2. היעדר מדיניות סדורה וכלל מערכתית בנושא: פיזור הסמכויות והאחריות בטיפול במניעת גזענות וקידום חינוך לשותפות בין יחידות ואגפים בתוך משרד החינוך:

ריבוי הנתונים ומקורות הדיווח שלהם (עמותות, המטה לחינוך אזרחי, מנהל חברה ונוער, מנהלי מוסדות חינוך וכו') מלמד על דיס-אינטגרציה של התחום ברמת ההצהרה והמדיניות:

- העיסוק החינוכי בתחום מוגדר כבחירה בלבד - מחקרי המדיניות מלמדים כי חינוך לשותפות ולמניעת גזענות אינם מוגדרים בליבה האסטרטגית של המשרד ומוצעים כתכנים לבחירה. כך למשל, בתוך חלק מתחומי הדעת של תכנית הלימודים הפורמלית מופיעות המלצות מפורטות כיצד ניתן להדגיש תכנים של מניעת גזענות וחיזוק סובלנות כלפי קבוצות אחרות לבחירתם של המורים. כמו כן ישנם חומרים ומערכי שיעור ייעודיים בעיקר סביב ימי לוח אשר מורים מוזמנים להשתמש בהם. עם זאת, אין תוכנית מובנית ספיראלית מכיתה א- יב, אין מידע האם וכיצד תכניות הלימודים נכתבות מלכתחילה תוך הטמעת הערכים, הידע והמיומנויות הללו.

העיסוק בנושא חסר תמיכה ועידוד פעיל מטעם המטה - סקר מנהלי המוסדות מלמד כי 79% מהתכניות הן ביוזמת בתי הספר או עמותות חיצוניות. פחות מחצי אחוז מהמנהלים מעידים שהפעילות ביוזמת משרד החינוך. יוזמות השטח הן דבר חשוב שיש לעודד אותו, אבל נתוני המיפוי מלמדים על כך שאין מדיניות סדורה המעבירה מסר כלל מערכתי המקדם מודעות לנושא, מדגיש את חשיבותו, ומעודד את השדה החינוכי לפעולה חינוכית בתחום החיים בשותפות ומניעת גזענות. מחקרי הערכה שונים מלמדים שבמציאות זו האימפקט לשינוי עמדות הוא נמוך במקרה הטוב. היעדר היוזמה של המשרד בעיקר בולט ביחס לתחומים אחרים בהם המשרד יוזם פעילות לאורך שנים אשר מגובה בתקציבים ותמריצים. זה נתון שמנהלים מעידים שהם ערים לו בודאי ומרגישים אותו בפועל, גם כאשר הם בוחרים לייצר פעילויות בנושא חינוך לחיים משותפים.

המלצות ראשוניות

- כתיבת חוזר מנכ"ל הוראת קבע - כתיבת מדיניות מתכללת ובהירה בתחומים הקשורים לחיים בשותפות ומניעת גזענות. מדיניות המגדירה עוגנים מרכזיים של הטמעה, יישום והערכה.
- הענקת סמכויות ומשאבים לגורם המתכלל במשרד - העברת הסמכות על תכלול הנושא בכל יחידות משרד החינוך לגורם מרכזי אחד במשרד לו תהיה האחריות וגם את המשאבים לקדם את המדיניות בכלל האגפים בכפיפות ללשכת המנכ"לית. יש להקצות משאבים הולמים, תקן ייעודי א וכן רפרנטים מחוזיים ומוסדיים:
- הגדרות תפקיד של הממונים במחוזות, ברשויות, בהכשרות המורים ובמרכזי פסג"ה:
  - להיות אחראי לפיתוח, ליישום ולהטמעה של תכנית עבודה תלת שנתית בנושא חיים בשותפות ומניעת גזענות במחוז/ברשות/בהכשרה/ בפסגה.
  - הממונה ישתתף בהכשרות ויהיה רפרנט לגורם במטה המשרד, הכפוף ללשכת המנכ"לית.
  - להנחיל את השימוש בעברית ובערבית במרחב החינוכי הרלוונטי - למשל בהרחבת לימודי השפה כפי שהוחלט, בשילוט ובהתייחסות ללוח השנהב שילוט ובהתייחסות ללוח השנה.
  - לגבש מענה מקומי במקרים של גילויי גזענות כדי להבטיח סביבת למידה בטוחה ומוגנת. יש לגבש הליך להתמודדות עם גילויי גזענות ולהכשיר מפקחים ועובדי הוראה ייעודיים שישמשו כתובת לדיווח ולטיפול במקרים של גילויי גזענות ושנאת זרים - גלויים וסמויים.
- עיגון המדיניות שתיקבע בבסיס התקציב.
- רתימת בעלי תפקידים לקידום המדיניות החדשה - מהלך הסברה והכשרת לבבות בקרב בעלי ובעלות תפקידים מרכזיים בכלל מגזרי החינוך בנושא זה וכן רתימת אנשי החינוך: תמריצים מסוגים שונים יכולים לסייע, אך כפי שעולה ממיפוי זה הם צריכים להיות רחבים יותר בהגדרתם ובתבחינים לקבלתם ובהלימה לעקרונות המדיניות.

3. מחסור בכלי ניטור, אבחון ומדידה בנושא חינוך לחיים בשותפות ומניעת גזענות

בהיעדרם של מדדים וכלי הערכה מוסכמים ומוגדרים בנושא - ריכוז המידע הנוכחי אודות תכניות ופעילויות עוסק בכמות ולא באיכות ואינו מלמד על השפעת המהלכים השונים. נדרשת הבנה טובה יותר של תמונת המצב העדכנית בתחום, כמו גם אפשרות להסיק על אפקטיביות הפעולות החינוכיות שמתבצעות בשדה - פעולה אבחונית קריטית עבור מניעת נזק אפשרי של פעולות חינוכיות מסוימות והגברת האימפקט של פעולות מוצלחות בתחום. מספר דוגמאות מתוך הנתונים:

- העדר תכלול, למידה וסטנדרטיזציה של תהליכי הערכה - בשאלון מנהלי מוסדות, 59% מהמשיבים דיווחו שלתכנית המתקיימת במוסד יש תהליך הערכה ובקרה מלווה. כיום אין שום תכלול ולמידה מהנתונים הללו – מהי איכותם של תהליכי הערכה אלו? באילו מדדים הם משתמשים? כיצד ניתן לייצר סטנדרטיזציה בהקשר זה? כיצד ניתן לאגס את המידע וללמוד ממנו?

- העדר הערכה של השפעת התכניות על העמדות, התפיסות וההתנהגויות של המשתתפים - בדומה, לפי המיפוי שנערך במוסדות להכשרת מורים ובפיתוח המקצועי, כ-75% ו-57% מהקורסים וההכשרות (בהתאמה), מלווים בשאלון משוב להערכתם. יחד עם זאת, לא ניכר כי קיימת סטנדרטיזציה של השאלונים, כך שלא ניתן ללמוד מהם האם קיימת העדפה של תהליך הכשרה אחד על פני השני, ובעיקר על השפעתם של התהליכים לאורך זמן על העמדות, התפיסות והמוטיבציה של המשתתפים לעיסוק בתחום של חיים בשותפות. בנוסף השימוש בשאלוני משוב ולא במערכי מחקר ניסויים מקשה על הסקת מסקנות משמעותית בנוגע להשפעתם על קהלי היעד.

- העדר תבחינים לטובת בחירה של תכניות - הקריטריונים לבחירת תכנית/ השתלמות/ פעילות אחת על פני אחרת אינם מוגדרים במצב הנוכחי. כך למשל, עיון בנתוני טבלת מיפוי העמותות מציג 322 גופים המגדירים עצמם כפועלים בתחומי החיים בשותפות ובמניעת גזענות, ללא תבחינים ברורים המשיבים לשאלה מהם הכלים/התנאים הנדרשים לצורך קידום. כאמור, בנושא ההמשגה,

העדר תבחינים מאפשר מגוון רחב מאוד של פרשנויות לשאלה זו ואינו בהכרח מייצר תנאים מיטביים.

● משרד החינוך אינו בוחן את אפקטיביות הגופים הפועלים - כ-6% בלבד מתוך 322 הגופים כללו אזכור מחקרי או אבחוני ביחס לפעילותם. נתון זה מספק אינדיקציה לכך שארגוני החינוך המתמחים בחיים בשותפות אינם נדרשים על ידי המשרד לבסס את פעילותם על ידע מחקרי בנושא או לבחון את אפקטיביות הפעולה החינוכית שהם מבצעים.

● אין מדידה הממפה את תמונת המצב המערכתית - בבתי הספר כמו גם ברמה הארצית - מעבר לתהליכי הערכה ומדידה של תוכניות שונות, חסרה כיום תשתית מחקרית משרדית למדידה ובחינה של תפיסותיהם, רגשותיהם והתנהגותם של תלמידים וצוות בית הספר בכל הנוגע לחיים בשותפות ברמה הארצית. כפי שבמקצועות הלימוד ישנם ציונים המאפשרים להסיק על אתגרים, שיפור, נסיגה וכו', כך תחום החיים המשותפים ומניעת גזענות מצריך מעקב מערכתי אחרי סטטוס הידע, התפיסות והמיומנויות הקיים בשטח. בהעדר תשתית כזו קיים קושי להבין מה הוא המצב הקיים בבתי הספר כיום? מה הם ההבדלים בין זרמי חינוך, הגילאים ואיזורי המגורים השונים? והאם קיימים שינויים לאורך הזמן בחוויות ובתפיסות של המשיבים? ידע שכזה הינו קריטי לצורך פיתוח תוכנית מערכתית אפקטיבית של חינוך לחיים בשותפות.

המלצות ראשוניות

- מדידה והערכה ארצית - הטמעה מערכתית ושיטתית של תהליכי מדידה והערכה בנושא חינוך לחיים בשותפות ולמניעת גזענות – ברמה הארצית: הטמעת הנושא בשאלוני תמונת מצב ואקלים שנתיים באחריות ראמ"ה והקצאת תקציב לקיום סקר משרדי דו שנתי בכל זרמי החינוך למיפוי תמונת המצב ומעקב אחר המגמות והשינויים לאורך זמן שיתבצע ע"י ראמ"ה.
- מדידה והערכה בתוך בתי הספר - מתן תמריצים המעודדים בתי ספר המשתתפים בתכניות חיים בשותפות לקיים תהליכי הערכה ומדידה פנימיים המלווים את התכנית ולהגדיר יעדים ישימים ומדידים להצלחתה. למשל, הקצאת תמריץ תקציבי לבתי ספר שילוו את התכניות שבחרו בנושא חיים בשותפות במערכת גפ"ן לפני ואחרי הפעלתן על מנת ללמוד על האפקטיביות שלהן. תהליכי ההערכה והמדידה הפנימיים ילוו בשאלון פנימי בנושא שיפותח ע"י ראמ"ה ויעמוד לרשות בתי הספר המעוניינים בכך לצרכים בית ספריים ופנימיים בלב לצורך קידום הנושא.
- הקצאת תקציבי מחקר למחקרי התערבות (רצוי מערכי מחקר ניסויים) בנושא חיים בשותפות, אשר יתבצעו ע"י הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) המאפשרים להסיק על השפעת התכניות בנושא ומידת האפקטיביות שלהן.
- הקמת מאגר נתונים מערכתי עדכני ונגיש בתחום - תכלול הידע והנתונים הקיימים אודות תפיסות ועמדות תלמידים ומורים, מיפוי תכניות קיימות ונתונים אודות האפקטיביות שלהן תחת גורם ייעודי היושב תחת המתכלל המשרדי של התחום.
- תבחינים ברורים לתכניות הפועלות בתחום - יש להגדיר תבחינים וקריטריונים הנגזרים מדו"ח זה, מההגדרות המוצגות בו, לאישורן של תכניות ופעילויות המקדמות חיים בשותפות ומניעת גזענות.

4. תחום החיים בשותפות ומניעת גזענות כולל מגוון רחב של שחקנים ופעילויות אך האימפקט על כלל מערכת החינוך הוא מצומצם מאוד.

הנתונים שנאספו במסגרת עבודת הוועדה מלמדים על מגוון רחב מאוד של שחקנים חינוכיים העוסקים בתחום זה במשרד החינוך ומחוצה לו. כמו כן, ידע מקצועי רב בהקשרים פדגוגיים, חברתיים ורגשיים קיים בשדה החינוכי ובא לידי ביטוי בפעילויות המתקיימות. עם זאת, מאחר ונושאים אלו נתונים

לבחירת השדה החינוכי ואינם מעוגנים באופן מחייב בתכניות העבודה של בתי הספר, התמונה העולה מתוך הנתונים שנאספו מראה שקיים פער גדול בין ריבוי השחקנים, גיוון הנושאים והידע המקצועי בתחום לבין מספר התלמידים והמורים שהשתתפו בפועל בתכניות השונות בתחום. כדוגמא מתוך הנתונים, אפשר לראות את מספר המשתלמים בהשתלמויות המטה לחינוך אזורי וחיים בשותפות. 5440 מורים ומורות עברו השתלמויות ייעודיות לנושאים אלו במשך 3 שנים בין השנים תשע"ח - תש"פ. כלומר, חלק קטן מאוד מכוח ההוראה בישראל (כ-3%)

סוגי השחקנים העוסקים בתחום:

- משרד החינוך - יחידות שונות עוסקות בנושאים הללו לרוב ללא תיאום ביניהן. היקפי הפעילות של היחידות השונות משתנים וברובן אלו פעילויות הקשורות לתכניות לימודים ממוקדות והשתלמויות. משרד החינוך הוא גם הגורם שאמור להוביל את המדיניות בנושא.

- ארגוני חברה אזרחית - מגוון עמותות הפועלות במערכת החינוך בהיקפי פעולה שונים מפעולה נקודתית ועד פעילות רחבה יותר. בין העמותות ישנם שחקנים בולטים יותר שהמעורבות שלהם בשדה החינוכי בולטת יותר מאחרים. טבלת נתוני העמותות מציגה מעל ל - 300 עמותות וארגונים מסוגים שונים הפועלות בתחומים אלה.

- ארגוני חינוך בלתי פורמליים - תנועות נוער, החברה למתנ"סים, ארגוני ילדים ונוער ועמותות ארציות הפועלות בשדה הבלתי פורמלי ובין השאר מעבירות תכנים הקשורים ישירות או בעקיפין לחיים בשותפות ולמניעת גזענות. נספח 2 בחלק השלישי של המסמך יציג התייחסות מפורטת לתפקידו של החינוך הבלתי פורמלי בהקשר לנושא מסמך זה.

- רשויות מקומיות - בולט יותר בערים המעורבות, אך מתקיים גם במרחבים נוספים.

כאמור, קיים פער בין ריבוי השחקנים והפעילויות ובין האימפקט מתוך הממצאים הבאים ניתן ללמוד על חלק מהסיבות לאי השפעה מועטה:

- מיעוט משתתפים בקרב תלמידים - מספר הכיתות בכל הארץ שעוברות פעילות משמעותית הוא יחסית קטן. כך לדוגמא, בשנת תש"פ, 9259 תלמידים בלבד למדו בתכניות הלימוד המשותף שנחשבות לתכניות הדגל של התחום.

- ידע חלקי אודות מספר עובדי ההוראה המשתלמים - לדוגמא, טבלת נתוני השתלמויות מהמחוזות חסרה את מספרי המשתלמים בפועל ומציגה רק את סוגי ההשתלמויות המוצעות.

- השתלמויות קצרות טווח - עיון בנתונים מלמד כי מתוך 96 השתלמויות רשומות פחות מ-10 אחוזים, 7 השתלמויות בלבד הן של 60 שעות ואילו רובן המובהק (88%) הן קצרות טווח של 30 שעות, יחד עם עוד 6 ימי עיון של 8 שעות בלבד.
- העדר הגדרה מהן פעילויות אפקטיביות - סקר מנהלי המוסדות כולל 363 דיווחים על פעילויות המוגדרות בעיני מנהלי המוסדות כפעולות המקדמות חיים בשותפות. 93% מהמשיבים מדווחים "שהתכניות שהועברו היו אפקטיביות במידה רבה". המיפוי אינו מתאר מה משמעותה של האפקטיביות הזו. כיצד היא נבדקת והאם הדיווח העצמי של המנהל.ת. אכן מלמד על תוצאות מצופות של התכנית מבחינת יעדי החיים בשותפות ככל שאלו הוגדרו.
- היעדר הכשרה ומעורבות של הצוות החינוכי ב-50% מהמוסדות - לצד הדיווח על אפקטיביות רבה, נתון נוסף שעולה מתאר כי ב-50% מהמוסדות שהשיבו, לא התקיימה הכשרה לצוותי ההוראה במוסד בהקשר לתכנית. היעדר מעורבות ו/או עיבוד של הצוות החינוכי בתהליך כניסתה של התכנית לבית הספר הוא נתון הדורש גם הוא עיון לגבי מידת ההטמעה וההפנמה של הפעילות בתהליך הבית ספרי.
- אין הכשרת מנהלים בחינוך לשותפות ומניעת גזענות - במסגרת הכשרת מנהלים באבני ראשה אין עיסוק מספק בחינוך לשותפות ומניעת גזענות. ככל שמתווה הכשרות המורים יצא לפועל, הולכות וגוברות פעולות המשרד לטובת גיוון חדרי המורים וככל שהמשרד פועל לטובת חיזוק האוטונומיה של המנהלים - יש הכרח במתן כלים וידע למנהלי בתי הספר בסוגיות אלה.

המלצות ראשוניות
<ul style="list-style-type: none"> ● אחריות מרכזית לצוותי ההוראה בתוך בתי הספר - העברת עיקר האחריות להובלת תחום הדעת אל צוותי ההוראה על מנת להטמיע באופן מתמשך ידע מקצועי בתוך בתי הספר בניגוד למצב שבו עיקר הפעילות היא בהובלת עמותות אל מול תלמידים. ● הכשרת מנהלים - הכנסת 'חיים בשותפות' להשתלמויות "המפקח ומנהליו" ויצירת מתווה ייעודי ל-"אבני ראשה" להכשרת מנהלים חדשים בתחום. ● הרחבת ההשתלמויות הקיימות מבחינת משך ההכשרה וליווי תהליכי הטמעה בשדה. ● הגדרת מדדים לתכניות ולפעולות אפקטיביות - יש להגדיר מדדי אפקטיביות ברורים המתייחסים לאיכות התכנית או הפעולה (בחלוקה למדדי התנהגות ושינוי תפיסתי) ולערכים שהיא מקדמת.

- יצירת רצף בין ההכשרה לפיתוח המקצועי - הטמעת המתווה להכשרת מורים בנושא חינוך לחיים משותפים ומניעת גזענות גם בתהליכי הפיתוח המקצועי כהמשך לחשיפה לנושא במוסדות להכשרה להוראה.

5. פרדיגמת המגע כבסיס מוביל במרבית התכניות והפעילויות המדווחות :

מרבית התכניות הפועלות בתחום חיים בשותפות, על פי מיפוי העמותות ומיפוי מנהלי המוסדות, מקיימות 'מגע ישיר' על בסיס מפגש/לימוד משותף ואינטראקציה בין קבוצתית ישירה. מיעוטן מוקדש לכלים חינוכיים 'רכים' יותר הפועלים ללא מגע או על בסיס מגע עקיף, אשר בכוחם להקנות ידע ומיומנויות חשובים ורלוונטיים לתחום החיים המשותפים, בהיקפים נרחבים ועבור קהלי יעד מגוונים במערכת החינוך. יש לציין כי פרדיגמת המגע אמנם נמצאה במחקרים רבים כאפקטיבית בהפחתת דעות קדומות וקידום תפיסות סובלניות בין קבוצות שונות, אך מדובר כגישה אחת מיני רבות אפשריות בהקשר של חינוך לחיים בשותפות ומניעת גזענות. יתרה מכך, ישנן מגרעות בשימוש בפרדיגמת המגע כבסיס מרכזי וכמעט בלבדי בהקשר זה. בפועל, הסתמכות על פרטיקת המפגשים מובילה לכך שרוב התלמידים והתלמידות במערכת החינוך אינם זוכים לקבל חינוך לחיים בשותפות, בין אם בשל חסמים תקציביים ולוגיסטיים ובין אם בשל האיום הכרוך במפגש ישיר עבור חלק מקהלי היעד. על כן, מרכזיותה של גישה זו דורשת עיון וחשיבה מחודשת. להלן מספר דוגמאות מתוך מסמכי המיפוי שהוציאה הועדה:

- הפרקטיקה המרכזית ביותר מ-50% מהעמותות מבוססת על פרדיגמת המגע - יותר מחצי מהארגונים אשר השיבו על שאלון המיפוי ציינו באופן מפורש פרקטיקות מגע כמו לימוד משותף, תוכניות דיאלוג, פרויקטים משותפים וביצוע מטלות משותפות בין מגזרים וקבוצות שונות כפרקטיקה מרכזית בעבודתן.
- לפחות כ-1/3 מהמנהלים תופסים את פרקטיקת המפגש כפרקטיקה המרכזית בתחום - בעוד שבסקר מנהלי מוסדות לא היתה התייחסות ישירה לאופי הפעילות שהתקיימה במוסד, מתשובות לשאלה פתוחה שהופנתה אל המנהלים ניתן ללמוד כי לפחות כשליש מהם תופסים את פרקטיקת המפגש (לימוד משותף, דיאלוג, פרויקטים משותפים) כפרקטיקה המרכזית בכל הקשור לחינוך לחיים בשותפות (מנהלים רבים לא ענו על השאלה הפתוחה כך שיתכן שעוד רבים אחרים סבורים כך). במידה רבה יתכן שהבסיס לתפיסה זו נובע מחוסר היכרות עם פרקטיקות רלוונטיות אחרות.
- מתוך המסמכים ששותפו על ידי המטה לחינוך אזורי וחיים בשותפות ניכר כי חלק מרכזי מהתוכניות שנסקרו הינן תוכניות של מפגשים ולימוד משותף.

המלצות ראשוניות

- יש 'להפוך את הפירמידה' של הפעולה החינוכית בתחום החיים בשותפות ולבסס את העשייה במערכת החינוך בעיקר על כלים אשר בכוחם להגיע לכלל התלמידים והתלמידות מזרמי החינוך השונים ולטפח את הידע והמיומנויות והערכים התומכים בחיים בשותפות ומניעת גזענות. כמו למשל:
  - הקניית ידע תרבותי, דתי, היסטורי ושפתי אודות זהויות חברתיות שונות בחברה בישראל במסגרת שיעורי חינוך או דרך מקצועות דעת שונים (תרבות יהודית ישראלית, היסטוריה, אזרחות, ספרות, קולנוע, אמנות, ועוד).
  - הטמעת תכנים, ידע ומיומנויות של חיים בשותפות ומניעת גזענות בפלטפורמות למידה רלוונטיות הקיימות כבר במערכת החינוך - כמו למשל, שיעורי 'השכלה כללית', מטלות ביצוע באזרחות, שיעורי 'מפתח הלב' בגילאי יסודי, ועוד.
- פיתוח והנגשה שוטפת של תוכן פדגוגי המותאם לחגים, ימי ציון במערכת החינוך ולאירועי השעה בהקשר של חיים בשותפות ומניעת גזענות על בסיס שת"פ בין המשרד וארגוני חברה אזרחית הפועלים לפיתוח חומרים בנושא.
- יש לבחון את השפעת התכניות החינוכיות המסתמכות על מגע ישיר בין קבוצות, ובמידה ונמצאות כאפקטיביות - לעודד מנהלים/ות ובתי ספר להשתתף בתכניות אלה על ידי מתן תמריצים.

6. רובן המוחלט של הפעילויות מתקיימות במגזר הממלכתי (יהודי חילוני) והממלכתי-ערבי ומיעוט פעילויות במגזרי החינוך האחרים

נתונים שנזכיר כאן מעבים תמונת מצב שהייתה ידועה קודם לכן והיא כי עיקר הפעילויות מתקיימות במגזר הממלכתי (יהודי חילוני). ישנם חסמים עמוקים בחינוך הממלכתי-דתי ובחינוך החרדי שמונעים ממנהלים ואנשי חינוך לעסוק בחיים בשותפות ומניעת גזענות. חשוב להבחין כי החסמים לעיסוק בנושאים אלו בחינוך הערבי הם אחרים, כאשר חלק מהם מבוסס על יחסי הכוחות ההיסטוריים בין הנהלת משרד החינוך והאזרחים הערבים, בעלי תפקידים במערכת החינוך. להלן מספר דוגמאות מתוך המיפוי:

- עיסוק נמוך בסובלנות כלפי קבוצות אחרות במגזרי החינוך הדתי והחרדי - על פי נתוני מדד השותפות לשנת 2020 ו- 2021 אותו מבצע מרכז אקורד, תלמידים בבתי ספר בחינוך הממלכתי - מעידים כי בבתי הספר שלהם ישנו עיסוק בסובלנות כלפי קבוצות אחרות בחברה יותר מאשר תלמידים מכלל הקבוצות האחרות ובייחוד מהזרם החרדי.
- רוב מובהק של השתלמויות המורים מבוצעות בחינוך הממלכתי-יהודי - מיפויי השתלמויות המורים אינם מפולחים לפי מגזרי החינוך. עם זאת על פי שמות בתי הספר בחלק מהנתונים נראה כי מתוך כ-100 ההשתלמויות המוצגות רובן המובהק מבוצעות בבתי הספר הממלכתיים-יהודים.
- מאפייני ומרכיבי התכניות הקיימות מתאימים באופיים בעיקר לחינוך הממלכתי-יהודי - מיפוי העמותות והפעילות בתחום חיים בשותפות מלמד על ריבוי של תכניות המתאימות באופיין ומרכיביהן בעיקר לחינוך הממלכתי-יהודי ובמידה משמעותית פחות לזרמי החינוך האחרים. כך למשל, ידוע כי במקרים רבים פרקטיקת המגע הישיר עלולה להוות כמאיימת וכלא מתאימה עבור קהלי יעד שמרניים, אך בתכניות הנמצאות במאגר כמעט ואין היצע של כלים חינוכיים אשר יכולים לספק אלטרנטיבה לחשיפה הישירה (כמו מגע עקיף או וירטואלי למשל).
- לפחות מחצית מתוך 10 התמריצים שפורטו במיפוי ואשר חלקם העיקרי ניתן על ידי עמותות המפעילות תוכניות, מתמקדים בתוכניות מפגשים בין יהודים וערבים.

המלצות ראשוניות

- הצבת יעדים ברורים לכלל זרמי החינוך - הנחלת מדיניות משרדית שמציבה יעדים ברורים ומשותפים לכלל זרמי החינוך בנוגע לחינוך לחיים בשותפות ומניעת גזענות. יעדים אלה יתייחסו למגוון הזהויות הקבוצתיות בחברה הישראלית.
- מינוי פרויקטורים ייעודיים - מינוי בעלי תפקידים ברמת מפקחים לתחום הדעת בממלכתי דתי, ממלכתי ערבי ובממלכתי חרדי.
- איתור חסמים והזדמנויות - צעדי אבחון, מיפוי ומחקר נרחבים לאיתור החסמים וההזדמנויות ברמה התפיסתית והמבנית לעיסוק בחיים בשותפות ומניעת גזענות בחינוך הממלכתי-דתי ובחינוך החרדי וכן בחינוך הממלכתי-ערבי. ראו גם בחלק השני במסמך זה.
- מחוון ייעודי לכל זרם חינוך - פיתוח ובנייה של 'מצפן שותפות' מערכתי על פי זרמי החינוך - מחוון המדגיש יעדים מרכזיים של חינוך לחיים משותפים ומניעת גזענות בהתאם לזרם החינוך לאור החסמים המרכזיים המאפיינים כל זרם על פי נתוני המיצב והסקר המשרדי בנושא.
- תמריצים למנהלים ולבתי ספר - בניית סל תמריצים מודולרי שיעודד וירתום בתי ספר מכלל זרמי החינוך לפעול בתחום.

חלק שני: חסמים מרכזיים בקידום מדיניות לחיים בשותפות ומניעת

גזענות

מרבית הפערים והחסמים מופו והוצגו במחקרים ובדוחות מדיניות לאורך השנים ובאים לידי ביטוי גם בדוחות מבקר המדינה בנושאים אלה (2016, 2021), עם זאת עדין לא התבצעה התמודדות עומק עם חסמים אלו ופערי יישום המדיניות (לאורך השנים) לא צומצמו באופן משמעותי. המיפוי הנוכחי מחלק את הפערים לשתי קבוצות: הראשונה, חסמים חיצוניים למערכת החינוך שמקורם במגרש הציבורי, חברתי ופוליטי. הקבוצה השנייה, חסמים הקשורים למדיניות, מבנה וארגון של משרד החינוך. למרות הקשר הברור בין הקבוצות, החלוקה יכולה לסייע בחשיבה על דרכי התמודדות עם כל אחד מהסוגים ולזמן דרכי פתרון שונות ומותאמות יותר. הדגש בהמלצות הוא כיצד ניתן להתמודד עם הפערים והחסמים הקיימים ביישום המלצות שחלקן מוכר גם מהעבר.

פערים וחסמים הקשורים למגמות עומק בחברה הישראלית בשנות האלפיים

- הפיכת עצם הדיון בחיים משותפים ודמוקרטיה לשיח פוליטי מקוטב ומתלהם.
  - הזיהוי בשיח הציבורי והפוליטי של נושאים הקשורים בקידום חיים משותפים כפוגעים בזהות הלאומית, הדתית והתרבותית היהודית ולהיפך.
  - שיח ציבורי המייצר לעומתיות בין שני בסיסי הגדרת המדינה יהודית ודמוקרטית.
  - קבוצות שונות בחברה הישראלית מגדירות באופנים שונים את שייכותן למרחב הישראלי. דבר זה יוצר קושי ביצירת שייכות על בסיס משותף ואזרחי המצטרף לזהות השייכות הפרטיקולרית ולא סותר אותה.
- דוגמאות לפערים וחסמים הקשורים בארגון ומדיניות משרד החינוך, הכשרה ופדגוגיה והמלצות ראשונות

היבט אסטרטגי:

- זרמי החינוך הנפרדים, על רקע הפרדה בין הקבוצות בחלק גדול משאר תחומי החיים, מייצרים פערים גדולים בתודעה וריחוק חברתי, אשר מובילים לתחושות של ניכור ופחד ומקשים על קיום שיח בין מגזרי. היעדר תפיסה מנחה של משרד החינוך ואי גיבוש תכנית עבודה והכשרה מוסדרת בנושאים אלה.
- נושאים הקשורים לחינוך לחיים משותפים ומניעת גזענות, אינם מעוגנים בחקיקה או בחוזר מנכ"ל הוראת קבע.
- היעדר גיבוי מוצהר וגלוי לאנשי החינוך הפועלים בתחומים אלה ולעיתים נמצאים בחשש למעמדם הארגוני – מקצועי.

המלצות ראשוניות - היבט אסטרטגי

- תכלול תכניות העבודה השונות ליישום המלצות הועדה תהיה תחת סמכות המנהל הפדגוגי לטובה יצירת רצף וקוהרנטיות.
- יצירת מחוון רחב ומפורט להגדרת "תו תקן" לקידום הנושא (כמו למשל תקווה ישראלית).
- מיפוי המבנים הקיימים העומדים לרשות בתי הספר לצורך קידום תכנים רלוונטיים דרכם.
- בניית קבוצות עבודה של א.נשי חינוך מכל המגזרים לבירור מושגי של ערכים ייחודיים ומשותפים וקידום בסיס חברתי ואזרחי לכלל האזרחים בחברה.
- מתן גיבוי פומבי תקשורתי של שרת החינוך ומנכ"לית המשרד למספר פרויקטי דגל קיימים בנושא חיים בשותפות.

היבט תקציבי:

- מדיניות המשרד בנושאים אלה אינה מעוגנת בתקציב ייעודי עבור פעילויות וכמעט ואינה מעוגנת בתקציב עבור כוח אדם ייעודי. ישנו קושי לעקוב אחר תקנות שונות להבנת התקציב בפועל המועבר לפעילויות של קידום חיים משותפים ולמניעת גזענות.
- פעילויות ותכנים הממומנים מסלים שונים, כספי הורים, פילנתרופיה, עמותות חיצוניות - קושי במעקב וברגולציה.
- הנושא מתנהל בתנאי שוק ותחרות – תמיכת משרד החינוך בגופים חיצוניים העוסקים ישירות בנושא - מצומצמת באופן יחסי.

המלצות ראשוניות - היבט תקציבי

- הקצאת כסף ייעודי בבסיס התקציב לתקנים במטה המשרד ובמחוזות וכן בכסף הייעודי להכשרות המורים ובמסגרת מערכת הגפ"ן ולא בהעברות בוועדת הכספים.
- יצירת תמריץ כלכלי ליישום פעילויות המקדמות חיים בשותפות ומניעת גזענות. לתקופה של בין 3-5 שנים.
- יצירת תבחינים לתמיכה כלכלית בפעילויות /תכניות משולבות בנושאים אלו במקצועות הלימודים.

היבטים של הכשרה ופדגוגיה

- חשש והימנעות של א.נשי חינוך מעיסוק בסוגיות פוליטיות וחברתיות - היעדר כלים ליצירת שיח חברתי ופוליטי.
- השתלמויות לעובדי הוראה בתחומים אלו אינן נכללות באופן מחייב בתהליכי ההשתלמות והפיתוח המקצועי של מורים.
- השתלמויות מקצועיות נערכות בנפרד על פי מגזרי החינוך - צמצום המפגש בין מורים מקבוצות שונות.
- שונות ולעיתים הדרה של הצגת קבוצות באוכלוסייה בספרי הלימוד (בתוך המגזרים וביניהם)

המלצות ראשוניות - היבטים של הכשרה ופדגוגיה

- הטמעת הנושא בהכשרת מנהלים (אבני ראשה).
- כתיבת תכניות עם דגשים ייחודיים ליישום וקידום הנושא בכל אחד ממגזרי החינוך בהתאמה למאפיינים ולצרכים הייחודיים, על בסיס חוק חינוך ממלכתי ומגילת העצמאות.
- עידוד של הכשרות מורים משותפות בתחומי הדעת השונים והרחבת מהלכי גיוון חדרי מורים.
- איגום תוכניות ופעילויות הקיימות במשרד ובארגונים הפועלים עמו במאגר פתוח ונגיש שאינו שואף להאחדה של מסרים אלא מעודד נקודות מבט שונות על סוגיות מורכבות בציבוריות

פרק ב': צוות חיים בשותפות

רקע

החברה הישראלית מורכבת ממגוון קבוצות, דתות ותרבויות. אחת המשימות החשובות והמאתגרות ביותר העומדת כיום בפני הקבוצות השונות המרכיבות את החברה הישראלית לחיות יחד. ריבוי הזהויות עשוי להיות מקור לעושר חברתי, אך גם למתחים ופיצולים חברתיים. לאורך כל שנות המדינה אנו עדים להתגברות מגמות של פילוג חברתי ואף גילויי עוינות בין הקבוצות השונות בישראל, המציבות אתגרים ודילמות בפנינו כאנשי ונשות חינוך.

מדינת ישראל היהודית והדמוקרטית, פועלת מכוח מגילת העצמאות וערכיה ומכוח חוקיה ולמערכת החינוך תפקיד משמעותי בקידום לכידות חברתית, הנשענת על יצירת מרחב חיים מכבד לכלל הזהויות וקבוצות האוכלוסייה.

לכידות אין פירושה מחיקה או טשטוש זהות. נקודת המוצא היא שהמגוון גורם להרחבת עולמו של היחיד ולהעשרת החברה. השאיפה היא להצמיח בוגרים שיהיו אזרחים בעלי זהות עצמית, הנוהגים בכבוד כלפי מי ששונה מהם והמצליחים לראות גם את המשותף ולא רק את המפריד. בוגרים בעלי תחושת שייכות, מעורבות ואחריות לחברה, הרוצים לפעול כאשר ערכי הצדק, השוויון ושמירה על המורשת חשובים להם.

חינוך לשותפות אמור להוביל לשינוי תודעתי משמעותי בהיבטים של תפיסת הטוב המשותף, תפיסת הזהות הפרטיקולארית והמשותפת, עמדות ותפיסות כלפי קבוצות אחרות בחברה, ותפיסות באשר ליחסים האידיאליים בין הקבוצות השונות.

חינוך לשותפות אמור לייצר בקרב הלוקחים בו חלק את המוטיבציה, הסובלנות, והיכולת לקיים

אינטראקציה קבועה, מתמשכת וחיונית עם חברי קבוצות אחרות במהלך החיים הבוגרים.

החינוך לשותפות בחברה שסועה חייב לקיים איזון עדין בין מרכיבים שונים לדוגמא: זהות משותפת, רגישות לאי שוויון, קידום סובלנות (שבהיעדר אותו איזון עלולים לפגוע ולכרסם האחד בשני).

בחודש ינואר 2022 הוקמה על ידי שרת החינוך, גבי יפעת שאשא-ביטון, ועדה משרדית לקידום חיים בשותפות במדינת ישראל.

מר אבי גנון, המשנה למנכ"ל משרד החינוך מונה ליו"ר הוועדה והגב' שרה זילברשטרום מונתה למנהלת הוועדה.

אנשי הוועדה כללו נציגות מאגפים שונים במשרד החינוך לרבות החינוך הבלתי פורמלי, נציגות של הקבוצות השונות בחברה הישראלית, נציגות הורים ותלמידים, נציגי רשויות, ארגוני הורים ומורים וכן נציגים של החברה האזרחית.

לאור מסקנות הביניים של הוועדה, משרד החינוך קבע כי אחת מאבני הדרך של המשרד לשנת הלימודים תשפ"ג תעסוק בקידום חיים בשותפות בין כלל הקבוצות המרכיבות את החברה בישראל.

עקרונות עבודה

עקרונות העבודה של הוועדה ומכאן, עקרונות העבודה של תת צוות חינוך לשותפות :

1. פיתוח תפיסה משרדית מחייבת, הכוללת עיגון בחוזר מנכ"ל והנחיות ברורות באשר לחינוך לשותפות.
2. מתן מענה לליקויים שהועלו בדו"ח מבקר המדינה בנושא.
3. מיקוד בפעולות ארוכות טווח במטה המשרד, צוותי החינוך, תלמידים וקשרי ממשלה ומגזר שלישי.
4. התבססות על הידע שנצבר במטה לחינוך אזרחי ובהמלצות הצוות לאחר מבצע "שומר החומות".
5. התייחסות לרצף החינוכי-גילאי – חינוך בגיל הרך, חינוך יסודי, חינוך על יסודי וסטודנטים.
6. התייחסות לרצף החינוכי – חינוך פורמאלי וחינוך חברתי קהילתי.
7. שימת דגש על מרכזיות צוותי החינוך וההוראה בהובלת תהליכי שינוי בשגרה ובזמן משבר.
8. שיתוף ארגוני חברה אזרחית הפועלים בתחום החינוך לחיים בשותפות (וחינוך נגד גזענות).
9. עבודה שוטפת ומסונכרנת עם כלל הגורמים במשרד, לרבות דוברות ופרסום העוסקים בנושא

מטרות

מטרות תת הוועדה של חינוך לשותפות, כפי שפורסמו בכתב המינוי :

- א. קידום תפיסה של חיים בשותפות וכבוד לאחר, תוך חיזוק הזהות העצמית והתפיסה ששונות תורמת לגיוון ולעושר תרבותי.
  - ב. פיתוח המלצות למנגנונים, כלים ומתודולוגיות אשר יקדמו תפיסה כלל מערכתית לקידום חיים בשותפות, תוך פיתוח מדדים בנושא.
- במסמך זה נתמקד בפירוט עבודתה של תת ועדה – חינוך לשותפות.

מתודולוגיה

תת ועדה חינוך לשותפות – דרכי פעולה ותוצרים

הוועדה התכנסה בהרכב מלא חמש פעמים ובין כל פגישה התקיימו מפגשים של כל אחד מ-4 צוותי עבודה על פי שכבות הגיל: קדם יסודי, יסודי, על יסודי, אקדמיה.

צוותי העבודה נפגשו באופן שוטף והכינו את הנדרש לפני כל מפגש מליאה.

כל צוות ריכז את המלצותיו והערותיו ואלו רוכזו במסמך משותף.

גובשו מטרות, יעדים, חסמים והמלצות רוחביות המשותפות לכלל קבוצות הגיל וכן התייחסות לדגשים ייחודיים לכל קבוצת גיל.

חינוך לשותפות- תמונת המצב

החברה הישראלית היא חברה רבת תרבויות, המורכבת ממספר רב של קבוצות אתניות שונות. ההפרדה בין הקבוצות באה לידי ביטוי בסביבות מגורים, בייצוג פוליטי ובחינוך. מערכת החינוך בישראל מפוצלת לארבעה זרמים נפרדים: החינוך הממלכתי, החינוך הממלכתי-דתי, החינוך הערבי והחינוך החרדי. כל זרם, על גווניו השונים, מחנך את תלמידיו בהתאם לתפיסת עולמו החברתית, התרבותית והדתית. לעתים קרובות, תלמידי זרם אחד אינם מכירים תלמידים מזרמים אחרים ואינם נחשפים לעולמם התרבותי.^[1]

היעדר היכרות הדדית מוביל לריחוק ולזרות, וכתוצאה מכך מתפתחות דעות קדומות ועמדות גזעניות, מתעצמים חששות ופחדים ונוצרות עוינות ותחרות בין המגזרים השונים. לפיצול זה יש השלכות הרות גורל על הסולידריות החברתית והאזרחית במדינת ישראל ועל תודעת השותפות באחריות לקיומה ולרווחת אזרחיה. יש בכך פגיעה במרקם החיים המשותף, בחוסנה של החברה הישראלית ובלכידותה. למערכת החינוך יש תפקיד מרכזי בצמצום המתחים בין הקבוצות וביצירת אקלים חברתי של קבלה, של סובלנות ושל כבוד הדדי לשם יצירת חברת מופת סולידרית ומלוכדת. אחת הדרכים לצמצום הניכור ותחושת האיום ההדדית, ולמיגור סטיגמות ודעות קדומות, היא קיום מפגשים יזומים בין הקבוצות השונות שבחברה הישראלית, על בסיס התודעה ששונות היא לאו דווקא איום היוצר שנאה אלא הזדמנות לעושר תרבותי. (מפגשים בחברה הישראלית, מנהל ח"ן, 2016)

מערכת החינוך שואפת לצייד את תלמידיה בכלים להעמקת הזהות האישית והזיקה החברתית למשפחתם ולקהילה אליה הם משתייכים, ולצד זאת, לצייד אותם בכלים להתמודדות בסביבות חיים מגוונות ואחרות. כלים ומיומנויות שיסייעו לתלמידות ולתלמידים להתבונן על קבוצות חברתיות שונות בפתוחות, במבט סקרן, מתעניין ולא שיפוטי באופן שיאפשר להם חיים בצוותא, בשכנות טובה ובסובלנות בכל מקום והקשר הן כעת והן בכל מקום בו יבחרו לחיות את חייהם הבוגרים.

בעולם המודרני בו נחשפים תלמידינו בעזרת הרשת לתרבויות ולשפות מחוץ לביתם, במדינתם ואף מעבר לים, הרי שכל אימון ולימוד שעוסק במפגש בין תרבותי יחזק אותם, יעניקו להם כלים להסתגל ביתר קלות לסביבות חברתיות שונות, להסתדר במפגש עם קבוצות או אנשים בעלי תרבות שונה ולהצליח ליצור עמם קשר של כבוד הדדי, קבלה ועניין הדדי. מפגשים בין תרבותיים ילמדו את תלמידינו לבסס מערכות יחסים המבוססות על יחסי גומלין, כאלו שיאפשר להם מחד גיסא לדבוק בזהותם ולחזק את הזיקה למקורות תרבותם, ומאידך גיסא להרבות ידע ולהעשיר את עולמם הרוחני והרגשי מעצם המפגש האנושי.

סגירות, בידול, ניכור והרחקה של האחר, מצמצמים רבות את האדם המתבדל והוא משלם מחיר של ריחוק ובדידות.

פתיחות, יצירת קשר, חיפוש אחר המשותף וקירוב האחר מאפשרים לאדם המעורב לחדד את ייחודו ואת מקומו לצד הרווח של מרחב פעולה, שותפות והשראה.

הבחירה לראות במגוון החברתי משאב והזדמנות היא אבן יסוד בכינונה של חברה ישראלית סובלנית, פלורליסטית ואיתנה.

כאמור, החברה הישראלית מאופיינת במגוון חברתי וריבוי אורחות חיים המניחים יסוד של מתח וחוסר נוחות שיוצר הלא מוכר. אלו מתבטאים ברתיעה או התנגדות בשל הנוחות הטמונה ב"מוכר".

הרשתות החברתיות מהוות אף הן, בשנים האחרונות, כר פורה להפצת שנאת האחר כפי שבאה לידי ביטוי בתופעות של גזענות בחברה הישראלית בכללן במערכת החינוך. תופעות שמסמאות את עיני האדם, מובילות ליד קלה על הדק האלימות הפיזית, מעמיקות את השסעים ומכרסמות ביסודות החברה הישראלית. אירועים שונים בשנים האחרונות חידדו ביתר שאת את האחריות המהותית של מערכת החינוך וכלל אנשי ונשות החינוך כדמויות אשר עשויות לשמש כמגדלור אשר יאיר את דרכם של התלמידים אל עבר עתיד משותף טוב יותר.

בידי המדינה אמצעים רבים למיגור תופעות קשות אלה. החשוב והיעיל מכולם הוא מערכת החינוך. אולם, למרות הגיוון החברתי המאפיין את החברה הישראלית, מערכת החינוך הישראלית מקיימת ברובה מערכות חינוך נפרדות, עובדה המקשה ולעיתים אף לא מאפשרת לתלמידים ולצוותי החינוך התנסות בהיכרות עם הקבוצות השונות בחברה.

ממצאי דו"ח מבקר המדינה משנת 2016 מלמדים כי "המדינה אינה עושה שימוש מושכל ומספק במערכת החינוך על מנת ליצור גשרים בין חלקי החברה" (דוח מבקר המדינה, 2016, עמ' 9), ובאשר להנהלות משרד החינוך לאורך השנים מציין הדוח כי הן "נמנעו מלנקוט את מכלול הצעדים הדרושים ליצירת תשתית ארגונית, תקציבית, אופרטיבית ופדגוגית מספיקה לעשייה מערכתית אפקטיבית וארוכת טווח למניעת גזענות בקרב תלמידים. בנסיבות אלה, הנושא עולה לסדר היום של משרד החינוך באופן אקראי ונקודתי, ורק בעקבות גילויי גזענות

קיצוניים ואלימים ובימי שיא שנתיים" (דוח מבקר המדינה, 2016, עמוד 90). בדוח ביקורת המעקב של מבקר המדינה משנת 2021 נכתב כי מרבית הפרמטרים אשר נבדקו תוקנו במידה מועטה/חלקית וכי "נדרש שיפור ניכר ליצירת התשתית החינוכית למתן מענה לאתגרים מורכבים אלה. מומלץ כי משרד החינוך יוסיף ויפעל לקידום התמודדות מערכתית עם תופעת הגזענות ויקדם חינוך לחיים משותפים, מתוך העברת מסר לכל הזרמים במערכת החינוך - הן לתלמידים והן למורים לאורך כל הרצף החינוכי - לגבי החשיבות הראשונה במעלה של הנושא. מומלץ כי המשרד ישלב את הנושא באופן מובנה בתכני הלימוד ובפעילויות של כלל התלמידים, בכלי ההערכה והמדידה של בתי הספר ובתוכניות להכשרת מורים" (דוח ביקורת שנתי, מבקר המדינה, 2021, עמוד 12).

הנטייה להימנע ממגע עם השונה מתפתחת כבר בגיל הרך. וגם אם קיים מגע הרי שמגע זה לרוב לא מתקיים בכל שכבות הגיל. עיקר המגע שהתלמידים מקיימים הוא עם תלמידים וצוות חינוכי אשר דומים להם מבחינת אתנית-דתית-לאומית-תרבותית. חינוך לשותפות צריך לעודד ולהניח תשתית נרחבת עבור אלה המעוניינים בכך, כדוגמת ד בתי ספר משלבים, בהם יוכלו ללמוד תלמידים מזרמי חינוך שונים יחד. עם זאת, על מנת לאפשר לקהילות השונות, שלהן כמיהות שונות ואורח חיים שונה, להתקיים זו לצד זו ועל-מנת לאפשר להן לממש את תרבותן ואת אורח חייהן הייחודי בשותפות ובסולידריות, יש צורך ליישם תהליכי חינוך לחיים בשותפות וליצור קשרים בין הגורמים השונים בקהילה. אין די בחשיפה לשוני וביצירת מפגשים בין הקבוצות שונות אלא, קיים צורך בפיתוח יכולת חוצה תרבותיות כנדבך הכרחי בתהליכי השינוי.

בבואנו להתייחס ל"מקום" של כל אחת מהקבוצות, זו לצד זו בחברה הישראלית, עלינו לתפוס את פסיפס התרבותיות השונות בקהילה כמשאב חברתי ולא כנטל, לשמר את התרבות והזהות הייחודיות לכל אחת מן הקבוצות תוך נכונות לשזור את התרבותיות החיות זו לצד זו ולגשר על הפערים ביניהן. תפיסה זו מעודדת רגישות תרבותית בה האדם בוחן תחילה את עצמו, את תרבותו ואת השקפותיו, ובמקביל את תרבות והשקפות האחר. חינוך לחיים בשותפות אשר מושתת על חיזוק הזהות הפרטיקולרית במקביל להכרת הגיוון החברתי, מניח כנר לרגליו את הסובלנות והשותפות כערכי ליבה והוא הבסיס לחברה דמוקרטית, ערכית והומניסטית. תפקידו לחבר, לחזק ולהעמיק את השותפויות בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית, לצמצם את הגזענות והפילוג, להפחית דעות קדומות וניכור בין הקבוצות השונות, להעמיק את תחושת השייכות ולקדם חיים משותפים נטולי פחד ושנאה.

הבחירה החינוכית לראות במגוון החברתי משאב נשענת גם על תפיסת הלמידה הרגשית-חברתית (SEL- social emotional learning) המניחה כי יש לטפח בקרב התלמידים מיומנויות רגשיות-חברתיות אשר יכינו אותם להתמודדות אוריינית מתוך פתיחות תרבותית עם סביבת החיים כיום וזו שהם עתידים לחיות בה בעתיד כמבוגרים בסביבה מורכבת, גלובלית המשתנה בתדירות גבוהה (אבני ראשה, 2017) וכפי שנכתב בדו"ח סיכום עבודתה של ועדת המומחים תמונת מצב והמלצות בנושא (עמוד 62) : "החברה הישראלית מתמודדת עם מתחים קשים בין קבוצות בתוכה ועם גזענות, חוסר סובלנות, הדרה של יחידים ושל קבוצות אחרות ותופעות קשות אחרות שמערכת החינוך חייבת להתמודד איתן. קידום למידה רגשית-חברתית כחלק מהחינוך של

כל ילדי ישראל עשוי לסייע בהתמודדות עם מתחים חברתיים אלו ויש בו משום העברת מסר ברור בדבר סדר העדיפויות בחברה הישראלית."

מודל הליבה שמציע ארגון קאסל (CASEL), מונה בין חמשת התחומים המהותיים ללמידה הרגשית חברתית את חשיבות העבודה על:

1. מודעות בין-אישית וחברתית (social awareness –) היכולת לגלות אמפתיה לאחרים ולהבין נקודת מבט שונה. בתחום זה נכללים בין היתר הערכה למגוון ולשונות, מתן כבוד לאחרים, הקשבה, רגישות ואמפתיה לרגשות של אחרים, שליטה בדחפים, ניהול דחק ומשמעת עצמית.
2. מיומנויות ביחסים בין-אישיים (relationships skills –) היכולת ליצור ולתחזק מערכות יחסים בריאות ומתגמלות עם אחרים ממגוון קבוצות חברתיות-תרבותיות, לקיים תקשורת ברורה וקשובה עם אחרים, לשתף פעולה, להתנגד ללחץ חברתי שלילי, לנווט קונפליקטים, לסייע ולבקש סיוע.

על-מנת לפתח תהליכי עומק ולקדם תפיסה של חיים בשותפות וכבוד לאחר, תוך חיזוק הזהות העצמית במקביל לתפיסה ששונות תורמת לגיוון ולעושר תרבותי, יש צורך בשינוי תפיסתי בו יוסדר החינוך לחיים בשותפות באופן מערכתי ותינתן לו קדימות. לצורך זה הוקמה על ידי שרת החינוך ומנכ"לית משרד החינוך ועדה משרדית עליונה – "חיים בשותפות". המלצות הוועדה נועדו להסדיר מדיניות מערכתית המקדמת ומתקצבת תהליכי חינוך לחיים בשותפות כאבן יסוד בחינוך. נדבך נוסף בהמלצות הוועדה כולל פיתוח המלצות למנגנונים, כלים ומתודולוגיות, מותאמי גיל החל מהחינוך הקדם יסודי וכלה בעל יסודי, אשר יקדמו תפיסה כלל מערכתית לקידום חיים בשותפות, תוך קיום מדדים בנושא. במקביל, ועל מנת ליצור שינוי מערכתי מיטבי. המלצות הוועדה כוללות הסדרת פלטפורמות להכשרה ופיתוח מקצועי לכל שדרת החינוך בתחום החיים בשותפות וקידום מודעות ואווירה ציבורית תומכת בתהליכי חינוך לחיים בשותפות ליצירת רוח גבית מערכתית וקהילתית. בנוסף לעבודת הוועדה המשרדית, משרד החינוך קיים תהליך היועצות עם הציבור וזה מהווה נדבך נוסף וחשוב שהתבוננות ממנו מהוות חלק ממסקנות הוועדה השואפת ליצור אתוס של חיים משותפים תוך הכרה, קבלה, ושוויון של כל השותפים בחברה.

חינוך לחיים בשותפות - המשגה

חינוך לחיים משותפים הוא תחום ופעולה המשלב בתוכו למידה, התנסות וחשיפה לאופן שבו קבוצות שונות בחברה דמוקרטית פועלות ומגדירות מושגי מפתח כגון שוויון, טוב משותף ורב-תרבותיות. במרוצת השנים, מושג זה קיבל תצורות והטיות שונות כמו: "חינוך לדו קיום" ו"חינוך לשלום" ובשנים האחרונות נפוץ השימוש במושג "חינוך לשותפות". (הופמן, 2020).

חינוך לשותפות, כפי שניסח מרכז אקורד בשיתוף עם משרד החינוך, אמור להוביל לשינוי תודעתי משמעותי בהיבטים של תפיסת הטוב המשותף, תפיסת הזהות הפרטיקולארית והמשותפת, עמדות ותפיסות כלפי קבוצות אחרות בחברה, ותפיסות באשר ליחסים האידיאליים בין הקבוצות השונות. בנוסף, חינוך לשותפות אמור לייצר בקרב הלוקחים בו חלק את המוטיבציה, הסובלנות והיכולת לקיים אינטראקציה קבועה, מתמשכת וחיובית עם חברי קבוצות אחרות במהלך החיים הבוגרים. (אקורד, 2019).

במסמך זה נתייחס להגדרה הרחבה של חינוך לחיים בשותפות, כפי שבאה לידי ביטוי במסמכים שונים ואושרה על ידי תת צוות הוועדה לחינוך לחיים בשותפות:

החינוך לחיים משותפים הוא נדבך מרכזי בטיפוח בוגרים אמפטיים, בעלי מודעות חברתית ובעלי יכולת לפעול באופן מכבד והוגן בחברה מגוונת ומורכבת כחברה הישראלית. החינוך לחיים משותפים הוא תחום הכולל ידע, פעולות והתנסויות שמטרתם היכרות וחשיפה למגוון הזהויות החיות ביחד בחברה, תוך עשייה ופעולה בין קבוצות שונות (מפגשים, לימוד משותף וכו'). חינוך זה מתייחס למעגלי הזהות האישיים והפנים קבוצתיים כמו גם לתחושת השייכות לקבוצה, לחברה ולמדינה וליחסים ביניהן. החינוך לחיים משותפים מקדם את ההכרה והדיון במיקומים החברתיים השונים של הקבוצות בישראל, היחס אליהן מצד יחידים ומצד המדינה ואת ההבנה את האופן שבו כל קבוצה מבקשת לשמור על הזהות הייחודית שלה.

מטרתו של חינוך זה היא לייצר היכרות, דיון והפנמה עם נורמות המבטאות אמון, כבוד וסובלנות לזהויות שונות, לקדם מיומנויות של ניהול דיאלוג ושיח מכבד תוך תשומת לב לרגשות המעורבים בדיאלוג זה, להתנסות בדרכי התמודדות עם מחלוקות, מניעת גזענות וליצור הזדמנויות לקידום אחריות אישית וקבוצתית תוך הוגנות, שוויון והכרה במגוון הייחודי לכל אחת מן הקבוצות במדינה דמוקרטית.

החינוך לחיים משותפים מאפשר הבנה שהטוב המשותף מוגדר ונתפס באופן שונה על ידי כל אחת מהקבוצות בחברה הישראלית ומאפשר התמודדות עם מגוון, שונות וקונפליקטים תוך שמירה על החוק והאינטרס הציבורי. (הופמן, 2020).

ביבליוגרפיה:

1. הופמן. ת, "חינוך לחיים משותפים או חיים בשותפות", דוח מחקר אוגוסט 2020, המכון הישראלי לדמוקרטיה, כנס דב לאוטמן. https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1-MBhcqSgAoZ_gpxY-CsTPabLcmOm1gbr
2. "דמות הבוגר- תו תקווה ישראלית", מרכז אקורד 2019, <https://meyda.education.gov.il/files/noar/akord.pdf>
3. "מפגשים בחברה הישראלית", מנהל חברה ונוער, 2016, https://docs.google.com/document/d/1JnNwuz_B_j4uHNhdbqeJ3OdbtLzwpDpS/edit
4. דוח מבקר המדינה, 2016, https://meyda.education.gov.il/files/Owl/Hebrew/report_2016_on_living_together.pdf
- 5.
6. מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי, חינוך לחיים משותפים ומניעת גזענות, 2021. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/2021/71C/2021-71c-210-Prevention-of-Racism-Taktzir.pdf?AspxAutoDetectCookieSupport=1>

7. דפנה יצחקי, מיכל טננבאום ואילנה שוהמי, "איך אומרים אנגלית בערבית?" פרסום של המדען

הראשי, משרד החינוך, אוגוסט 2019,

<https://meyda.education.gov.il/files/LishcatMadaan/stoneReport2Final.pdf>

8. נייר מדיניות- לימוד משותף - מודל מפורט ומתקצב עבור הערים המעורבות. יעל מעין, יוזמות אברהם

וד"ר שני פייס, מטה, 2022 ,

[https://abrahaminitiatives.org.il/wp-](https://abrahaminitiatives.org.il/wp-content/uploads/2022/06/%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93-%D7%9E%D7%A9%D7%95%D7%A%D7%A3-%D7%91%D7%A2%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%A8%D7%91%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%A1%D7%9E%D7%9A-%D7%9E%D7%AA%D7%95%D7%A7%D7%A6%D7%91-%D7%9C%D7%9E%D7%A9%D7%A8%D7%93-%D7%94%D7%97%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%9A.pdf)

[content/uploads/2022/06/%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93-%D7%9E%D7%A9%D7%95%D7%A%D7%A3-%D7%91%D7%A2%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%A8%D7%91%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%A1%D7%9E%D7%9A-%D7%9E%D7%AA%D7%95%D7%A7%D7%A6%D7%91-%D7%9C%D7%9E%D7%A9%D7%A8%D7%93-%D7%94%D7%97%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%9A.pdf](https://abrahaminitiatives.org.il/wp-content/uploads/2022/06/%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93-%D7%9E%D7%A9%D7%95%D7%A%D7%A3-%D7%91%D7%A2%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%A8%D7%91%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%A1%D7%9E%D7%9A-%D7%9E%D7%AA%D7%95%D7%A7%D7%A6%D7%91-%D7%9C%D7%9E%D7%A9%D7%A8%D7%93-%D7%94%D7%97%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%9A.pdf)

9. מודל הלימוד המשותף בערים המעורבות - הזדמנויות וחסמים, ד"ר אמאני ג'בר-עווידה וליאור בסרמן-בבון,

2021 יוזמות; אברהם

<https://abrahaminitiatives.org.il/2022/06/15/%D7%9E%D7%95%D7%93%D7%9C-%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93-%D7%94%D7%9E%D7%A9%D7%95%D7%AA%D7%A7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93-%D7%94%D7%9E%D7%A9%D7%95%D7%AA%D7%A3-%D7%91%D7%A2%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%94%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%A8%D7%91%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%96%D7%93>

10. לומדים לחיות ביחד, אסופת מאמרים, 2021, אסופת המאמרים: לומדים לחיות ביחד ומיתרים

-רשת קהילות וחינוך יהודי משלב (meitarim.org.il)

11. חוק חינוך ממלכתי, https://www.nevo.co.il/law_html/law01/152_024.htm,

12. אבני ראשה, "כל למידה היא חברתית ורגשית- התשתית המחקרית על האופן שבו אנחנו

לומדים", (avneyrosha.org.il), ResearchBase.pdf

13. טיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך, ועדת מומחים, 23425, pdf (academy.ac.il).

14. Shonfeld, M. (2020). Intercultural education in the digital age. In A. Tatnall (Ed.), *Encyclopedia of Education and Information Technologies*. Springer, Cham

15. Ganayem, A., Hoter, E. & Shonfeld, M. (2020). In W. J. Hunter & R. S. P. Austin (Eds.), *Blended and Online Learning for Global Citizenship: New Technologies and Opportunities for Intercultural Education*, (pp. 32-50)

המלצות תת צוות חינוך בשותפות

החינוך לחיים בשותפות הוא מרכיב חיוני בחינוך במדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ויישום של מטרות החינוך כפי שנוסחו בחוק החינוך הממלכתי: לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל, המכבד את הוריו ואת משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו (מטרה 1), להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל במדינה יהודית ודמוקרטית ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת, וכן לחנך לחתירה לשלום ולסובלנות ביחסים בין בני אדם ובין עמים (מטרה 2), להכיר את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסייה הערבית ושל קבוצות אוכלוסייה אחרות במדינת ישראל, ולהכיר בזכויות השוות של כל אזרחי ישראל (מטרה 11). (חוק חינוך ממלכתי).

בהיות החברה הישראלית חברה רב-תרבותית מגוונת, המורכבת מריבוי של קבוצות, תרבויות, זהויות, מסורות ושפות. במערכת החינוך בה לומדים ארבעה זרמי חינוך נפרדים זה מזה כמעט לחלוטין, חילונים, דתיים, חרדים וערבים מחזקת הפרדה זו את הנטייה לחשוש ממגע עם מי שאינו מוכר ונתפס כשונה, לפתח כלפיו חשיבה סטריאוטיפית ויתרה מכך אף לפתח כלפיו עוינות (1).

החשש ההדדי של שיח פתוח ומכבד בין הקבוצות המרכיבות אותה, ניכור וריחוק הם איום ממשי על החברה הישראלית. ההסכמה על מזעור האלימות והגזענות ומאידיך הצורך בהעמקת ההיכרות, הכבוד ההדדי ויצירת דיאלוג מעמיק וממושך מחזקים את מקומה ואחריותה של מערכת החינוך בעיצוב דמותה של החברה הישראלית כמערכת המחנכת להנחלת ערכים של שותפות עמוקה ושוויון ונכונות ומחויבות לפעול במרחב הציבורי לקידום שותפות המבוססת על אינטרס משותף לצד טיפוח זהותו של היחיד וכבוד לכל אחת מהקבוצות השונות בה. קל וחומר בשל הקשר ההדוק שבין ההורים למוסדות החינוך. קשר זה מאפשר גיבוש גישה הוליסטית לחינוך לשותפות.

החינוך לחיים בשותפות הוא נדבך מרכזי בטיפול בוגרים אמפתיים, בעלי מודעות חברתית ובעלי יכולת לפעול באופן מכבד והוגן בחברה מגוונת ומורכבת כחברה הישראלית.

המטרות שהוגדרו:

1. חיזוק סולידריות חברתית אזרחית בקרב הקבוצות השונות בחברה הישראלית (כגון: טיפוח אמפתיה, יחסי אמון, הפחתה של דעות קדומות, חיזוק תחושת השייכות למרחב החיים המשותף).
2. היכרות הכרה ותמיכה בערכים דמוקרטיים מהותיים של חברה פלורליסטית, סובלנית ושוויוניות הפועלת לקידום צדק חברתי, זכויות אדם ואזרח ושמירה על זכויות המיעוט ביחסי רוב מיעוט תוך חיזוק יחסי אמון בין הקבוצות ביחס למוסדות המדינה במסגרת שלטון החוק.

3. הגדרת הזהות המשותפת כמרכיב זהות משמעותי, לצד פיתוח וחיזוק תפיסת הזהות האישית והעצמית (פרטיקולרית) של כל אחת מן הקבוצות. מתן הכרה, אמון ולגיטימציה לתפיסות הזהות של כל הקבוצות בחברה הישראלית, מתוך תפיסת שוויון.

4. העמקת החינוך לרב תרבותיות, ותפיסת המגוון כנכס חברתי.

5. הפחתת הניכור והחשש ממפגש בין הקבוצות השונות. להגביר את האמון והרצון להכיר ולקדם את הפתיחות והסקרנות כלפי האחר.

6. קידום האחריות המשותפת ותחושת השייכות למרחב החיים המשותף.

7. איתור וטיפול מכנים משותפים, מציאת שפה משותפת וראיית עתיד משותפת כדי לקדם שיח ערכי - אזרחי משותף.

8. ייחודי לקדם יסודי: קידום סובלנות ופתיחות כלפי האחר והלא מוכר, לפני שהחשש מהאחר/הלא מוכר והנטייה להימנע ממגע עמו תתקבע ותהפוך קשה לשינוי.

הצהרת כוונות

1. מתן קדימות ועדיפות לאומית לחינוך לשותפות באופנים מגוונים (בין היתר פתיחת מסגרות חדשות של חינוך משלב, לימוד משותף ועוד).

2. יצירת תשתיות ארגוניות של ידע וכלים בכל הדרגים ברמת המחוזות החינוך

3. יצירת שפה אחידה בין אנשי החינוך העוסקים בחינוך לשותפות. בקרב כל השדרה החינוכית

הכשרת פרחי הוראה וצוותי החינוך

1. מתווה הכשרת מורים גננות וסייעות יכיל תשתית ידע של היכרות עם הקבוצות השונות והכרות עם מודלים שונים לקידום חיים בשותפות בחברה הישראלית.

2. במסגרת ההתנסות המעשית (הפרקטיקום) יתנסו הסטודנטים בצפייה ובהכנה של מפגשים בין תלמידים מקבוצות שונות, כתיבת יחידות הוראה בנושא חינוך לשותפות במסגרת תחום הדעת ועוד.

3. בכל המוסדות להכשרת מורים וגננות, מכל המגזרים, יילמד לפחות קורס אחד בשנה בנושא חינוך לשותפות (חיים משותפים, רב תרבותיות, מניעת גזענות) כך שסטודנט יחווה לפחות 3-4 קורסים במהלך הכשרתו המקצועית.

הרחבת מעגלי השפעה

1. הקמת קבוצות מנהיגות משותפות מקומיות שפועלות לקידום הנושא החל מהקדם יסודי ובהתאמה למאפיינים המקומיים.
2. הכשרת צוותי החינוך בחינוך הפורמלי ובחינוך הבלתי פורמלי בנושאים של ידע, ערכים ומיומנויות לקידום חינוך לשותפות.
3. הרחבת מעגל החשיפה אל הקהילה והמשפחות ושיתופם בתהליכים המתרחשים.

רכישת ידע וכלים

1. כתיבת תוכנית לימודים רב גילאית העוסקת במיומנויות בינאישיות, יחסים בין קבוצות, הפחתת דעות קדומות, יישוב סכסוכים בדרכי שלום, סובלנות ופלורליזם - תוך מתן גמישות למוסדות החינוך להתאים את תוכנית הלימודים לאופי, לגיל, ולצרכים הייחודיים להם. (בשילוב הקצאת שעות הוראה ייעודיות).
2. פיתוח תוכניות מותאמות לחינוך לשותפות שאינן נשענות בהכרח על מפגש.
3. לחזק את המשותף וההכרות בין הקבוצות באמצעות פיתוח תוכן וכלים להטמעה של ידע, מיומנויות וערכים לחיים משותפים בגני הילדים ובכל תחומי הדעת ובסדירות הבית ספריות הנוספות (ימי לוח, טקסים, פעילויות חברתיות).
4. הרחבת מערך ההדרכה בתחום החיים המשותפים, במהלך שנות ההטמעה, במטרה לסייע לבתי הספר וגני הילדים לקדם את הנושא.

פיתוח כישורים ומיומנויות

1. ימונה רכז לחינוך לשותפות בבתי ספר ובמוסדות להכשרת מורים.
2. קיום מפגשים רב תרבותיים, רב גילאי בכל זרמי החינוך.
3. הנכחת הזהויות הקולקטיביות באמצעות מיזמים משותפים.
4. חיזוק לימודי השפה המדוברת (ערבית/ עברית).
5. יצירת מסגרות ללימוד משותף במוסדות החינוך ובכלל זה בתי ספר שמוגדרים כבתי ספר משלבים על פי חוק.

6. פרויקטים משותפים של לימוד בין הקבוצות השונות ברמת מובילי חינוך (מנהלים ומורים) בין בתי ספר שונים או בתוך בתי ספר משלבים

7. פרויקטים משותפים של אחריות משותפת ברמת התלמידים, במרחבים מגוונים בין הקבוצות השונות או בין בתי ספר שונים או בתוך בתי ספר משלבים.

(לדוג' -בי"ח, מרכז קהילתי, גינות ציבוריות, חופים, פארקים ועוד.)

חסמים

1. חסמים הקשורים למשרד החינוך

מבנה מערכת החינוך (הפרדה לזרמים/סגרגציה)

1. ההפרדה המבנית בין הקבוצות, הבאה לידי ביטוי בזרמי החינוך השונים, היא חסם מבני מרכזי להיכרות בין קבוצות בחברה הישראלית ולטיפוח שותפות המבוססת על זיהוי הטוב המשותף. כמו כן, בכל הנוגע לאפשרות קידום חינוך משלב, למרות תיקון 10 לחוק החינוך הממלכתי, בו ניתן תוקף ממלכתי לחינוך המשלב, חינוך זה עדיין סובל מהעדר תקצוב שיאפשר לו להצליח לממש את ייעודו: החל מפיקוח ותכניות לימודים ועד לשעות הוראה בכיתות.

2. בחלק מהקבוצות קיים חשש כי חינוך לשותפות מאיים על הזהות הפרטיקולרית.

3. לא כל המגוון בחברה הישראלית נגיש /זמין לפעילויות משותפות (למשל: לא כל מוסדות החינוך פותחים את שעריהם, ריחוק גיאוגרפי ועוד).

4. אין ייצוג וחשיפה לזרמים השונים בחברה הישראלית באופן מובנה (סמלים לאומיים, שפה ועוד).

תפיסה מערכתית

1. חינוך לשותפות אינו מוסדר בחוזר מנכ"ל באופן ברור ומספק דיו.

2. ריבוי גישות והיעדר עוגנים לאופן קיום תהליכים בחינוך לשותפות. גורמים רבים פועלים בתחום ואין גוף אחד שמארגן פדגוגית ותקציבית ומפקח על התהליכים (מתקיימים גם תהליכים שלא ידוע עליהם).

3. היעדר התייחסות לחינוך לשותפות בתהליך הכשרת המורים וגננות הן בתהליך ההכשרה להוראה והן למורים וגננות במערכת. מנהלים, מפקחות וצוותי החינוך אינם נדרשים במסגרת הפיתוח המקצועי לעבור הכשרה בתחום. ובגני הילדים- היעדר הכשרת סייעות

4. חוזר המנכ"ל מתפרסם רק בעברית ולא מתורגם לערבית.

5. החינוך לשותפות אינו מעוגן כתפקיד המתוגמל בשעות תקן או תגמול באופן אחר.

פדגוגיה

1. חינוך לשותפות אינו מוגדר כמקצוע מובחן וחסרה תוכנית אשר מאגדת את החומרים ומגדירה מטרות ויעדים מדידים.
2. תוכניות הלימודים וחומרי הלימוד בתחומי הדעת השונים אינם נותנים ביטוי למגוון החברתי-תרבותי.
3. השפה הערבית נלמדת באופן מצומצם (ולא כמקצוע חובה יסודי-תיכון) ואינה נתפסת מערכתית כשפה אשר עשויה לקדם חינוך לשותפות, אלא כשפה זרה.
4. תכנים דמוקרטיים אינם מהווים חלק מהשפה היומיומית בגני הילדים

תקציב

- התקציב הקיים דל, מתפזר ואינו מנוצל בצורה אפקטיבית, מבוקרת ומפוקחת (היעדר מפקח ייעודי).
- גני הילדים אינם מתוקצבים בגוף והתוכניות המתקיימות כיום אינן מאפשרות תגמול.

2. חסמים הקשורים למוסדות חינוך

מוסדות החינוך :

1. היעדר הערכה ומדידה של תהליכים.
2. חשש מביקורת של ההורים או חוסר נכונות הורים לשלב את ילדיהם בתהליכי הפגשה ופעילויות של חינוך לשותפות. (חסם הדורש התייחסות גם למעטפת מחוץ למוסדות החינוך.
3. ריבוי פרויקטים ואי מתן עדיפות לחינוך לשותפות.

צוותי חינוך

1. היעדר רכז בתחום אשר יכול להוות מקור תמיכה בתהליכים.
2. עומס בשל ריבוי משימות אינו מאפשר לצוותי החינוך להפנות משאבים לתחום ואנשי חינוך רבים אינם נרתמים.
3. לא כל אנשי החינוך מכירים את כל המגוון החברתי, רק חלקם רתומים לתהליכי חינוך לשותפות, וחלקם אף מתנגדים עקרונית ובאופן אקטיבי לרעיון השותפות.

4. חלק מאנשי החינוך לא מיומנים בפרקטיקות של חינוך לשותפות ונדרשת להם הכשרה בתחום הפדגוגי, הדיגיטלי והרגשי ואף תמיכה מלווה תהליכים.

5. חשש והימנעות של חלק מאנשי חינוך מעיסוק בדמוקרטיה ובחינוך לשותפות בשל המורכבות והחשש מביקורת מצד המערכת וההורים.

3. חסמים הקשורים לחברה אזרחית

1. ישנן אסכולות רבות בגישה לחינוך לשותפות ואין גורם מבקר.
2. עיקר התשומות של גורמי החוץ מנותבות לתלמידים ולא לצוותים החינוכיים אשר בחלקם אינם מעורבים בתהליך החינוכי ועל כן אין המשכיות והטמעה.
3. עלויות גבוהות של הסעות ומפגשים מונעות קידום תהליכים ולעיתים מובילות לבחירה בתכניות שאינן מקדמות חינוך לשותפות אך מציעות מימון.
4. העדר מודעות ציבורית לחשיבות של חינוך לשותפות וחשש משיח דמוקרטי (יחסי רב ומיעוט)
5. ריבוי עמותות והיצע רב של תכנים - הגורם לתחושת הצפה ובלבול וקושי בסינון.

על מנת להרחיב ולהסדיר את החינוך לחיים בשותפות בשכבת הגיל השונות, גובשו מספר המלצות, שהן פרי עבודה משותפת של כלל חברי הצוות אשר מחולקות לארבעה תחומים עיקריים:

1. אוירה ציבורית ויצירת רוח גבית מערכתית.

2. מדיניות מערכתית.

3. פדגוגיה.

4. הכשרה ופיתוח מקצועי.

1. אוירה ציבורית ויצירת רוח גבית מערכתית

ישנה חשיבות רבה לאוירה הציבורית ולרצון של אנשי החינוך בכל הדרגים להירתם למשימה של חינוך לשותפות. הכשרת הלבבות צריכה להיות מערכתית ומגובה על ידי הסביבה הכללית העוטפת את בית הספר וגני הילדים הן ברמת הרשות המקומית והן ברמת משרד החינוך. יש לייצר פעולות ציבוריות שיקבלו במה ציבורית על מנת לשתף את הקהילה הקרובה והסובבת את בית הספר והגנים.

אנו ממליצים על פעולות, שעשויות לתרום לחיזוק אוירה זו:

1. החזון החינוכי של מוסדות החינוך ייתן ביטוי לחינוך לשותפות כערך מרכזי וכמעשה חינוכי. הדבר יבוא לידי ביטוי באורח החיים ובאקלים במוסדות החינוך, בהוראת תחומי הדעת השונים, בפעילויות החברתיות ובשגרות הבית ספריות השונות כגון: טקסים, ציון ימי לוח (כמו: יום הזיכרון לרצח יצחק רבין, יום הסובלנות הבינלאומי, יום המאבק בגזענות), אירועים חודשיים ועוד.

2. פרסום קול קורא המעודד חיים בשותפות ומתן תמריצים למוסדות חינוך העוסקים בכך, ובכלל זה ביה"ס וגני ילדים שמוכרים כבתי ספר משלבים. יפורסם מחוון ברור הכולל את התבחינים לקבלת תמריצים אלו וביניהם: קיום חדר מורים רב תרבותי, קיום מפגשים באופן קבוע ומתמשך ועוד.

3. מתן פרסי חינוך לצוותי חינוך בבתי הספר וגני הילדים, קהילות הורים ורשויות מקומיות שמקדמות באופן בולט וייחודי חינוך לחיים בשותפות. משרד החינוך יפורסם מחוון ברור מהם התבחינים לקבלת תמריצים פרס זה.

ברמת בית הספר והגן: האם החינוך לשותפות מקבל ביטוי בחזון הבית ספרי או באמצעות "קירות מדברים" במרחבי הגנים (ובתי הספר), האם צוותי החינוך נחשפו לפיתוח מקצועי בתחום החינוך לשותפות, האם בימי לוח יש ביטוי לחינוך לשותפות, האם מבחינה ויזואלית ברחבי בית הספר והגן – יש ביטוי לחינוך לשותפות.

בתי הספר והגנים ימדדו על "גרף שיפור" בין שנה לשנה, במדדים של: הגדלת המפגשים בין בתי ספר וגנים מקבוצות שונות באזורים שונים, מפגשים בין אנשי חינוך מקבוצות שונות, ארגון משותף של ימי שיא וימי לוח, הגדלת מספר אנשי החינוך העוסקים בחינוך לשותפות.

ברמת הרשות המקומית: תיעדוף תחום החיים בשותפות. הדבר יבוא לידי ביטוי בהקצאת תקציבים לפעילויות העוסקות בחינוך לשותפות, יוזמה וארגון אירועים קהילתיים המשלבים מפגש בין בתי ספר וגנים מקבוצות שונות באותה רשות, יוזמה וארגון מפגשים עם מוסדות חינוך מרשויות קרובות, עיסוק בימי לוח, יצירת שולחנות עגולים בשיתוף הקהילה, ייזום פרויקט ערים תאומות, פרסום אירועים וקריאה לקהילה לקחת חלק בהם.

4. יצירת קמפיין מעודד חיים בשותפות באמצעות דמויות מוכרות לילדים בהתאם למגוון התרבותי הרלוונטי וכן מותאם לשכבות הגיל השונות.

הקמפיין יותאם לאוכלוסיות השונות ברמת התוכן, השפה, הנראות ובאופן הפנייה לקבוצות השונות בחברה. כמו כן אמצעי המדיה יותאמו לכל קבוצה.

5. תחרות ארצית של תלמידים בכל שכבות הגיל שיוצרים סרטונים/ סרטים/ תמונות/ גלויות / הסכת (פודקאסט) או כל מיזם משותף אחר, להגברת המודעות לחינוך לשותפות. תוצרי התחרות יפורסמו בתערוכות, בפלטפורמות דיגיטליות שונות סביב ימי לוח.

6. יצירת פורום רשותי / קהילות אזוריות שיכללו: אנשי חינוך (כגון: נציג מחלקת החינוך, נציגות פיקוח, מפקחות גנים, גננות מובילות, מורים, נציגות שפ"י, נציגות החינוך הבלתי פורמלי, הורים ודמויות ציבוריות מוכרות בתחום הרשות).

הפורום יתווה מדיניות, ייתן במה לעשייה בתחום ויקיים חשיבה בנוגע להעמקת העשייה ושיתופי פעולה: בין היתר קהילה זו תיצור הפגשה בין מבוגרים מקבוצות שונות, מוסדות חינוך שונים. במסגרת הקהילה האזורית יתקיים דיאלוג, פעילויות העשרה והרצאות של דמויות מעוררות השראה, שיתוף הורים בנעשה בבתי הספר ובגנים ברשות, ניצול ימי שישי כימי פעילות משותפת, למידה מהצלחות.

תרחיב את הקשר בין מוסדות החינוך באותה רשות ובין שכבות גיל שונות על מנת לחזק את החינוך לשותפות כההליך רב גילאי שמתפרס על פני שנים ולא כפעולה חד פעמית.

מטרתה של יצירת פורום/קהילה זו היא להוות דוגמה לחינוך לשותפות של מבוגרים ("מודלינג") ומתן רוח גבית לעבודה החינוכית של מוסדות החינוך.

7. עידוד ותגמול של הרשות המקומית למוסדות חינוך המקדמים חינוך לשותפות. עידוד תקציבי מהרשות המקומית לבתי ספר וגני ילדים שיעסקו בנושא ויראו מדדי שיפור לאורך זמן. יפורסם מחוון ובו תבחינים ברורים לקבלת תגמול זה.

התגמול ייעשה הן מבחינה תקציבית אך גם ברמה טקסטית-הוקרתית: ייערך מדי שנה טקס ברמת הרשות ובו יצינו לשבח מוסדות החינוך שזכו השנה ופירוט עשייתם.

8. כינון כנסים בנושא רב תרבותיות ישראלית ברמה המקומית (רשות או מחוז) וכן כנס ארצי (מעורבות של אנשי חינוך ותלמידים בהפקתו) בדגש על תרבות כנס. בכנסים אלו יושם דגש על ייצוג מהקבוצות השונות בין הדוברים, מקבלי הפרסים, מופעי התרבות ועוד.

9. פרסומים בפורטל עובדי הוראה של עשייה והצלחות וכן בתשדירים של משרד החינוך לרבות הופעת "אנשי חינוך מצליחים", גנים ובתי ספר מצליחים בתשדירים אלו. ברשתות החברתיות הרשותיות, המחוזיות והארציות 10. השקת חינוך לשותפות כנושא רב-שנתי והעלאתו לסדר היום החינוכי-הציבורי.

11. בחינוך הקדם יסודי ההורים הם שותפים משמעותיים בחיי הגן ובעשייה החינוכית. לפיכך, צריך ליזום תהליכים אשר יעודדו את השותפות עמם. רתימתם לתהליכי חיים בשותפות תתמוך בהרגעת התנגדויות אשר מובילות לחשש מביקורת בקרב הגננות כגון:

- שיתוף הורים בתוכנית והתאמתה לאוכלוסיית הגן.
- חשיפת התהליכים המתרחשים בגן בפני המשפחות והקהילה כדי לבסס את השינוי בקרב התלמידים ולהגדיל את הפתיחות של משפחותיהם כלפי קבוצות אחרות בחברה.
- השתתפות פעילה של הורים במפגשים במידת האפשר.
- הורים מתארחים בגן כדי ליצור חשיפה אל המגוון וכגורם תומך לביסוס תהליכים.
- הרצאות אורח להורים במטרה למוסס את החשש שחינוך לשותפות בקדם יסודי מאיים על הבניית הזהות הפרטיקולרית.

• הקמת מנהיגות הורים ארצית בגילאי הקדם יסודי אשר משקפת את המגוון החברתי ליצירת רצף מנהיגות הורים מהקדם יסודי ועד העל יסודי.

• הקמת מנהיגות הורים ברשות עם נציגות מגוונת מאשכולות הגנים כגורם אשר מתכתב עם מנהיגות ההורים הארצית לצורך ביסוס תהליכים ושפה אחידה והן כגורם מקשר אל ההורים בגני הילדים.

2. מדיניות מערכתית:

תחום זה מתאר המלצות לתכנון אסטרטגיה, הכוללת קווים ברורים ליישום תוכנית מקיפה ותפיסה מנחה של משרד החינוך לחיים בשותפות.

במערכת החינוך כיום ישנן דוגמאות רבות של עשייה חינוכית, משמעותית וערכית בתחום של החינוך לשותפות. כמו גם, קיימות מחשבה והשקעה של מנהלים, מורים מפקחות גנים וגנות רבים הפועלים להכיר לתלמידיהם את מגוון הקבוצות בחברה ולהתמודד עם השנאה והפחד.

עם זאת, על מנת להפוך את נושא החינוך לשותפות לכזה שיעמוד בראש סדר היום החינוכי בישראל ולהחילו על כל מערכת החינוך, נדרש לשרטט קווים מנחים של ערכים, פעולות ותקציב הנדרשים ביצירת ממשק מערכתי משמעותי ומתמשך בין ארבעת זרמי החינוך.

כמו כן, ניתן ליצור ממשק שיכול להפגיש בין אנשי צוות ותלמידים מן הזרמים השונים או בעידוד, הצמחה ותמיכה במוסדות חינוך בהם נפגשים שניים או יותר מזרמי החינוך ולמעשה יוצרים מוסד חינוכי משותף – שזהו הביטוי העמוק ביותר לרעיון החיים בשותפות.

בנוסף, נדרש להציב בצורה נגישה את תהליכי העיצוב והיישום של מדיניות שתכלול את ניסוח המטרות החינוכיות, השיטות להשגתן והערכת הצלחתן כדי להציב את החיים בשותפות כיעד חינוכי מרכזי.

לפיכך, נדרש מסמך עקרונות מארגן שישקף את המהלך החינוכי, מושגי היסוד המוסכמים ודרכי הפעולה המשותפות לכלל הקבוצות בחברה לצד המאפיינים הייחודיים של כל מגזר ומגזר בזרמי החינוך ובזירות הפעולה השונות לעסוק בהעמקת הזהות העצמית, בביסוס הידע על האחר ובטיפול ערכים שניתן ליישמן במסגרות החינוכיות.

דרכי פעולה : קידום מדיניות מערכתית לחיים בשותפות

העבודה על הערכים והמיומנויות הינה מורכבת ומתמשכת, על כן המלצתנו תתמקד בארבעה תחומים מערכתיים לביסוס התשתית הנדרשת לקידום המדיניות במערכות החינוך.

1. הסדרה ובתיבת חוזר מנכ"ל

כתיבת חוזר מנכ"ל יביא לידי ביטוי מדיניות ברורה ותוכנית אסטרטגית מותאמת גיל ומגזר אשר תעסוק בקידום אחריות לחיים בשותפות והכרות של תלמידים בין קבוצות וקהילות מגוונות.

א. כתיבת הוראות שיפרטו את מטרותיו של המהלך החינוכי לחיים בשותפות, מושגי היסוד והעקרונות המנחים אותו לצד זירות הפעולה השונות שניתן ליישמן במסגרות החינוכיות המגוונות.

ב. חוזר מנכ"ל ינחה את גני הילדים ובתי הספר בפריסה רב גילאית ובכל זרמי החינוך לקידום החיים בשותפות.

חוזר מנכ"ל יכלול התייחסות לנושאים אלו :

א. הכרה וביסוס תפיסת החינוך לשותפות כתפקיד חשוב ברמת מערכת החינוך כדי ליתן רוח גבית ולגיטימציה לעיסוק בסוגיות בוערות חברתיות ופוליטיות, באמצעות שילובו של החינוך בחזון הבית ספרי בחזון בתי הספר וגני הילדים, בתוכניות העבודה, במוסדות ורשתות החינוך, במחוזות ובמטה המשרד.

ב. שילוב והטמעת החינוך לשותפות בתחומי הדעת השונים ובדרכי פעולה מגוונים לרבות, בתוכנית הלימודים, בספרי הלימוד, בטקסטים, בספרי הקריאה בגני הילדים ובהכרות עם מגוון הקבוצות בחברה הישראלית בתחומי הדעת והפיתוח המקצועי של אנשי ונשות חינוך.

ג. הפגשה בין הקבוצות המגוונות כדרך פעולה נדרשת. יש להתייחס למרכיבי האוכלוסייה ולרקע לאורך שנות הלימוד ולמעגלים המתרחבים מגן ועד י"ב. יש לעודד תהליכי עומק שכוללים למידה על האחר, באמצעות האחר ועם האחר. לרבות, התאמת הנכחת החברה החרדית בתוכניות הלימוד השונות מצד אחד ומאידך, לייצר תהליך של החלקים בתוך זרם החינוך החרדי שיכולים ורוצים להשתלב. כמו כן יתאפשרו פעילויות שאינן מבוססות על מפגש אך מעודדות חינוך לשותפות.

ד. התאמת חוזר מנכ"ל מבחינה שפתית ותרבותית - יש משמעות כי חוזר המנכ"ל יהיה מותאם שפתית ותרבותית, אולם יציב ממשק אחיד ורציף של ארבעת זרמי החינוך. על כן, מוצע להקים לצורך כתיבת החוזר צוות ייעודי רב גילאי ורב מגזרי שיורכב אינהרנטית מנציגי ארבעת זרמי החינוך, נציגי המחוזות והגורמים המקצועיים במערכת החינוך ובשיתוף מומחים מהחברה האזרחית ונציגי הקבוצות השונות לצורך הערות ותרגום שפתי.

ה. הכרה בחינוך בשותפות כתחום דעת ייעודי וייחודי והוספת שיעור ייעודי עשיר בתכנים מגוונים שנבנה ספירלית עם התפתחותו של הבוגר במערכת החינוך מגן ועד י"ב.

ו. במסגרת החינוך לשותפות ישתתפו התלמידים בלפחות שלוש תוכניות המקדמות מפגשים עם שלוש קבוצות שונות בחברה הישראלית.

ז. הגדרת חינוך לחיים בשותפות כנושא רב-שנתי בגני הילדים בכל זרמי החינוך ובכל הרשויות ליצירת שיח מתמשך במהלך החיים הטבעי בגן.

2. תקציב ייעודי

משמעות מרכזית לביסוס ומימוש קידום התוכניות לחיים בשותפות היא גיבוש תוכנית תקציבית אסטרטגית והקצאת משאבים הראויים והרלוונטים ליישום ההמלצות בכל שכבות הגיל.

תקציב שאינו מעוגן בסעיפי תקציב ייעודיים העוסקים בנושאים חברתיים שעוסקים בחיים משותפים מקשים על ההבנה והחשיבות של הצורך וההכרח הנדרש.

תוכנית מקיפה ומותאמת לצרכים וליעדים שגובשו, צריכה להתייחס לעקרונות, לדגשים ולסדרי העדיפויות של התקצוב הנדרש:

א. הקצאת תקציב ייעודי למוסדות החינוך למימון כלל הפעילויות (ריכוז, הדרכה, הכשרה, הסעות, פעילויות העשרה ועוד).

- ב. קביעת סטנדרטיזציה ופיקוח על ביצוע התוכניות באמצעות יצירת מנגנוני בקרה והערכה.
- ג. הקצאת תקני כוח אדם ליישום והנחיות בבתי הספר וגני הילדים- מציאת חלופות וגיבוש מודלי העסקה מותאמים לצרכים.
- ד. מתן תגמול ייעודי בשעות תוספתיות למורים. ות וגננות מובילות שיבחרו לקחת על עצמם הובלת תהליכים רב תרבותיים בבתי הספר ובגני הילדים. – גיבוש תהליכי תמרוץ ועידוד אנשי ונשות חינוך לקידום תהליכי עבודה בנושאים נבחרים.
- ה. יצירת תהליכי עידוד ותמרוץ ליישום תוכניות משלבות בין זרמי החינוך השונים.
- ו. תקציב ייעודי ומשמעותי שיתן מענה ראוי למימוש ההמלצות ולקידום הנושאים והתהליכים הדחופים שהומלצו במסגרת הוועדה.
- ז. הקצאת כוח אדם ברמת המחוז להטמעת התוכניות בבתי הספר ובגני הילדים.

3. הערכה ומדידה

במערכת החינוך פותחה בשנים האחרונות תמונת מדידה מתכללת שמשקפת מדדי הצלחה ואי הצלחה של העשייה החינוכית- פדגוגית של בתי הספר וגני הילדים. הנחת המוצא היא כי נדרשים מספר מדדים מגוונים כדי לבטא את מכלול העשייה החינוכית שמרכיבים אותה: נשירה והתמדה, הצוות החינוכי, למידה והישגים וערכים ואקלים חינוכי.

המשמעות של יצירת תמונת מדידה והערכה מתכללת היא יצירת שפה אחידה שעוברת דרך כל שדרת החינוך מהמטה והמחוזות עובר דרך המנהלים והמפקחות על הגנים ורשתות החינוך וכלה באגפי החינוך בשלטון המקומי.

ניכר כי פרסום דירוג ומדידה של עשייה חינוכית בין בתי ספר וגני ילדים, רשויות מקומיות ורשתות חינוך מעודדת מחד שיפור ועידוד תהליכים חינוכיים פדגוגיים ומאידך מאפשרת לאנשי ונשות החינוך למקד ולגבש תוכנית עבודה מקצועית ורלוונטית שמשקפת את התחומים בהם הם נדרשים להשקיע.

על כן, על מנת להבנות תמונה חינוכית רחבה שכוללת עשייה מערכתית אפקטיבית של קידום החינוך לחיים בשותפות לפיהם יוכלו מנהלי בתי ספר ומפקחות על הגנים ואנשי חינוך להכיר ולנקוט בצעדים לקידום טיפוח אמפתיה, יחסי אמון, הפחתה של דעות קדומות וחיוזוק תחושת השייכות למרחב החיים המשותף, מומלץ ליצור תשתית אופרטיבית מותאמת ליצירת תהליכי הערכה וחיברות במסגרת הסדירויות בבתי הספר והגנים

בשתי רמות: האחת - הוספת מדדים מקצועיים ורלוונטים למדדי הערכה קיימים. לתמונה החינוכית שיבטאו עשייה מעמיקה ומשמעותית של חיים בשותפות. והתייחסות ייחודית של שאלות למבחנים קיימים כמו מיצ"ב אקלים. השנייה- תהליך הערכה באמצעות בניית שאלון פנימי ברמת כלל בתי הספר במערכת החינוך שיהווה מדד להתקדמות ושיפור בנושא החיים בשותפות. המטרה היא לגבש תוכניות עבודה לבתי הספר וגני הילדים מותאמות גיל ומגזר בכל זרמי החינוך לפי ניתוח ממצאי השאלונים ולפי מצב התקדמותם בנושאים

הנבדקים. התכניות תוערכנה תוך התייחסות בין היתר להיקף הפיתוח המקצועי של הצוות ומענה לשאלונים שיועברו לצוותי החינוך.

לפיכך, מומלץ לנקוט ולתת את הדעת לפעולות הבאות:

א. יש לקבוע מדדי ביצוע של לפחות 3 תוכניות התערבות (עם קבוצות ממגזרים שונים) שיתקיימו בתוך בתי הספר וגני הילדים בעלי רצף סדור לאורך מספר שנים כדי להטמיע את הערכים והמיומנויות העומדות בבסיס תוכניות העבודה שיכתבו לצורך קידום הנושא.

ב. יש להגדיר מה המשמעות של ציון נמוך בהתייחס להגדרת המדדים, המיומנויות והערכים הנדרשים כדי לקדם חיים בשותפות בין קבוצות במרחב החינוכי.

ג. יש לקבוע מדדים ופרקטיקות ייחודיות ויישומיות של חינוך לחיים בשותפות בתוך בתי הספר וגני הילדים שמתכתבים עם יתר המרכיבים שמודדים את העשייה החינוכית אולם מבטאים באופן קונקרטי תכנים של ערכי דמוקרטיה, שוויון כבוד וסובלנות לצד דאגה ואחריות לחיים משותפים.

ד. יש להטמיע הערכה ומדידה כבר משלב התוכניות להכשרה למורים גנות וסייעות ובמהלך כל שלבי הפיתוח המקצועי של נשות ואנשי החינוך בכל זרמי החינוך.

ה. בגילאי הגן וכיתות היסודי (א-ב) יש ליצור מדדי אורך לבחינת שינוי והטמעה בקרב הצוות והתלמידים בכלים מותאמי גיל

4. רכוז חיים משותפים

ההבנה כי הסכמה על ערכים דמוקרטיים בסיסיים וטיפולם, פיתוח יכולות דיאלוג, חשיבות חיזוק הזהות הקבוצתית הפרטיקולרית כתנאי למפגש משמעותי, ניסיון לצמצום דעות קדומות, העמקת ההיכרות ופיתוח עמדות חיוביות כלפי קבוצות שונות כל אלו ועוד מחייבים תהליך חינוכי מתמשך אשר משתמש במגוון גישות קוגניטיביות ורגשיות.

תהליך זה ראוי שיהיה משולב בפעילויות הלימודיות והחברתיות של מוסדות החינוך כחלק מובנה ומהותי בו, ולא כאילוץ וכ- "קישוט", אשר הלכה למעשה אינו מתחייב לבצע תהליך מעמיק ושיטתי.

בתוך האתגרים העומדים בפני בתי הספר וגני הילדים להטמיע מרכיבי זהות ותרבות כדרך להתמודדות עם החסמים של החיים בשותפות בחברה הישראלית נראה כי דרך הנהגה חברתית ניתן להתמודד עם המורכבות והפערים הקיימים בבתי הספר ובגני הילדים.

על כן, מומלץ לפתח תפקיד חדש בבתי הספר – רכזי חיים משותפים.

פיתוח הטמעה והצלחה של בעל תפקיד זה בבתי הספר צריך לקחת בחשבון את המשמעויות הנגזרות משילובו כחלק בלתי נפרד מהפעילות החינוכית.

א. הימנעות מחשש להתנגדות של הסביבה הכוללת של בתי הספר ברשויות המקומיות וההורים להתנגד על בסיס ערכי לנושא החיים המשותפים ונגזרותיו לפיכך, נדרשת השמה של אדם בעל מחויבות גבוהה לנושא, אשר מכיר היטב את הקהילה ומאפייני התרבות הארגונית של בית הספר.

ב. סדרי עדיפויות. קיים פער בין הגדרת הצורך המהותי בדמות אשר תשמש עוגן מקצועי בנושא לבין הצורך הארגוני והשגת המשאבים לתפקיד.

ג. התאמה ארגונית בבתי הספר. התפקיד דורש התאמה ונכונות לייצר הגדרה מותאמת לגיל ולמגזר בו ימונה הרכז. ת. כדי שתוכן פעילויותיו יביאו לתוצאות הרצויות ויזכו לגיבוי המתאים של הנהלת בית הספר, הרשות המחוז ועד למטה משרד החינוך.

ד. שילוב הרכז. ת. בתשתית ובשגרות העבודה של בית הספר המשיקה לכל הנעשה בבית הספר בצורה רוחבית. מחויבות גבוהה לנושא ונחישות לקדמו.

ה. הגדרת מרכיבי ומאפייני התפקיד של הרכז. ת. כדי שביא לידי ביטוי כישורי ניהול ומקצועיות ושמשך תפקידו יהיה ארוך דיו ויאפשר ראייה ארוכת טווח והשפעה מיטבית.

ו. הגדרה ברורה של התפקיד ונחיצותו, הובלה חינוכית, העלאת מודעות, נכונות והנחיית העשייה בתחום החיים בשותפות שתהיה רלוונטית ומותאמת גיל ומגזר לבית הספר אליו ימונה.

ז. הכשרה ופיתוח מומחיות ידע וכלים מותאמים.

ח. בגני הילדים/בחינוך הקדם יסודי מומלץ על מינוי מדריך במיקוד רשותי אשר יהווה מקור תמיכה בתהליכים המתרחשים בגני הילדים. הגדרת תפקיד זה תכלול את פירוט דרישות התפקיד והכשרה נדרשת בהתאמה לקבוצת הגיל.

כיום במערכת החינוך נדרשת הובלה, מקצועיות ומומחיות של נושאים וסוגיות חברתיות, רגשיות ואזרחיות רבות ומגוונות שתובעות מאנשי ונשות החינוך קשב ועיסוק לאור אתגרי השעה. עם זאת, במציאות בה קיומו של שיח מפלג משקף היעדר סולידריות ואזרחים רבים חשים חוסר שייכות, גזענות וניכור, המובילים לשנאה ולאלימות גוברים. וזאת בנוסף לחוסר התמיכה והיעדר מרחבים ופלטפורמות להיכרות ולשיח משותף.

יש לבחון מינוי של צוות היגוי מקצועי אשר ילווה תהליך של בחינת החלופות הקיימות בתוך בתי הספר למינוי רכז. ת. חיים משותפים, גיבוש דרישות התפקיד, תכונות, כישורים מיומנויות וניסיון קודם הנדרשים כדי להוביל ולהניע תהליכים משולבים וארוכי טווח בנושאים אלה.

וכן להמליץ על הבניית תשתית ארגונית תקציבית תומכת כדי להבטיח את מינוי רכז. ת. חיים בשותפות בתוך מערכות החינוך ובמוסדות להשכלה גבוהה לאור ההכרח, החשיבות וההשפעה שיכול לקדם תפקיד זה באתגרים לחינוך לחיים בשותפות בחברה הישראלית.

3. פדגוגיה: איך מחנכים לחיים בשותפות?

חינוך בשותפות במערכת החינוך הישראלית היא משימה מורכבת. מצד אחד, קיימות בשטח יוזמות ותוכניות רבות המחנכות לסובלנות ולשותפות, והמייצרות קשרים וחיבורים בין קבוצות שונות בחברה הישראלית. מצד שני, מעגל המשתמשים בתוכניות אלה מצומצם, ומערכת החינוך בישראל מפוצלת לזרמים ולתפיסות שונות, שלעתים קשה להפגיש ביניהם.

ההמלצות להלן מנסות לגשר על הפערים הללו. ההנחה היא שחינוך בשותפות יכול להתקיים רק מתוך גמישות והתאמה לתפיסות החינוכיות השונות. הבחירה כיצד לחנך, באילו תוכניות ותכנים לבחור, ואילו מסרים להעביר לתלמידים, צריכה להיות נתונה בידי ההנהלה והצוות בכל בית ספר וגן ילדים. לכן ההמלצות כאן הן כלליות וגמישות, ויחד עם זאת מחויבות המציאות, מתוך הנחה שבחינוך בשותפות טמון המפתח לעתידנו כחברה שנעים לחיות בה, שבה ההיכרות וההבנה ההדדית, והיכולת להסכים לא להסכים, מחליפות את המתח, את האלימות ואת הבריונות.

1. תוכניות לימודים וחומרי למידה

במערכת החינוך פותחו לאורך השנים תוכניות לימודים, מערכי שיעורים וחומרים חינוכיים שונים בנושא החינוך לחיים בשותפות. התכנים פותחו הן בתוך משרד החינוך והן על ידי גופים אזרחיים הפועלים בתחום, אולם חסרה תוכנית אשר מאגדת את החומרים, מגדירה מטרות ויעדים, ומגבשת את בסיס הידע הנדרש לצורך קידום החינוך לחיים בשותפות. לכן, על מנת להבנות את החינוך לחיים בשותפות ולהרחיב את מעגל העוסקים בו, מומלץ לנקוט בפעולות הבאות:

· גיבוש תוכנית אב רב גילאית לעיסוק בנושא החינוך לחיים בשותפות. התוכנית תגדיר מטרות ויעדים מדדים, אך תהיה מודולרית ומותאמת לזרמי החינוך השונים, ותאפשר יישום גמיש במוסדות החינוך בהתאמה לתפיסות ולצרכים ייחודיים. בתוכנית יכללו נושאים כגון: חשיפה למגוון החברתי והתרבותי במדינת ישראל, ברור זהות פרטיקולרית, הבהרת מושגים כגון זהות ושייכות תרבותית, גזענות, דעות קדומות וסטראוטיפים, סובלנות ופולרליזם, דיון בערכים דמוקרטיים ובדילמות ערכיות, תרגול של מיומנויות בינאישיות ויישוב סכסוכים בדרכי שלום, פיתוח מיומנויות רגשיות וחברתיות והיכולת להתמודד עם מצבים חברתיים טעונים (בהקשר של עיסוק בנושאים אקטואליים), הקניית מיומנויות של דיאלוג מתוך רגישות תרבותית וניהול שיח מכבד בנושאים שנויים במחלוקת, וכדומה. מומלץ שהתוכנית תיכתב בתוך שנה ותכלול הסתמכות על ידע קיים וניסיון שנרכש בארץ ובעולם. פיתוח התוכנית ייעשה על ידי צוות ייעודי, ויישום התוכנית יחייב הקצאת שעות הוראה ייחודיות.

חשיפת התוכנית תתבצע במגוון אמצעים לשדרה החינוכית קרי; מפקחות, מדריכות, יועצות, פסיכולוגיות, גננות וסייעות.

בתחילת כל שנת לימודים תתפרסמנה הנחיות כלליות ופעולות שיש לקיים באותה שנה בהתייחס למציאות החברתית המשתנה בקבוצות השונות.

· הקמת מאגר מידע לאומי שיכלול את מירב התוכניות, התכנים, הפרקטיקות, המערכים, המחקרים, הכלים והיוזמות הרלוונטיים לחינוך לחיים בשותפות בהקשרים תרבותיים שונים. המאגר יגובש בעזרת

ארגוני החברה האזרחית העוסקים בנושא. הקמת המאגר תלויה בפעילויות הדרכה ושיווק להנגשת המאגר לכלל אנשי החינוך במדינת ישראל.

· הקמת ועדה מקצועית/ועדת מקצוע רב תרבותית למעקב אחר התקדמות יישום התהליך, העלאת סוגיות מרכזיות או קשיים וקידום יצירת חומרי לימוד חדשים המנכיחים את כלל הקבוצות השונות.

2. שילוב החינוך לחיים משותפים בתחומי הדעת

תוכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים עוסקות במידה זו או אחרת בנושאים הקשורים לחינוך בשותפות: עקרונות הדמוקרטיה במסגרת לימודי האזרחות ומדעי החברה (מדע המדינה), יחסים בין קבוצות במסגרת לימודי האזרחות, הסוציולוגיה והפסיכולוגיה וכן מולדת חברה ואזרחות, גזענות במסגרת לימודי ההיסטוריה ומדעי החברה, היחס לאחר במסגרת לימודי ספרות וכדומה. אולם על מנת לייצר הבנה ומשמעות חינוכית לעקרון החיים בשותפות, ולתת ביטוי למגוון החברתי-תרבותי במדינת ישראל, מומלץ, בשיתוף המזכירות הפדגוגית, לבצע את הפעולות הבאות:

א. הכרה בחינוך לחיים בשותפות כתחום דעת ייחודי כולל תוכנית לימודים, שעות הוראה, משאבי תכנון, פיקוח והדרכה וכדומה.

ב. זיהוי מרכיבים רלוונטיים לחינוך לחיים בשותפות בתוכניות הלימודים הקיימות בתחומי הדעת השונים (כגון: אזרחות, היסטוריה, מדעי החברה, ספרות, גאוגרפיה אדם וסביבה, מולדת חברה ואזרחות, ביולוגיה) והפניית זרקור אליהם. הרחבת העיסוק בתכנים של סוגיות חברתיות, ערכיות וכלכליות, לרבות שאלות של צדק, יחסי כוח ושוויון תוך למידה מהעולם ממקרי סכסוך וחיים בחברה מגוונת.

ג. עידוד למידת נושא החיים בשותפות במסגרת חובת ההשכלה הכללית.

ד. עידוד כתיבת עבודות חקר ומטלות ביצוע בנושאים חברתיים הקשורים לחיים בשותפות במסגרת הערכה חלופית, עבודה סמינריונית במקצועות המח"ר, עבודת גמר וכדומה.

ה. הרחבת הלמידה השיתופית במתכונת מקוונת ופנים אל פנים של קבוצות ממגזרים שונים בתחומי דעת כגון אנגלית, מתמטיקה או לימודי סביבה.

ו. הרחבת לימודי השפה והתרבות הערבית המדוברת בבתי הספר דוברי עברית ולימודי השפה והתרבות העברית בבתי ספר דוברי ערבית מתוך תפיסה שידיעת השפה האחרת תורמת להבנה בין תרבותית, להפחתת תחושת הזרות והפחד, הפרכת דעות קדומות וקידום תקשורת אפקטיבית בין הקבוצות ומתוך כוונה שמירב הבוגרים יהיו דוברי שתי השפות

ז. התאמת ספרי הלימוד הקיימים בתחומי הדעת השונים כך שיתנו ביטוי לכלל הקבוצות בחברה הישראלית. כל מערכות החינוך תתבקשנה לעשות שימוש בספרים והחומרים הנ"ל.

ח. במקביל להנכחת הזהות הפרטיקולרית כנהוג בגני הילדים, תפותח ותיושם תוכנית אשר אינה נשענת על מפגש וזאת כדי לאפשר חשיפה באופן רציף למגוון החברתי שאינו נגיש וליצור המשכיות:

· הכנסת בובות פרסונה המציגות מגוון רחב של קבוצות בחברה הישראלית לכלל גני הילדים כולל ליווי והדרכה לצוות החינוכי. רצוי לרבד את הדמויות למציאות מעגלי זהות משותפים.

· הגדלת מאגר הספרים בגן (ספריית פיג'מה וספריית ההשאלה) המעודדים חיים בשותפות ומרחיבים את הידע על המגוון החברתי כולל ספרים דו לשוניים.

· חשיפה לשפות נוספות באמצעים שונים בהם; האזנה למוסיקה, רקמה וכו'.

· השארת עקבות של המגוון החברתי אליו נחשפו התלמידים במרחב הגן.

ט. הטמעת תכנים דמוקרטיים כחלק מהשפה היומיומית בגני הילדים, למשל: קבלת האחר, שייכות, בחירה, הוגנות ואחריות. הטמעת ערכים אלו בשגרת החיים בגן תפתח בקרב התלמידים תפיסת שוויון זכויות חברתי, תעודד מעורבות, מתן זכויות ובחירה.

- יצירת מרחבים בגן המעודדים בחירה, בהתאם לאוכלוסיית הגן וצרכי התלמידים.
- קיום בחירות בגן לשם היכרות עם תכני הדמוקרטיה: אחריות אישית, בחירת הרוב וקבלת דעות שונות.
- עידוד התלמידים לפעילות המקדמת שוויון הזדמנויות באמצעות סימולציות של פתרון בעיות חברתיות.

3. שילוב החינוך לחיים משותפים באורח החיים הבית ספרי והגנים ובחינוך החברתי

בסעיף זה נבחין בין בתי ספר וגני ילדים:

בבתי הספר-

החינוך לשותפות מתחיל באקלים ובהווי הבית ספרי. כמעט בכל בית ספר ובכל כיתה, בוודאי במדינת ישראל, קיימת הטרוגניות תרבותית ברמה זו או אחרת. לכן בית הספר הוא זירת ההתנסויות הראשונית והמרכזית בחינוך בשותפות. אחריותו של בית הספר לקיים בתוכו אווירה של קבלה והכלה, להקפיד על נורמות התנהגויות המשקפות ערכים של כבוד הדדי ושיתופיות, ולטפח מיומנויות חברתיות ורגשיות של אמפטיה, אכפתיות ורגישות כלפי האחר.

המרחב החינוכי במדינת ישראל משופע בתוכניות, מסגרות והצעות לפעילויות הקשורות לחינוך לחיים בשותפות. לכן סביר לצפות מכל בתי הספר לשלב את נושא החיים בשותפות בפעילויות החברתיות, בסדירות ובשגרות הבית ספריות, כגון:

א. ימי לוח ושבעות ייעודיים: בלוח השנה החינוכי מסומנים תאריכים רבים המתאימים לפעילויות חינוכיות בתחום החינוך בשותפות, ביניהם: יום הזיכרון לרצח יצחק רבין, יום הסובלנות הבינלאומי, שבוע העליות, חג הסיגד, יום זכויות האדם הבינלאומי, יום המאבק הבינלאומי בגזענות, יום האחדות ועוד. חשוב שכל בית ספר ימצא את הדרך לציין ימים אלה בהתאם לתפיסת עולמו.

ב. טקסים: מומלץ לקיים בכל שנה חלק מהטקסים הבית ספריים במשולב עם בתי ספר אחרים בסביבה.

ג. שיעורי חינוך: מומלץ להקדיש בכל שנה כמה שיעורי חינוך לנושאים הקשורים בחיים בשותפות, במיוחד בהקשר של דיונים בסוגיות אקטואליות.

ד. סיורים, טיולים ומסעות: מומלץ לשלב בסיורים ובטיולים ברחבי הארץ מרכיבים הכוללים הכרות עם המגוון התרבותי בישראל, ולהקדיש לפחות טיול שנתי אחד בכל בית ספר במיוחד לנושא זה.

בגני הילדים

במהלך שנות הגן התלמידים יוצרים אינטראקציות חברתיות, לומדים חוקים חברתיים, מפנימים נורמות התנהגות מקובלות ומתפתחת אצלם אמפתיה, ערכי מוסר וצדק חברתי. אולם, ההפרדה במערכת החינוך מובילה לכך שהצוות החינוכי בגן פועל בתפיסה המתייחסת אך ורק לאפיוני קהילת השייכות ולרוב התלמידים והצוות החינוכי אינם מתנסים בהיכרות עם קבוצות אחרות. אי לכך, אישיות התלמידים מתפתחת מחד במישור האינדיבידואלי ומאידך בדגש על תחושת השייכות לקבוצה הפרטיקולרית. מחקרים מראים כי הנטייה להימנע ממגע עם השונה מתפתחת כבר בגיל הרך אך כאמור, לרוב לא מתקיים במסגרת החינוכית מגע עם ה"אחר" ועיקר המגע שתלמידי הגן והצוות החינוכי מקיימים הוא עם תלמידים וצוות חינוכי אשר דומים להם מבחינת אתנית-דתית-לאומית-תרבותית. במקביל, בגיל הרך מתקבע החשש מהאחר והלא מוכר והנטייה להימנע ממגע עמו עשויה להפוך קשה לשינוי. על-מנת להתמודד עם אנשים מקבוצות שונות וליצור עתיד משותף צריך לקדם סובלנות, אמון, כבוד, אמפתיה ופתיחות כלפי האחר במקביל להגברת תחושת השייכות לחברה הישראלית ולפיתוח הזהות הפרטיקולרית יש להגביר סקרנות למגוון החברתי ויתרה מכך, להכיר במגוון החברתי כערך. כדי לקדם מטרה זו בגני הילדים מומלץ לפעול בשלושה מישורים פדגוגיים:

1. פיתוח תחושת זהות אישית- פיתוח תחושת הזהות האישית בגיל הרך מהווה בסיס מהותי וצוהר להשתייכות חברתית ומסוגלות לחיים בשותפות בהמשך. בתהליך החיברות, תהליך שבו החברה מכינה את הפרט לחיים בחברה, המודעות למעגלים הסובבים אותו והשפעותיהם מאפשרת הרחבת והעמקת ההיכרות של האדם עם עולמו הפנימי וזהותו העצמית. פיתוח הזהות האישית מקנה ביטחון ועוגן המאפשרים מגע עם המגוון תוך שמירה על הזהות האישית וללא חשש מטשטוש הזהות הפרטיקולרית.

2. רכישת ידע על התרבויות המרכיבות את פסיפס החברה הישראלית (שפה, מסורת, דת, תרבות, מראה וכו') והיכרות עם המגוון החברתי להקניית משאבים ותכנים אשר נועדו להגביר סקרנות, לעורר אמפתיה וכבוד לאחר, ולהניח תשתית ליצירת חיים בשותפות. מציאת קווי הדמיון העוברים כחוט השני בין הקבוצות השונות והבנה כי הזהויות בחברה הישראלית אינן דיכוטומיות וכי לא אחת קיים ריבוד זהויות.

3. מטעם פיתוח כישורים לרגישות חברתית והקניית מיומנויות רגשיות בינאישיות המאפשרות הקשבה ודיאלוג עם השונה תוך שמירה על שיח מכבד. פיתוח היכולת לזהוי מצבים חברתיים רגישים/טעונים/מעוררי קונפליקט והקניית מיומנויות הכלה תוך פיתוח אחריות, מעורבות וערבות הדדית. התפתחות רגשית חברתית ומיומנויות חברתיות המקדמות כישורים חברתיים מתפתחות בגיל הרך אולם, לא תמיד נתמכות ע"י התרבות הרווחת בבית ועל כן, ישנה משמעות כבירה לעבודה המתבצעת בגן.

4. שילוב החינוך לחיים בשותפות באורח החיים בגן והתייחסות לחינוך לחיים בשותפות כציר מרכזי לאורך השנה במטרה ליצור המשכיות והטמעה ולקדם את תפיסת האחר כחלק אינטגרלי מההווי היומיומי ולא כגורם זר. התוכנית תיצור מסגרת וסדירות ותכלול חשיפה לתכנים, ייצוג של מגוון תרבותי, מגוון שפתי, מתן ביטוי למגוון החברתי תרבותי בלוח השנה הישראלי (לוח כל הקבוצות בחברה) והטמעת ההיכרות עם האירועים והחגים הייחודיים לכל קבוצת השתייכות תוך הדגשת קווי השוני והדמיון במנהגים, במסורת ובחגים, יצירת מרחבים מגוונים בשיתוף הילדים המציגים לבוש, מאכלים, שירים בשפות שונות ועוד על-מנת לחשוף את הילדים למגוון התרבותי בחברה וליצור שיח מתמשך במהלך הטבעי של הגן בנושא החיים בשותפות מתוך ראייה רב-שנתית והמשכיות במעבר לבית הספר ועוד.

4. שילוב החינוך לחיים משותפים במסגרת המעורבות החברתית

התוכנית להתפתחות אישית ולמעורבות חברתית היא תוכנית חובה בכיתות י"ב ומעלה תנאי סף לקבלת תעודת בגרות. במסגרת התוכנית מחויב כל תלמיד בהתנסות מעשית אישית בהיקף של 90 שעות ובהתנסות מעשית קבוצתית בהיקף של 56 שעות.

להתנסות במעורבות חברתית יש תרומה לחינוך בשותפות מתוקף העובדה שרבים מהתלמידים נפגשים במסגרת ההתנסות המעשית שלהם עם אנשים שאינם מקבוצת השייכות שלהם. מפגש בלתי אמצעי זה עשוי לתרום להיכרותם עם קבוצות שונות בחברה, לצמצום סטריאוטיפים ולקידום סובלנות והבנה רב תרבותית.

על מנת לקדם את החינוך בשותפות במסגרת המעורבות החברתית מומלץ:

א. לקיים שיחות רפלקציה עם התלמידים להעלאת מודעותם למשמעות, לערך ולתרומה שבמפגש הבין-תרבותי שהם חווים במסגרת ההתנסות במעורבות חברתית.

ב. לעודד פרויקטים קבוצתיים ויוזמות חברתיות, קהילתיות וסביבתיות משותפות לתלמידי בתי ספר ממגזרים שונים.

ג. ליצור קבוצות מנהיגות מחוזיות וארציות משותפות לתלמידי בתי ספר ממגזרים שונים (במסגרת מועצות התלמידים ובנוסף אליהן), לפעילות משותפת בקהילה ובחברה, למשלחות משותפות לחו"ל ולשיתופי פעולה בינלאומיים.

ד. הקמת ועדת חינוך לחיים בשותפות של תלמידים מהשכבות הבוגרות בתוך או לצד מועצת התלמידים שתפקידה יהיה לקדם יוזמות של חיים בשותפות בתוך הכיתות בליווי והדרכה של איש מקצוע מתאים.

5. מפגשים בין קבוצות שונות בחברה הישראלית

על מנת לקדם את החינוך בשותפות חשוב מאוד שכל איש חינוך במדינת ישראל יפגוש במהלך שנות עבודתו החינוכית את מקביליו במגזרי החינוך השונים. כמו כן רצוי שגם התלמידים במערכת החינוך הישראלית יפגשו במהלך שנות לימודיהם תלמידים בזרמי החינוך האחרים. המלצה זו מתחזקת לנוכח העובדה כי בגיל הרך מתקבע החשש מהאחר והלא מוכר והנטייה להימנע ממגע עמו עשויה להפוך קשה לשינוי. ממצאים מחקרניים רבים מעידים על כך שהיכרות חיובית עם דמות מקבוצה חברתית שאינה מוכרת מפחיתה את הדעות הקדומות ואת הרתיעה ממפגש עם השונה (2).

קיימות מספר דגמים של מפגשים בין קבוצות שונות:

1. מפגשים בדגש תרבותי - דיאלוגי – מיקוד המפגשים הוא דיאלוג בנושאים שנויים במחלוקת ושיתוף בסיפורי חיים המשקפים זהות אישית, משפחתית, תרבותית ולאומית.

2. מפגשים בדגש חברתי – חוויתי – מדגישים התנסויות משותפות ומיזמים משותפים של מעורבות אישית חברתית.

3. מפגשים בדגש לימוד משותף - לימוד משותף הוא גישה חינוכית ותחום דעת מקצועי המבוסס על שותפויות בין בתי ספר יהודים וערבים באותו מרחב גיאוגרפי, במטרה לקדם שינוי מערכתי לקראת חיים משותפים. לימוד משותף הינו אחת הפרקטיקות המבוססות, ההוליסטיות והאפקטיביות ביותר לחינוך לחיים משותפים.

בלב הלימוד המשותף נמצאת עבודת צוות של שני בתי ספר מקבוצות שונות, שמטרתה לקדם שוויון הזדמנויות ושוויון בין זהויות, כבוד לגיוון ושותפות, לספק יתרונות חינוכיים ללומדים ולקדם שימוש יעיל במשאבים. (המדען הראשי, 2019, יוזמות אברהם 2021, מטח ויוזמות אברהם 2022).

יצויין כי ניתן לקדם את תמהיל ההפגשה בדגמים השונים שצוינו לעיל גם או רק באמצעות שילוב טכנולוגיות. המאה ה-21 מזמנת אפשרויות מפגש שמבוסס על טכנולוגיות למידה. לימוד משותף מקוון מאפשר קשר רציף בין סטודנטים ותלמידים מרוחקים ממוסדות חינוכיים שונים. באמצעות השימוש בטכנולוגיה, לסוגיה, ניתן לעיתים אף לקבל תקשורת טובה יותר במפגש בין תרבותי מאשר במפגש פנים מול פנים. זאת משום שכאשר מתקשרים דרך האינטרנט לא רואים את מראה האדם שמולך אלא רק את אופיו, ערכיו ודרכי חשיבתו. הדבר יוצר קרבה שמקלה על המפגש העיתידי שיערך פנים מול פנים. בכך מבטלת הסביבה הטכנולוגית או לחילופין, מפחיתה את הסאריאויטיפים הנוצרים במפגש ומאפשרת לבחון את האחר בצורה יותר ערכית ואמיתית. זאת ועוד, מפגשים מקוונים אינם כרוכים בלוגיסטיקה מורכבת של הסעות ועלותם נמוכה (Shonfeld, Ganayem et al., 2020). לכן, עידוד ופיתוח תוכניות משותפות מקוונות במסגרת מוסדות החינוך והאוכלוסיות מהתרבויות השונות יוכלו לקדם את החיים בשותפות בביה"ס היסודי, בבית הספר העל יסודי ובהכשרת המורים.

אמצעי פעולה אחר הנתון בידי מערכת החינוך היא חתירה כנגד זרם ההפרדה והדיכוטומיה ותמיכה ועידוד של ביה"ס שמאחדים בשורותיהם אוכלוסיות שבשגרה מופרדים לזרמי החינוך השונים במערכת החינוך. החיים היומיומיים יחד כמו גם הפדגוגיה הייחודית התומכת בניהול מתמשך של סוגיות בקונפליקט, הן בהיבט התיאורטי וההגותי והן בהיבט המעשי והשגיתי, מאפשרות לכונן בעת ובעונה אחת אתוס משותף רחב ופלורליזם (לומדים לחיות ביחד, אסופת מאמרים, 2021).

בבתי הספר :

א. ליצור שותפויות בין צוותים חינוכיים בכל הרמות מכלל זרמי החינוך (כדוגמת קבוצות לימוד משותפות, קהילות מורים, מורים מתחלפים, מסעות משותפים, הנחייה משותפת של עבודות חקר/מטלות ביצוע בכל המקצועות).

ב. לעודד בתי הספר להרחיב את ההפעלה של מסגרות ההפגשה (אירועים, טקסים וסיורים משותפים, ימי עיון וסמינרים משותפים, לימוד משותף, בתי ספר תאומים, וכן הפגשה עם דמויות מקבוצות אחרות בחברה הישראלית). חשוב להדגיש שכל המפגשים לסוגיהם חייבים לכלול פעילויות הכנה ועיבוד בקבוצות נפרדות. כמו כן, ההפגשה תכלול פעילויות להנכחת הזהות הקולקטיבית.

ג. לגבש כלי עבודה מערכתיים לניהול מפגשים בין אנשי חינוך ובין תלמידים. מומלץ להקצות מסגרת זמן שבועית קבועה לדיון, היועצות וחשיבה בצוות החינוכי אודות דילמות/אתגרים/ מעקב ופעולות נדרשות נוספות בנושא.

ד. לעודד בתי ספר לעבודה משותפת עם ארגוני החברה האזרחית המתמחים בחיים בשותפות.

ה. להקים פורום עירוני/רשותי לחיים בשותפות הכולל נציגים מבתי הספר וגני הילדים וגורמי מפתח יישוביים (כגון אנשי מחלקות החינוך והנוער, נציגי מועצות התלמידים, נציגי תנועות וארגוני הנוער,

מתנדבי שנת שירות והשירות הלאומי-אזרחי, נציגי מתנ"סים וארגונים קהילתיים וכו') לתכנון פעילות משותפת ברמה הרשותית (כנסים, מפגשים, קבוצות לימוד משותף והתנדבות וכדומה).

ו. להקצות קמפוסים משותפים שיאפשרו פעילויות משותפות של אנשי חינוך ותלמידים מזרמי החינוך השונים.

בגני הילדים מומלץ :

פיתוח ויישום מודלים שונים של תוכניות הפגשה כדי לאפשר לתלמידים בגיל הרך היכרות אישית עם דמויות מקבוצות אחרות (תלמידים או דמויות חינוכיות משמעותיות). התוכנית תספק הצעה יישומית (לא קצרת טווח) לקיום המפגשים והצוותים החינוכיים יקבלו הדרכה וליווי לצורך יישום מיטבי של התוכניות החל משלבי התכנון וההיערכות בגן וכלה בתהליך ההפגשה והשיח שאחריו.

א. מפגש תלמידים משותף פיזי עם שלוש קבוצות חברתיות שונות במהלך שנות החינוך הקדם יסודי.

ב. הרחבת התוכנית חילופי גננות וסייעות (כדוגמת "הגן שלי מגוון") לגנים ומגזרים נוספים תוך הסדרת ימי החילוף במסגרת משרת הגננת, הדרכת וליווי הצוותים החינוכיים.

ב. בניית מנגנון היכרות עם המגוון החברתי בקדם יסודי באמצעות מתנדבים כמו : פר"ח, שירות לאומי/אזרחי, ידידי חינוך, סבתא וסבא גן, פרחי הוראה ועוד.

ג. היכרות עם המגוון באמצעות הורים מתארחים בגני ילדים בהם קיים מגוון.

ד. שילוב בתי הספר ליצירת רצף חינוכי באמצעות פיתוח ויישום מתווה ליצירת רצף חינוכי (מגילאי חמש ומעלה) : "ביה"ס מאמץ גן" למפגשים ופעילויות בתחום החינוך לחיים בשותפות, גנים משלבים ודומה לבתי ספר משלבים ועוד..

ו. פיתוח סיורים וטיולים בקדם יסודי מעבר לסביבה הקרובה/הדומה כדי לאפשר חשיפה למגוון החברתי.

4. הבשרה ופיתוח מקצועי

הפיתוח המקצועי הוא מרכיב הכרחי בהצלחת החינוך לחיים בשותפות. ללא הכרה בחיוניות החינוך לשותפות, הבנת המורכבות של התחום, והמחויבות האמיתית והמעמיקה של אנשי החינוך, לא יתרחשו השינויים המצופים ממערכת החינוך. לכן הפיתוח המקצועי חייב לכלול את כל אנשי החינוך בכל הדרגים והתחומים : מפקחים, מנהלי מוסדות חינוך, עובדי חינוך ברשויות, מחנכי כיתות, מורים מקצועיים וכלל קובעי המדיניות וצוותי החינוך, בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, בכל שכבות הגיל ובכל קבוצות האוכלוסייה.

חינוך לשותפות מבוסס על השקעה יומיומית של אנשי ונשות חינוך. אנשי ונשות חינוך יכולים לחנך לשותפות בהזדמנויות רבות במהלך ימי הלימודים, הן במסגרת תחומי הדעת והן בחלקים הלא פורמליים של הלמידה והשהות במרחב הבית ספרי.

בצד ההזדמנויות, אנשי חינוך גם עלולים להעביר מסרים כנגד חינוך לשותפות, ביודעין או שלא ביודעין. לכן אחד האתגרים המרכזיים הוא להתמודד עם ההתנגדויות של אנשי החינוך – הן ברמה האידיאולוגית והן מבחינת

היעדר מיומנויות פרקטיות. היכולת לעודד שותפות, לטפח מיומנויות וערכים התומכים ובונים שותפות, היא יכולת נרכשת המצריכה הכשרה, הדרכה והתפתחות מקצועית מתמדת.

התפיסות והעמדות הבסיסיות מתעצבות החל מהגיל הרך ולאורך כל שנות החינוך. בני הנוער בחינוך העל יסודי הם כבר בדרך כלל בעלי עמדה פוליטית מודעת, ופעמים רבות יש להם תפיסות מגובשות ביחס לקבוצות אחרות בחברה הישראלית, גם אם הן עדין כלליות מאוד, סטראוטיפיות ובלתי בדוקות. בשל העובדה שהחברה הישראלית היא חברה מקוטבת מאוד, וכיון שבני הנוער משקפים קיטוב זה בעוצמה, מורים זקוקים לכלים, לידע ולהדרכה על מנת שיהיו מסוגלים לחנך לשותפות באופן מקצועי ולסייע לבני ובנות הנוער לבחון את עמדותיהם ואת הידע שלהם ביחס לקבוצות וקהילות אחרות.

בשל מאפייני הגיל ובשל מאפייני השיח של החברה הישראלית יש לקחת בחשבון שמנהלים, מורים וגננות וסייעות ללא הכשרה יכולים גם לגרום לנזק, או לחוות חוויות שליליות שיגרמו להם להימנע מלעסוק בנושא. בנוסף מורים זקוקים לעוגנים מקצועיים, שיקנו להם כלים לחינוך לשותפות באופן שישתלב עם תפיסותיהם החינוכיות והאידיאולוגיות.

להלן שלבי הפיתוח במסלול לאנשי ונשות הוראה :

הראשון- ההכשרה באקדמיה במסגרת תעודת ההוראה - בכל מוסדות להכשרת מורים יכתבו המלצות מפורטות הכוללות יידע, כלים, תרגול והתנסות (פירוט ההמלצות בפרק אקדמיה).

הערה : עד שתיכנס הכשרה כזו לתוקף יש לערוך הכשרה לכלל ציבור המורים הגננות והסייעות במשך שנתיים, בהיקף של 120 שעות. ההכשרה תיבנה באופן מתפתח, ותועבר על ידי גורמים מוסמכים. באקדמיה תערך גם הכשרה ייעודית לרכזים בית ספריים.

השני – התמחות- ליווי מורים חדשים וגננות בתקופת ההתמחות בכל תחומי הדעת בשנתיים הראשונות להוראה. בשלב זה הגננות המורים החדשים יוכלו לקבל משוב על התנסויותיהם, לשתף באתגרים ולקבל הדרכה מהרכזים הבית- ספריים לחיים משותפים. התנסות מעשית לפרחי הוראה – תיאום פרק מעשי של 5 ימים במוסד חינוכי מזרם חינוכי אחר/ של קבוצה אחרת (מתוך 30 ימים שנתיים) זאת מתוך מטרה שבמהלך ההכשרה האקדמית כל פרח הוראה ייחשף לפחות לשלוש קבוצות שונות אחרות בחברה הישראלית.

השלישי- התפתחות מקצועית במסגרת חדר המורים :

א. בתחילת כל שנת לימודים יפורסם מנשר ובו הנחיות כלליות והפעולות שיש לקיים באותה שנה בהתייחס למציאות החברתית המשתנה תוך הפניה לכלל תוכניות ומדדים רלוונטיים הקיימים בתחום.

ב. השתתפות ביחידת לימוד ותרגול כל שלוש שנים- בכל שלוש שנים תבנה יחידת לימוד/השתלמות/ מודולה מחייבת אזורית או מקומית. היחידה יכולה להיות מקוונת, פיזית או משולבת המחייבת את כל המורים בכל תחומי הדעת כדי לרענן את הידע והכלים בנושא החינוך לחיים בשותפות, תוך מתן דגשים ועדכונים שהתפתחו בתחום.

תוכניות הפיתוח המקצועי יכללו תכנים ומיומנויות אשר תחום החינוך לחיים בשותפות מושתת עליהן, עם דגש מיוחד על מיומנויות הרלוונטיות לקבוצת הגיל. הפיתוח המקצועי יתקיים במתכונת סדנאית-התנסותית ויכלול:

א. היכרות עם כלל מרכיבי החברה הישראלית, כולל סיורים להכרות עם מגוון קבוצות בחברה

ב. בירור זהות אישית וקבוצתית וכן עמדות ותפיסות אישיות של אנשי החינוך

ג. פיתוח כשירות תרבותית ומיומנויות חברתיות-רגשיות (כגון כלים לוויסות רגשי ולהתמודדות במצבי משבר, פיתוח רגישות ויכולת לזהות מצבים חברתיים טעונים, אמפטיה ויכולת הכלה)

ד. מיומנויות הקשבה, הנחיית דיונים וניהול שיח קונפליקטואלי בחדר המורים ובכיתה

ה. הכרות עם מתווה החינוך לחיים בשותפות של משרד החינוך כמתווה מחייב- במסגרת ההכשרות השונות המורים צריכים להכיר את תחום הדעת, ללמוד את עולמות הידע עליהם הוא נשען, להבין את הרציונל המקצועי העומד מאחורי מתווה זה ולהפנים אותו כמתווה מערכתי מחויב המציאות ומחייב. עליהם להכיר הן את ליבת התחום והן את ההמלצות שמתייחסות לכל תחומי הדעת.

עקרונות מנחים לתכנון תהליכי פיתוח מקצועי של צוותי חינוך בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי בכל שכבות הגיל בנושא החינוך לחיים בשותפות:

1. חינוך לשותפות מצריך תהליכי למידה והתפתחות בתוך "קבוצת הבית" ותהליכי למידה עם הקבוצות האחרות באופן סימולטני, כך שאלה מזינים את אלה. לכן ישנה חשיבות שהפיתוח מקצועי בתחום חינוך לשותפות לצוותי החינוך ייעשה הן במסגרת (קבוצת הבית) והן במשותף עם ובין הקבוצות השונות במסגרת העירונית או האזורית. כך למורים ולגננות תהיה אפשרות להיחשף לידע, לקנות מיומנויות ולשנות דפוסי חשיבה בנוגע לזהויות השונות בחברה באמצעות מפגש ובאמצעות התבוננות עצמית ורפלקציה. ***בערים מעורבות יש לחייב/לתמרץ הכשרות מקצועיות הנעשות במשותף.

2. יש לתכנן את הפיתוח המקצועי בתחום תוך שילובו בתחומי הדעת, בנוסף על למידתו באופן ייעודי.
יש לשלב אנשי מקצוע של תחום החינוך לשותפות - מפתחים ומנחים - בצוותי הפיתוח וההנחיה של השתלמויות בתחומי הדעת.

3. הפיתוח המקצועי יעודד אנשי חינוך (מורים וגננות) לעבור הכשרות להובלת פרויקטים ולימוד משותף בשותפות עם מורים ובתי ספר מזרמי חינוך שונים באמצעות יצירת שותפויות בין צוותים חינוכיים מכלל זרמי החינוך לצורך למידת עמיתים ושיתופי פעולה. כמו כן מומלץ לבנות קהילות של אנשי חינוך מובילי חינוך לחיים בשותפות בזירות השונות ברמה הקהילתית, הרשותית, המחוזית והארצית, ללמידה מהצלחות ולהובלה של פרויקטים משותפים.

בבתי הספר-

4. ישנה חשיבות גבוהה לכך שההכשרות יעשו במסגרת הבית ספרית כחלק מבניית התרבות הבית ספרית, זאת בנוסף להכשרה בתחומי הדעת. המסגרת הבית ספרית הינה מסגרת שבה יכול/ה מנהל/ת בית הספר להוביל ולטפח את האקלים הבית ספרי בהקשר של ערכי החינוך לשותפות. בהכשרות אלה על המורים להיחשף לתכניות המתקיימות בבית הספר, להכיר את צוותי בתי הספר השותפים, ולפתח את הידע הבית ספרי כקהילה לומדת.

5. כאמור, תכניות הפיתוח המקצועי יכללו ידע וכלים בהתמודדות עם מתבגרים בהקשרים של זהות, גזענות, עמדות פוליטיות ויחסים בין קבוצתיים. המורים ילמדו ויחקרו את האופן הייחודי שבו חווים נערים ונערות בגיל ההתבגרות את שייכותם לקבוצה, התבססות בתוך קבוצת זהות, ויחס לקבוצות אחרות בהקשרים של הגיל והמצב בישראל. בנוסף הם יחשפו לתוכניות ומודלים המתמודדים בהצלחה עם אתגרים אלה.

בגני הילדים

הפעילות החינוכית בגני הילדים מושתתת במידה רבה על הערכים, תפיסת העולם ותפיסת התפקיד של צוותי החינוך. על-מנת לרתום אותם לתהליכי חינוך לשותפות יש למצב תחום זה כנדבך מרכזי בתפיסת תפקידם החינוכי. לשם כך, יש לקיים תהליך הכולל בירור עמדות ותפיסות, הכרת המגוון החברתי ורכישת כלים ומיומנויות. לשם כך, יש ליצור מסלול פיתוח מקצועי עבור השדרה החינוכית בקדם יסודי בכל מנעד התפקידים ובכל זרמי החינוך ליצירת שפה אחידה (מנהלות מחלקות גני ילדים, פיקוח, גננות, סייעות, מדריכות ויועצות): החל מתהליך ההכשרה באקדמיה, המשך בתקופת ההתמחות וכלה בפיתוח מקצועי מתמשך לאורך שנות עבודת הצוות החינוכי בגני הילדים.

תהליכים אלו יתמכו בהובלת השינויים בגני הילדים, יחזקו את המסוגלות של צוותי החינוך לעסוק בתחום החינוך לחיים בשותפות ויצרו בקרבם שינוי תודעתי אשר ירתום אותם לעשייה אידיאולוגית ולפעילות למניעת גזענות, לחינוך לשוויון ולכיבוד כל אדם כנדבך מרכזי בתפיסת תפקידם.

- להלן התכנים המרכזיים עליהם יבוסס הפיתוח המקצועי בתחום החינוך לחיים בשותפות בקדם יסודי:
  - בירור עמדות ותפיסות - ישנה חשיבות רבה להתחיל את התהליך בבירור עמדות ותפיסות בקרב צוותי החינוך. בנוסף, יש לקיים שיח לשם חשיבה ולמידה סביב קבלת האחר/השונה, שוויון ועוד ולהגביר את האמפתיה במטרה לרתום אותם לתהליך.
  - ידע - במטרה לעסוק בחינוך לחיים בשותפות ראשית צריך להרחיב את מעגל הידע של צוותי החינוך ביחס למגוון חברתי ולבסס בקרבם היכרות עם הקבוצות השונות בחברה הישראלית. בהכשרה ישולבו סיורים להיכרות עם מגוון קבוצות בחברה, למידה מהצלחות ופיתוח יוזמות.
- כלים ומיומנויות - על מנת ליישם תהליכי פדגוגיים בגני הילדים צריך לצייד את צוותי החינוך בארגז כלים ובו מיומנויות בפרקטיקות הרלוונטיות בתחום החינוך לחיים בשותפות בחתך גיל זה. תוכניות הפיתוח המקצועי יכללו חלק תיאורטי/מושגי, הצגת פרקטיקות, כלים, מודלים ואסטרטגיות רלוונטיות. בנוסף, פיתוח מיומנויות שיח רגשי והכללה, פיתוח חשיבה ביקורתית, כלים להנחייה, חינוך לאמפתיה, פיתוח היכולת לזיהוי וניהול מצבים חברתיים רגישים/טעונים/מעוררי קונפליקט והקניית מיומנויות לדיאלוג מתוך רגישות תרבותית ושמירה על שיח מכבד.
- בתהליכי הפיתוח המקצועי יושם דגש על: קיום השתלמות אחת בכל שנה בכל מרכז פסגה בתחום החינוך לשותפות. הפיתוח המקצועי בתחום ייעשה, במידת האפשר, במשותף בין הקבוצות השונות במטרה לחשוף לידע, להקנות מיומנויות ולשנות דפוסי חשיבה בנוגע לזהויות השונות בחברה.
- שילוב החינוך לחיים בשותפות גם בהשתלמויות שאינן עוסקות באופן מרכזי בחינוך לחיים בשותפות.
- יחידת רענון בנושא אחת לשלוש שנים.
- במסגרת מפגשי הפיקוח במהלך השנה הראשונה של קיום התוכנית שלושה מפגשים יוקדשו לתחום החינוך לחיים בשותפות. במהלך השנים שלאחר מכן מפגש שנתי אחד יוקדש לנושא.
- במהלך שנות הטמעת התוכנית יש לשלב את הסייעות בפיתוח המקצועי לשם יצירת שפה אחידה בגן.
- מפקחות ומנהלות מחלקות גני ילדים תקבלנה הכשרה שמטרתה חשיפה לתוכנית והעלאת המודעות לתחום זה כנדבך מרכזי בתפיסה החינוכית לחיים בשותפות בחברה כולה. חשיבותן רבה ביישום מיטבי של התוכנית בקרב הגנות והסייעות.

המלצות חינוך לשותפות- צוות הכשרת מורים

להלן תוספת של צוות הכשרת מורים וגננות במוסדות השונים : מכללות, אוניברסיטאות ומכונים שונים המכוונים לחינוך לחיים בשותפות.

1. לימוד קורס אחד בשנה לכל סטודנט בנושאי חיים בשותפות^[2] שכולל לימוד משותף משותפת עם סטודנטים מתרבויות אחרות – על מנת שכל סטודנט ייפגש באופן משמעותי עם סטודנטים מהקבוצה והתרבות האחרת (קורסים בינתרבותיים, בינמכללתיים ובינלאומיים).
2. חינוך לשותפות בנושא שנתי - לשם נראות והכרה.
3. עידוד למידת עברית-ערבית – לשם חיזוק ההיכרות והבנה בין הצדדים.
4. הכשרת סגל המכללות (נציגים מובילים) לחיים בשותפות בכל המקצועות - להעלאת הכשירות התרבותית של הסגלים ויצירת קהילה תומכת במוסד.
5. פרקטיקום עם דגש על חיים בשותפות – על מנת להתנסות בהוראה בנושא זה.
6. מינוי רכז חיים משותפים בכל מוסד להכשרת מורים - לשם איגום משאבי הידע והפרקטיקה במוסד.
7. הקמת מרכז מו"פ - למטרות מחקר ופתוח בנושא כשירות תרבותית, באמצעות הנחיית המרכזים במוסדות לשם התפתחות מקצועית על ידי מומחים בנושא, וקידום מחקר והובלת התחום כפרופסיה ובאופן בין תחומי ורב תחומי

—

[1] יצוין כי לפני ארבע-עשרה שנה נחקק חוק החינוך המשלב, אשר מבקש לתקן את אותה חלוקה דיכוטומית ולהסיר את המחיצות שבין הבאים בשעריו באמצעות לימוד משותף וחיים משותפים באופן יומיומי. במסגרת זו הוכרו על ידי משרד החינוך כ 50 בתי ספר כ - "בתי ספר משלבים".

[2] חיים משותפים, רב תרבותיות, קורסי TEC, מניעת גזענות, שיח סביב תפיסות וערכים, מיומנויות תקשורתיות בינאישיות, פתרון קונפליקטים לימוד משותף, מפגש בין זהויות, מיומנויות חברתיות במפגש, דיאלוג דרך אומנויות, ועוד.

—

[עלב1] חלקים מפסקה זו יכולים להיכתב גם בהקדמה של המסמך בכללותו ולא רק בפרק של חינוך לחיים בשותפות

פרק ג': צוות חינוך נגד גזענות

חינוך נגד גזענות ומיגור גזענות במערכת החינוך

צוות חינוך נגד גזענות ומיגור גזענות במערכת החינוך פעל לגיבוש תפיסה של מיגור גזענות ואפליה במערכת החינוך, וכן לגיבוש המלצות בדבר מדיניות, כלים, מנגנונים ומדדים לחינוך נגד גזענות, הדרה ואפליה במסגרת מערכת החינוך. עוד סימן הצוות חסמים שיש להתייחס אליהם בבניית תכנית עבודה ליישום חינוך נגד גזענות, אלה מובאים בספח א'.

תחת תפיסת הספירליות בחינוך והרצף החינוכי הנדרש בנושא חשוב זה מגיל ינקות ועד לבגרות, המלצות הצוות מובאות כאן בחלוקה גילאית. ביחס לכל קבוצת גיל, הוגדרו מטרות ויעדים הנוגעים הן לתלמידים, הן לצוותים החינוכיים והן למעטפת המקצועית. בהתאם למטרות וליעדים אלו גובשו ההמלצות לפעולה והמדדים. בתהליך זה, מרכזיות נשות ואנשי החינוך היא עקרון מנחה שבלעדיו לא יכול להתרחש תהליך חינוכי. לפיכך, המסמך כולל פרק שעניינו הכשרה ופיתוח מקצועי לחינוך נגד גזענות של נשות ואנשי החינוך וכן פרק המתמקד במיגור גזענות במערכת החינוך.

מיגור הגזענות מחייב את העוסקים בכך להישיר מבט למושג הגזענות ולמופעה השונים בחברה בה אנו חיים. חינוך נגד גזענות מצריך מידת הפשטה והתאמת הכלים לקהלי היעד השונים. כך למשל, עבור אנשי ונשות חינוך, השיח יעבור בהמשגה וניתוח, דרך ידע וחשיפה לזהויות שונות ועד כלים ומיומנויות הנדרשים על מנת לחנך, כסוכני השינוי, נגד גזענות. עבור ילדים וילדות, המסגור יעשה בהתאם ל"כאן ועכשיו" הקבוצתי, תוך שימוש במושגים ואירועים הנוגעים לחיי היום יום שלהם, עידוד פעילות וזיהוי מצבים פוגעניים ואיתגור תפיסות דיכוטומיות.

להלן יובאו מטרות העל בחינוך נגד גזענות ומיגורה, המשגה והמלצות הצוות בהתאם לקבוצות הגיל וקהלי היעד.

מטרות על

1. הכרה בתופעת הגזענות על מופעה הגלויים והסמויים, וגיבוש מדיניות כוללת ומחייבת למיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות.
2. חינוך נגד גזענות יכלול ערכים של שוויון, כבוד, צדק והכללה (inclusion) ויביא לייצוג חיובי ומעצים לכלל הזהויות בחברה במערכת החינוך, תוך העצמת הזהות הפנימית של קבוצות מיעוט.
3. חינוך נגד גזענות יהיה חלק בלתי נפרד מתכנית הלימודים, בכל מקצועות הלימוד ולאורך כל שנות הלימודים.
4. מתן הזדמנות, יחס, ותחושת ערך שווים לכלל התלמידים והתלמידות, עובדות ועובדי הוראה ופרחי ההוראה, תוך שימת לב לצרכים הייחודיים של כל קבוצה ולחסמים השונים העומדים בפניהם.
5. הטמעת חינוך נגד גזענות בכל ארבעת זרמי החינוך בישראל.

רקע והמשגה

גזענות מופיעה במרחבים ובממדים שונים, לעתים גלויה ובוטה ולעתים חמקמקה וסמויה. היא משויכת להתנהגות בין פרטים, בין קבוצות ובין מערכות השלטון לבין בני האדם, המרכיבים את החברה כפרטים וכקבוצות. בחברה מרובת תרבויות כמו החברה בישראל, פוטנציאל הנפץ של חיכוך בין קבוצות והצורך לחלוק מרחב ציבורי משותף, מצביעים על הצורך החיוני לעסוק בגזענות, ללא הרף ובאופן מערכתי - לזהות את מופעיה השונים, למגר אותה ולחנך למאבק בה. מהלך כולל שכזה דרוש במיוחד בשדה החינוכי, בו מתעצבת דעתם ומתחדדות מיומנותיהם של רבבות ילדים וילדות - פני החברה בישראל לעתיד לבוא. כפי שיבואר להלן, חינוך נגד גזענות מתייחס לרכיבים שונים בתוך התהליך החינוכי - החל מרמת המטה וגיבוש המדיניות, דרך הקמת מנגנון למיגור גזענות במערכת החינוך והכשרת אנשי ונשות חינוך בכל הרמות, וכלה במתן תשומת לב מדוקדקת לתכניות הלימודים.

גזענות הינה פגיעה בכבוד, זכויות והזדמנויות על בסיס שיוך קבוצתי

פגיעה על רקע גזעני נשענת על תפיסה של עליונות, המוסברת במונחים ביולוגיים או תרבותיים ומוטמעת בחברה דרך חוקים, מדיניות, פרקטיקות ארגוניות, נורמות התנהגות, תוצרי תרבות ועוד. הפגיעה – מכוונת או לא, מודעת או לא – נעשית באחד או יותר משלושה היבטים: כבוד, זכויות והזדמנויות. תופעת הגזענות מתבטאת במגוון מופעים ומרחבים, ולפיכך המאבק בה חייב לכלול כלים שונים השלובים ותומכים זה בזה. כלי מדיניות, המייצרים תשתית למניעת גזענות; כלים פדגוגיים, המאפשרים לאנשי ונשות חינוך ליישם חינוך נגד גזענות; ומנגנונים לביצוע הכשרות, זיהוי גזענות ומיגורה.

מיגור גזענות: [אמנת האו"ם](#) מציעה שילוב של שלושה מנגנונים מרכזיים למיגור תופעת הגזענות: מניעה (במסמך זה: חינוך), הגנה (במסמך זה: מיגור) וענישה.

חינוך נגד גזענות:

- קידום שוויון, כבוד והכללה (inclusion), באמצעות הבנה של תופעת הגזענות, זיהוייה ומיגורה.
- הטמעת ערכי השוויון, הצדק והכבוד לכל אדם באשר הוא אדם באקלים החינוכי.
- ייצוג חיובי ומעצים לשלל הזהויות בחברה: בסביבת הלימוד הפיזית, בחומרי הלימוד, בשפה ובאקלים הבית ספרי.
- מתן הזדמנות, יחס, ותחושת ערך שווים לכלל התלמידות והתלמידים, עובדות ועובדי ההוראה ופרחי ההוראה, תוך שימת לב לצרכים הייחודיים של כל קבוצה ולחסמים השונים העומדים בפניהם.
- יצירת שפה ומרחב לשיח מאפשר בנושא הגזענות, ומתן כלים להבנת המציאות החברתית של תופעה זו ולהתמודדות עמה.
- תרגול בזיהוי תופעת הגזענות על ממדיה הגלויים והסמויים, והתערבות במנגנונים המשמרים את תופעת הגזענות במרחב החינוכי.
- חיזוק זהות פנימית של קבוצות מיעוט בחברה.

מסמך זה כולל יחד שני היבטים אלו, של חינוך נגד גזענות ושל מיגור הגזענות.

המלצות

החברה בישראל היא חברה מגוונת ובעלת עושר תרבותי. על מנת להגיע ללכידות חברתית, לשגשוג כלכלי ולטיפול הדמוקרטיה בחברה הישראלית, יש לקדם היכרות עמוקה והדדית, לטפח ערכים משותפים, לתת כבוד לזהויות השונות וליצור שוויון מלא בין כל הקבוצות. לצד זה, יש לפתח חשיבה ביקורתית ויכולת זיהוי של תופעות

חברתיות כגון גזענות, כמו גם את היכולת להגיב למופעה ולהיאבק בה. מערכת החינוך צריכה להכין את תלמידיה לחיות זה לצד זה, באמצעות טיפוח תפיסות עולמם של התלמידים מכלל המגזרים זה כלפי זה כך שיהיו מכוונים לחיים בשותפות ולא לפחד, שנאה וגזענות.

תפקידם של אנשי ונשות החינוך בתהליך זה, כמו גם של המערכת המקצועית העוטפת אותם, הוא קריטי. להלן יובאו המלצות הצוות. ראשית המלצות רוחביות ולאחר מכן מטרות, יעדים והמלצות בשים לב לקבוצות הגיל ולקהלי היעד השונים.

המלצות רוחביות

1. הכשרות ופיתוח מקצועי בנושא חינוך נגד גזענות לנשות ולאנשי חינוך

יש לשלב חינוך נגד גזענות על היבטיו השונים כנושא חובה בתכני ההכשרה של צוותי ההוראה בישראל, וכן בתכנים של פיתוח מקצועי לאורך שנות התפקיד. זאת, הן כנושא נפרד והן במשולב עם תחומים אחרים. הכשרות אלו יבטאו את תפיסת תפקיד המחנכת ויסייעו למצב את הנושא של חינוך נגד גזענות כתחום ידע מקצועי. יש לצייד את נשות ואנשי החינוך בידע הנדרש ובכלים לחנך נגד גזענות בעתות שגרה ובחירום. ההכשרות והפיתוח המקצועי יכללו מתן ידע, מיומנויות וכלים לצוותי ההוראה. פירוט ההמלצות מובא בפרק המוקדש לנושא.

2. הטמעת חינוך נגד גזענות בכל תחומי הדעת ותכני הלימוד במערכת החינוך

חינוך נגד גזענות נוגע בכל תחומי החיים. לפיכך, על מנת למנוע גזענות יש לעסוק בנושא באופן שיטתי ומתמשך ולא לראותו אך כיחידת לימוד נפרדת ועצמאית. חשוב להטמיע את הנושא בצירי ההשפעה השונים על דמות הבוגר והבוגרת של מערכת החינוך, בקבוצות הגיל השונות ובמסגרות הפורמאליות והבלתי-פורמאליות, לרבות במסגרות לחינוך מבוגרים. בנוסף, יש לשלב בתוכניות דגל רוחביות של משרד החינוך, דוגמת SEL ואוריינות גלובלית, וכן לבחון לאורו תוכניות לימוד קיימות וחדשות. דגשים לחינוך נגד גזענות בהתייחס לקבוצות הגיל השונות ולמסגרות מובאים לאורך מסמך זה.

3. עידוד גיוון במערכת החינוך

מהשדרה הניהולית במשרד החינוך, דרך צוותי החינוך והוראה ועד מסגרות חינוכיות משותפות.

4. תשתיות יישום: מנגנון, תקצוב, מדידה והערכה

מיגור הגזענות במערכת החינוך וחינוך נגד גזענות מחייבים את הירתמות הנהגת משרד החינוך. לשם כך נדרשת תכנית רב שנתית הכוללת מטרות, יעדים ומדידים, כלים ותקציבים לחינוך נגד גזענות ולמיגור הגזענות במערכת החינוך. בהוצאתה אל הפועל יש להקפיד על מדידה והערכה בכלי המשרד, כמו גם בהסתייעות בגורמים חיצוניים ובאקדמיה.

חשוב לספק מעטפת מקצועית תומכת לאנשי החינוך בעיסוקם בחינוך נגד גזענות באמצעות הפיקוח, היעוץ וההדרכה הפדגוגית של משרד החינוך. מעטפת זו תכלול חוזרי מנכ"ל וכן נהלים להתמודדות עם גזענות בשגרה ובחירום.

כינון צוות בכיר מגוון במשרד החינוך להובלת הנושא, קידומו ומעקב אחר יישומו ברמות ובזרמי החינוך השונים, יתרום משמעותית לגיבוש תפיסה מערכתית וליישומה. עוד מומלץ, כי יקבע מנגנון קבוע ליצירת שיח מתמשך ומפרה עם גורמים באקדמיה ובשדה החברתי, לקידום הנושא והמשך פיתוח הידע.

חינוך נגד גזענות בגיל הרך

רקע

במהלך שנות החיים הראשונות, מתפתחות הזהות התרבותית של ילדים וילדות וכן עמדותיהם כלפי קבוצות פנים וחץ. כך, כבר בגיל כמה חודשים, ילדים וילדות מבחינים בהבדלים על בסיס תפיסתי (דוגמת שפה, צבע עור) ומעדיפים את קבוצת הפנים. החל מגיל 3-4 מתפתחת מודעות להבדלים אתניים ולאחר מכן הילדים והילדות אף מייחסים תכונות חיוביות כלפי קבוצת הפנים ותכונות שליליות כלפי קבוצת החץ. התפתחות תפיסות אלה מתרחשת במקביל לתהליכים התפתחותיים משמעותיים נוספים - התעצבות והתפתחות הזהות האישית של הילד וכן תחושת השייכות של הילד במעגלים השונים הסובבים אותו. לצד אלו, ישנה התפתחות שפתית והתפתחות קוגניטיבית המאפשרות המשגה וכן הבנה והתייחסות לאחר. אשר על כן, חינוך בגיל הרך חשוב במיוחד ליצירת תשתית להתנהגות חברתית המבוססת על ערכים של שוויון, הגינות וכבוד לזולת. יתרה מכך, עשייה חינוכית בגיל הרך מביאה עמה פוטנציאל להשפעה קהילתית וחברתית מהירה, נוכח הקשר ההדוק עם הורי הילדים.

טיפול עמדות חיוביות כלפי הגיוון התרבותי, בדרך של הכרות עמו וייחוס ערך חיובי לעושר התרבותי בישראל, הינו ערך בסיס המלווה את כל העשייה החינוכית, במסגרות החינוכיות השונות לגיל הרך. הנכחה חיובית ומכבדת של התרבויות השונות במעון, בגן, בקהילה ובחברה הישראלית הינה חלק בלתי נפרד מהעשייה החינוכית השוטפת (תכנים, מרחב לימודי, פעילויות). זאת, על מנת להביא להכרות ולגאווה של כל ילד וילדה בזהות האישית, הקהילתית והחברתית ולחיזוק תחושת השייכות לחברה הישראלית, על גווניה.

התיווך של מבוגרים משמעותיים לילדים וילדות תורם באופן משמעותי לעיצוב של עולמם, ושל תפיסותיהם ועמדותיהם בנוגע לזהות, וכן להבנת המבנה החברתי ומקומם בו. כך, נשות הצוותים החינוכיים הינן גורם מפתח בחינוך לחיים בשותפות ולמניעת גזענות בחברה הישראלית.

מטרות חינוך נגד גזענות בגיל הרך:

1. הילדים והילדות, אנשי ונשות הצוות החינוכי יכירו את הקבוצות התרבותיות המרכיבות את החברה בישראל, יגלו עמדות חיוביות כלפיהן ויראו את הגיוון כערך.
2. הילדים והילדות, אנשי ונשות הצוות החינוכי יעמיקו את ההבנה שכל הקבוצות התרבותיות משתייכות לחברה בישראל, ויפתחו תחושת שוויון ומיומנויות אזרחיות.
3. הילדים והילדות, אנשי ונשות הצוות החינוכי יהיו בעלי זהות עצמית, קהילתית וחברתית חיובית ותחושת שייכות לחברה בישראל.
4. הילדים והילדות, אנשי ונשות הצוות החינוכי יזכו ללמוד ולעבוד במערכת חינוך שוויונית והוגנת שתאפשר שוויון הזדמנויות ומיצוי הפוטנציאל האישי.

פירוט המלצות לאור המטרות

מטרה 1: הילדים והילדות, אנשי ונשות הצוות החינוכי יכירו את הקבוצות התרבותיות המרכיבות את החברה בישראל, יגלו עמדות חיוביות כלפיהן ויראו את הגיוון כערך.

יעדים:

עבור הילדים והילדות:

1. יכירו היכרות חיובית ומכבדת את הקבוצות התרבותיות המרכיבות את החברה בישראל.
2. כלל העשייה החינוכית תבטא את העושר התרבותי הקיים בקרב הילדים והילדות, הקהילה הקרובה והחברה בישראל כולה.

3. יגלו סקרנות ורצון להכיר את התרבויות בגן, בסביבה הקרובה ובחברה בישראל ויפתחו עמדות חיוביות כלפיהן.
4. ינהגו בסובלנות ובכבוד כלפי מגוון התרבויות בגן, בקהילה ובחברה בישראל.
5. יהיו נכונים ליצור קשרי חברות ושיתופי פעולה עם ילדים וילדות מקבוצה תרבותית שונה משלהם.

עבור הצוות החינוכי :

1. נשות הצוות החינוכי תראינה במניעת גזענות, בחינוך לשוויון ולכבוד לכל אדם חלק מרכזי מתפיסת תפקידן.
2. נשות הצוות החינוכי תכרנה את התרבויות המגוונות במעון ובגן שלהן, בקהילה ובחברה בישראל כולה.
3. נשות הצוות החינוכי תראינה ערך חיובי בגיוון התרבותי בקרב הילדים והצוות.
4. נשות הצוות החינוכי תנהגנה בסובלנות ובכבוד כלפי מגוון התרבויות במעון ובגן ובחברה.
5. לנשות צוות החינוכי יהיו את הידע, הכלים והמיומנויות ליזום עשייה חינוכית בנושא ולהכיר לילדים באופן אקטיבי וחיובי את העושר התרבותי בחברה בישראל.
6. לנשות הצוות החינוכי יהיו מסוגלות, מיומנויות וכלים מעשיים להתמודד עם ביטויים שליליים על רקע תרבותי. בתוך כך, נשות הצוות החינוכי תנהלנה שיח מכבד וענייני בהיבטים של עמדות שליליות של ילדים כלפי תרבויות אחרות.
7. נשות הצוות החינוכי תבטאנה את הרקע האישי-תרבותי שלהן בעשייה החינוכית.
8. נשות הצוות החינוכי תראינה בגיוון התרבותי הזדמנות ללמידה ולהתפתחות שלהן ושל הילדים והילדות.
9. נשות הצוות חינוכי תהיינה נכונות לקיים קשרי עבודה עם נשות מקצוע מקבוצות תרבותיות שונות בחברה בישראל.

המלצות :

עבור הילדים והילדות :

1. עשייה חינוכית החושפת את הילדים לקבוצות תרבותיות שונות באמצעות שיח ופעולות חוויתיות ומעודדת סקרנות ושאלת שאלות ביחס אליהן.
2. ארגון הסביבה החינוכית והאווירה במעון ובגן כך שיבטאו את הגיוון בחברה בישראל ויעודדו התייחסות חיובית אליו. כך למשל, ספרים, תמונות, משחקים, אביזרים ומוקדי עניין בגן יאפשרו חשיפה לשפות, למנהגים, ללבוש וכו'.
3. חגים וימי ציון של קבוצות תרבותיות שונות יכללו בלוח השנה החינוכי של הגנות. בנוסף, בציון חגים יינתן ביטוי למנהגים של קבוצות שונות בציון אותו החג.
4. תכנית הלימודים עצמה תקדם באופן אקטיבי היכרות עם התרבויות השונות בגן, בקהילה בה מצוי הגן ובחברה בישראל כולה.
5. עידוד מעורבות הורים וחברי קהילה בחשיפת הילדים לתרבויות השונות.

עבור הצוות החינוכי :

1. פיתוח מקצועי לנשות הצוות חינוכי לחינוך רגיש תרבותית וכן היכרות שלהן עם המגוון התרבותי בישראל במסגרת ההכשרה, ההדרכה והפיתוח המקצועי שלהן לאורך שנות עבודתן (ריכוז דגשים להשתלמויות פיתוח מקצועי בסוף המסמך).
2. מתן ליווי והדרכה אישית לגנת בנושא.

3. מתן כלים לגננת להוביל את העשייה החינוכית בתחום עם הצוות ועם ההורים, ובתוך כך כלים להתנגדויות אפשריות מצד ההורים.
4. מתן כלים וחיזוק תחושת הביטחון לנשות הצוות החינוכי להביא מתרבותן לעשייה החינוכית בגן.
5. המרחב הפדגוגי של האגף לחינוך קדם יסודי יכלול הצעות ורעיונות לעשייה חינוכית ולהעשרה תרבותית בגן.
6. הוספת מדד העוסק בחינוך לחיים בשותפות ולמניעת גזענות במפת המדדים להערכת גננות.

מטרה 2: הילדים והילדות, אנשי ונשות הצוות החינוכי יעמיקו את ההבנה שכל הקבוצות התרבותיות משתייכות לחברה בישראל, ויפתחו תחושת שוויון ומיומנויות אזרחיות.

יעדים :

עבור הילדים והילדות :

1. יבינו כי לצד הגיוון התרבותי יש מכנה משותף רחב (ברמה האישית, התרבותית והחברתית).
2. יתנסו באורח חיים דמוקרטי בגן ויפתחו תפיסת שוויון ומיומנויות אזרחיות.
3. יהיו בעלי תחושת מסוגלות עצמית חיובית ביחס ליכולתם ליזום ולפעול במרחב הקהילתי בהקשר של גיוון תרבותי.
4. יזהו מצבים פוגעניים על רקע תרבותי ויפתחו כלים ומיומנויות להגיב אליהם (אמפתיה, פתרון בעיות).
5. יהיו בעלי תחושות אחריות, מעורבות, יזמות וערבות הדדית.
6. ירכשו מיומנויות הקשבה ודיאלוג בנושאים של עושר תרבותי ונושאים שנויים במחלוקת.

עבור הצוות החינוכי :

1. נשות הצוות החינוכי תהיינה בעלות תחושת אחריות, יזמות וערבות הדדית בקשרים של גיוון תרבותי וגזענות.
2. לנשות צוות החינוכי תהיה תחושת ביטחון לחינוך בנושאי גיוון תרבותי וגזענות.
3. נשות הצוות החינוכי תדענה לזהות מצבים פוגעניים על רקע תרבותי וגזעני ותגבנה אליהם בצורה מותאמת.
4. לנשות צוות החינוכי יהיו מיומנויות של הקשבה ודיאלוג בנושאי גיוון תרבותי, גזענות ונושאים שנויים במחלוקת.
5. נשות הצוות החינוכי תפעלנה לחיזוק אורח חיים דמוקרטי בסביבת המעון או הגן.
6. נשות הצוות החינוכי תנהגנה בהוגנות ובשוויון כלפי כלל התרבויות בגן בקהילה ובחברה בישראל, ובפרט כלפי חברות צוות חינוכי והבאים בשערי המעון או הגן.

המלצות :

עבור הילדים והילדות :

1. חיזוק תפיסת האדם כאדם ותפיסת שוויון בקרב הילדים.
2. תרגול באורח חיים דמוקרטי - אפשרות להביע רצונות, החלטות יחד.
3. עידוד מעורבותם בכלל מוקדי היישום בהקשרים תרבותיים - ניהול הזמן, תכנים, ארגון המרחב ופרקטיקות להוראה וללמידה.
4. עריכת דיונים ושיח דיאלוגי סביב סוגיות מהותיות לחייהם וסיטואציות שונות בהן מתבטאת רגישות תרבותית והזמנה שלהם להשיא עצות.

5. ציון המשותף בין הקבוצות התרבותיות במעון ובגן, בקהילה ובחברה בישראל, אם באופן ציון של מועדים כלליים ואם בחוויה הילדית שבמועדים קבוצתיים.

עבור הצוות החינוכי :

1. פיתוח מקצועי והדרכה שוטפת לנשות הצוות החינוכי למיומנויות הקשבה ודיאלוג בנושאי גיוון תרבותי, גזענות ונושאים שנויים במחלוקת.
2. פיתוח מקצועי לנשות הצוות, כצוות אורגני ועל פי פרופסיה, לחינוך רגיש תרבותית ועידוד עמדות חיוביות כלפי הגיוון בצוות, במעון, בגן ובחברה בישראל.
3. פיתוח מקצועי והדרכה שוטפת בנושאים של זיהוי מצבים פוגעניים ותגובה להם, ואיתור פרקטיקות מפלות סמויות.
4. מתן מקום לנשות הצוות החינוכי, בפרופסיות השונות, להשפיע על העשייה החינוכית במעון ובגן.

מטרה 3: הילדים והילדות, אנשי ונשות הצוות החינוכי יהיו בעלי זהות עצמית, קהילתית וחברתית חיובית ותחושת שייכות לחברה בישראל.

יעדים :

עבור הילדים והילדות :

1. העמקת הידע וההבנה לגבי הזהות התרבותית שלהם.
2. ביסוס תחושת ביטחון וגאווה בזהות האישית-תרבותית.
3. פיתוח חוסן אישי ורגשי בהקשרים תרבותיים.
4. הילדים והילדות יבינו שיש להם מה לתרום לקהילה ולחברה.
5. פיתוח תחושת שייכות לחברה בישראל.

עבור הצוות החינוכי :

1. נשות הצוות החינוכי תנהגנה בכבוד לזהויות השונות, תוך מתן מקום לגיבוש הזהות העצמית של כלל הילדות והילדים.
2. נשות הצוות החינוכי תעודדנה תחושת שייכות לחברה בישראל ואחריות חברתית.
3. נשות הצוות החינוכי תהיינה גאות בזהויות התרבותיות שלהן.

המלצות :

עבור הילדים והילדות :

1. כלל העשייה החינוכית תביא לידי ביטוי חיובי את הרקע והעושר התרבותי בגן ובמעון. בתוך כך, תכלול חשיפה לתרבות ולאמנות מהרקעים השונים הילדים והילדות.
2. יבטאו את הרקע האישי-תרבותי שלהם בעשייה החינוכית בגן.
3. העמקת מעורבות ההורים בחשיפת הרקע התרבותי של משפחות הגן, המעון והקהילה.
4. מתן ביטוי לאופנים השונים בהם כל משפחה מציינת מועד מסוים והדגשת המחבר ביניהן. בנוסף, ציון מועדים אזרחיים, דוגמת יום המשפחה, באופן המכיל מגוון תרבויות ורקעים.
5. הילדים, הילדות והצוות החינוכי יתכננו יחד טקסים ושגרות עבור הגן.

6. עידוד הקשר בין הגן לקהילה והשפעת הגן, הילדים והוריהם על סביבת הגן (מרחב פיזי וקהילה).

עבור הצוות החינוכי:

1. מתן תשומת לב ייחודית לחיזוק הזהות העצמית והקהילתית בקרב קבוצות ופרטים המשתייכים לקבוצות מודרות בחברה בישראל.
2. חיזוק הקשר בין הצוות החינוכי להורים ולמוסדות קהילה ותרבות בסביבת הגן או המעון.
3. נשות הצוות תבטאנה את הזהות האישית-תרבותית שלהן במהלך עבודתן ובמסגרות לפיתוח מקצועי.

מטרה 4: הילדים והילדות, אנשי ונשות הצוות החינוכי יזכו ללמוד ולעבוד במערכת חינוך שוויונית והוגנת שתאפשר שוויון הזדמנויות ומיצוי הפוטנציאל האישי.

יעדים:

עבור הילדים והילדות:

1. ירגישו מוגנים ובטוחים בסביבת הגן.
2. ירגישו בטוחים לשתף את הצוות החינוכי בחוויות שליליות שעברו על רקע תרבותי וגילויי עמדות שליליות כלפיהם.
3. יקבלו את מלוא הכלים והאמצעים העומדים לרשות נשות הצוות החינוכי על מנת שיוכלו לממש את הפוטנציאל שלהם.
4. ירגישו בעלי ערך ויקבלו הזדמנות שווה להביא לידי ביטוי את עצמם, על החוזקות והחולשות שלהם.

עבור הצוות החינוכי:

1. נשות הצוות החינוכי תמגרנה פרקטיקות מפלות וביטויים מפלים.
2. מיגור תופעות של "הטרדה גזענית" (סביבה עוינת בהקשרים תרבותיים) כלפי ילדים וילדות, מחנכות וצוות חינוכי.
3. נשות הצוות החינוכי תרגשנה בטוחות במערכת החינוכית ותוכלנה לפנות למנגנוני טיפול בגזענות במערכת החינוך.
4. כל נשות הצוות החינוכי תרגשנה בעלות ערך ותקבלנה הזדמנות שווה למלא תפקידי הובלה והנהגה על פי בחירתן וכישריהן.

המלצות:

עבור הילדים והילדות:

1. הגן או המעון יקבל את כל התלמידים באזור הרישום העומדים בתנאי הקבלה, ללא אפליה על רקע מוצא, לאום או דת.
2. מתן אפשרות לפתיחת אזורי רישום.
3. טיפוח מרחב בטוח לשיח ולשיתוף על חוויות שליליות שהילדים והילדות עברו על רקע תרבותי, באופן ההולם את צרכי הילדים. ככל הנדרש, הסתייעות בנשות מקצוע ובעזרים.
4. עידוד כל הילדים להתבטא ולהשתתף בשגרות השונות במעון ובגן.

5. כיוון הילדים לכיתות מיוחדות, לתוכניות ולוועדות על פי שיקולים עניינים ולא על פי הטיות ותפיסות סטריאוטיפיות.
6. תעדוף בתקצוב משרד החינוך לרשויות/מסגרות חינוכיות אשר לומדים בהן ילדים מרקעים שונים.

עבור הצוות החינוכי :

1. קריטריונים אחידים, עם רגישות תרבותית, לשיבוץ צוותים חינוכיים ולקידום לתפקידי הובלה והנהגה.
2. תעדוף בתקצוב משרד החינוך לרשויות/מסגרות חינוכיות אשר כוללים מנגנונים למניעת גזענות או הטרדה גזענית.
3. תעדוף בתקצוב משרד החינוך לרשויות/מסגרות חינוכיות אשר הצוות העובד בהן מגוון.
4. יצירת מנגנון מערכת/משרדי, ובתיאום עם הרשויות המקומיות, לדיווח על תופעות של אפליה וגזענות, על מנת לאפשר איתור, בקרה וטיפול. זאת, על מנת שכל באי הגן או המעון ירגישו שזהו מקום בטוח ומוגן עבורם, לא יחווי ביטויי גזענות ויוכלו לפנות למנגנוני דיווח וטיפול בהתרחש אירועים פוגעניים על רקע גזעני או תרבותי.
5. מתן כלים מקצועיים לגננות ולצוותים החינוכיים לזיהוי פרקטיקות מפלות, להגברת המודעות שלהן לעמדות שליליות, ומתן כלים להתמודדות עם הטיות ופרקטיקות כאלה בגן או במעון.
6. קביעת גורם מסייע, עם רגישות תרבותית, בקליטת נשות חינוך להעסקה במסגרות חינוכיות, על מנת לסייע בהתמודדות עם פרקטיקות מפלות בגיוס צוותי החינוך.
7. ניתוח תקציב משרד החינוך בראייה תרבותית.

מדדים:

תוך גניים:

1. המידה בה **תכנית העבודה** משקפת את התרבויות בגן, בקהילה ובחברה בישראל:
  - האם הגננת מקדמת באופן אקטיבי היכרות עם תרבויות שונות, גם כאלה שאינן בגן, במעון או בחברה אליה משתייכת המסגרת החינוכית?
  - באיזו מידה סביבת הגן מבטאת את הגיוון בגן או במעון, בקהילה ובחברה בישראל. כך למשל, יבחנו ציון מועדים, חשיפה לשפות, ללבוש, למנהגים וכו'.
  - סדר יום שמאפשר שילוב של גיוון בפעילויות במהלך היום עם אפשרויות בחירה תוך שיתוף ילדים והורים. יצירת מרחב רלוונטי לזהות ולתרבות של המשפחות המגוונות מאפשר מקום לכל אחד ואחת.
2. **הביטוי האישי** הניתן לילדים, לילדות ולצוות החינוכי ומידת מעורבותם בעשייה החינוכית בגן או במעון מתוך אמונה בזכותם להביע את עצמם, מחשבות, רעיונות, להוביל יוזמות:
  - בסביבה החינוכית יהיו 'עקבות' של עולמם של הילדים והילדות.
  - התכנים בגן או במעון כוללים תכנים הנובעים מתחומי העניין של הילדים, מהזהות התרבותית שלהם, משאלות המועלות על ידם.
  - מידת השפעת הילדים והצוות החינוכי על החלטות הנוגעות לחיי הגן או המעון.
  - מידת ההשתתפות והמעורבות של הילדים והצוות בשגרות הגן או המעון.
3. **האקלים החינוכי** של הגן או המעון בחינה, בין היתר, של:
  - קיומן של סביבות למידה מותאמות ומגוונות, למשל לוחות, תמונות נבחרות, ספרים, משחקים.
  - קיומן של אינטראקציות חיוביות משמעותיות בקשרים בין הילדים.

- קיומה של סביבה לימודית מגוונת תרבותית – שולחנות עבודה בתחומים השונים : מוזיקה, אוריינות, אומנות כדי למצות פוטנציאל של ילדים בתחומים השונים.
- איסוף נתונים/מדדה של חוויות שילדים משתפים בהן.

4. מעורבות הורים וקהילה:

- קיומן של שגרות של פעילויות הורים קהילתיים ואירועים מגוונים.
- מעורבות הורים ורתימתם סביב פעולות גיוון לחיבור וחיזוק רקע תרבותי.

מסגרות פיתוח מקצועי:

1. קיום השתלמויות המאפשרות היכרות עם הקבוצות התרבותיות המרכזיות בישראל.
2. קיום השתלמויות המקנות ידע, כלים ומיומנויות לחינוך רגיש תרבותית ולטיפול עמדות חיוביות כלפי הגיוון התרבותי בישראל.
3. קיום השתלמויות לכל נשות הצוותים החינוכיים, גננות וסייעות, לחינוך רגיש תרבותית ולטיפול עמדות חיוביות.

אנא ראו המלצות בנוגע להשתלמויות מקצועיות לנשות הצוותים החינוכיים ולעובדות מערכת החינוך בפרק העוסק בהכשרות ופיתוח מקצועי לנשות ולאנשי מערכת החינוך.

עידוד מחקרים אקדמיים:

נוכח הקושי במדידת עמדות והשפעות של עשייה חינוכית על הילדים, באופן מדויק ואובייקטיבי, בשגרת העשייה החינוכית במסגרות לגיל הרך, מומלץ לעודד מחקרים אקדמיים בנושא. מומלץ לעודד חוקרות וחוקרים לערוך מחקרים אשר יאפשרו ללמוד על עמדות הילדים והצוותים החינוכיים וכן על עשייה חינוכית מיטבית למיגור גזענות ולעידוד חיים בשותפות. מחקרים אלה נדרשים בגיל הרך עקב הקושי במדידה אובייקטיבית ומדויקת במהלך השוטף של העשייה החינוכית.

מחקרים אלו יכולים לעסוק בסוגיות הבאות:

1. בחינת עמדות של ילדים כלפי ילדים מקבוצות תרבותיות אחרות, הידע שלהם על הקבוצות, נכונות ליצור קשרי חברות וראיית הגיוון כערך.
2. בחינת עמדות הצוותים החינוכיים, התנהלותן בגנים, נכונותן לקיים קשרי עבודה עם נשות חינוך מקבוצות תרבותיות שונות וראיית הגיוון כערך.
3. מידת הנכונות של הצוות לקלוט אליו חברות צוות מתרבויות ומידת הגיוון בפועל.

חינוך נגד גזענות בבית הספר היסודי

רקע ומטרות

בגילאי החינוך היסודי מתרחש תהליך התפתחות מואץ, המאופיין במנעד רחב של שינויים קוגניטיביים, רגשיים וחברתיים.

במהלך שש שנים חווים הלומדים מגוון התנסויות המאפשרות להם היכרות עם מגוון מרכיבי הזהות שלהם ובחינת תפיסת העצמי. תהליך זה הינו הדרגתי והוא נשען על התכנים אליהם נחשפים הלומדים, על אמירות שהם שומעים בסביבתם ועל מפגשים עם אחרים המהווים מראה עבורם.

היכולות הקוגניטיביות והרגשיות, המתפתחות במהלך שש שנים, תומכות במסוגלות של הלומדים לנהל אינטראקציות המתבססות על:

- היכולת לראות את הזולת כבעל צרכים, דעות ותרבות ייחודיים ואחרים; היכולת להכיר במגוון מרכיבי הזהות של הזולת.
- היכולת להבין את הזולת ולחוש אמפתיה כלפיו.
- היכולת לתרגם את התפיסות המוסריות ליחס מקבל המכיל את המגוון.

התהליכים הקוגניטיביים בתקופה זו מאופיינים בחשיבה תבניתית דיכוטומית ("אנחנו והם", "טוב ורע", "שחור ולבן") ובנטייה לארגן את העולם בהתבסס על המסרים, הציפיות והאמונות שמסדרים המבוגרים בסביבה.

מכאן, עולה חשיבותו של המבוגר המשמעותי (בבית, בבית הספר ובקהילה) כמי שמתווך עבור הלומדים את המציאות ואת העולם. תיווך זה משפיע על תפיסת הלומדים את האחר ואת השוני בין קבוצות בחברה הישראלית ועל הדעה אותה יגבשו ביחס לקונפליקטים ולסוגיות חברתיות ופוליטיות.

כלל באי בית הספר עשויים להיות מבוגר משמעותי המקדמים חינוך נגד גזענות באמצעות מתן חיזוקים, דוגמה אישית, הנגשת מידע וידע מותאמי גיל ותגובה בלתי מתפשרת כלפי התנהגויות מפלות וגזעניות.

מטרות חינוך נגד גזענות בגילאי היסודי:

1. ערכי השוויון והכבוד לכל אדם, ופעולות לחינוך נגד גזענות יוטמעו באקלים, בתרבות ובתוכניות הבית ספריות.
2. כלל באי בית הספר יכירו את מגוון הזהויות בחברה בישראל ויראו במגוון ערך חיובי.
3. כלל באי בית הספר ינהגו באופן הוגן ושוויוני, יימנעו מביטויי גזענות ויקבלו יחס מכבד והזדמנויות שוות.

פירוט המלצות לאור המטרות

מטרה 1: ערכי השוויון והכבוד לכל אדם, ופעולות לחינוך נגד גזענות יוטמעו באקלים, בתרבות ובתוכניות הבית ספריות.

יעדים:

1. חברי הצוות החינוכי יראו במניעת גזענות, בחינוך לשוויון ולכבוד לכל אדם – חלק מרכזי מתפיסת תפקידם כאנשי חינוך.
2. התלמידים והמורים ינהגו בסובלנות, בכבוד בפתוחות ובסקרנות, כלפי מגוון הזהויות בחברה.
3. התלמידים והמורים יהיו מתורגלים בניהול שיח מכבד וענייני על נושאים השנויים במחלוקת ועל תופעות של גזענות.
4. התלמידים יובילו יוזמות חברתיות המקדמות שיח רב תרבותי ואנטי גזעני

המלצות:

1. הצבת מיגור ומניעה של גזענות, וחינוך נגד גזענות כיעד בתוכנית הבית ספרית ופירוט פעולות חינוכיות מותאמות גיל.
2. בירור תפיסות ועמדות בצוות החינוכי בנושא גזענות.

3. הכשרת צוותי החינוך וההוראה להתמודדות עם ביטויי גזענות ולבחינה של הטיות אישיות.
4. התנסות במגוון פרקטיקות מותאמות גיל לפיתוח מיומנויות הקשבה ולניהול שיח מכבד על נושאים שנויים במחלוקת ועל סוגיות של גזענות (בצוות החינוכי ובכיתות).
5. הרחבת הידע של התלמידים בהיבטים תרבותיים וחברתיים הקשורים לזהויות השונות בחברה.
6. שילוב החינוך נגד גזענות בהוראת תחומי הדעת.
7. ציון ימי לוח רלוונטיים, לרבות בשילוב הקהילה (היום הבינ"ל למאבק בגזענות, יום זכויות האדם וכו').

מטרה 2: כלל באי בית הספר יכירו את מגוון הזהויות בחברה בישראל ויראו במגוון ערך חיובי.

יעדים:

1. כלל באי בית הספר יהיו מודעים לריבוי הזהויות שיש לכל אדם, ומתוך כך לדברים המשותפים שיש לכל אחד עם אנשים מקבוצות זהות שונות.
2. כלל באי בית הספר יכירו את הזהות התרבותית שלהם ויחשו גאווה להשתייך אליה.
3. בצוות החינוכי ישולבו מורים וחברי מנהלה מזהויות שונות – בתי הספר יקבלו תמריצים ותמיכה לגיוון הצוותים.
4. חומרי הלימוד והמרחבים הפיזיים יציגו באור חיובי את מגוון הזהויות של באי בית הספר.
5. כלל באי בית הספר יראו באור חיובי קבוצות זהות שונות, ויכירו במגוון כערך חיובי, ההכרחי לחיים בשותפות.
6. כלל העשייה החינוכית תביא לידי ביטוי את הרקע והעושר התרבותי של התלמידים.

המלצות:

1. בחינה של מסרים, תכנים וייצוגים סטריאוטיפיים בחומרי הלימוד ובמרחב הפיזי, והחלפתם בתכנים ובייצוגים רב תרבותיים, המייצגים את שלל הזהויות בחברה באופן חיובי.
2. חשיפת התלמידים ליצירות תרבותיות של יוצרים ויוצרות מכלל הזהויות.
3. הצגת דמויות ממגוון תרבויות בחברה בישראל במרחב הפיזי (בדגש על פועלן, הישגיהן, קורות חייהן, תרבותן).
4. בחינה ועדכון של הספרייה הכיתתית והבית ספרית בדגש על ייצוג לכלל הזהויות ועדכון התכנים למניעת סטריאוטיפים.
5. הזמנת התלמידים ומשפחותיהם להציג במרחבים הפיזיים היבטים תרבותיים מארצות המוצא שלהם.
6. קביעת מסגרות לשיתוף ברקע התרבותי ובסיפור המשפחתי של משפחות התלמידים, והזמנת דוברים/אמנים אורחים מזהויות אשר אינן חלק מזהויות באי בית הספר.

מטרה 3: כלל באי בית הספר ינהגו באופן הוגן ושוויוני, יימנעו מביטויי גזענות ויקבלו יחס מכבד והזדמנויות שוות.

יעדים:

1. הצוות החינוכי יכוון תלמידים לכיתות מיוחדות, לתוכניות ולוועדות על פי שיקולים עניינים ולא על פי הטיות ותפיסות סטריאוטיפיות.
2. כל התלמידים ירגישו בעלי ערך ויקבלו הזדמנויות שווה להביא לידי ביטוי את החוזקות שלהם.

3. כל המורים ירגישו בעלי ערך ויקבלו הזדמנות שווה למלא תפקידי הובלה והנהגה על פי בחירתם וכישוריהם.
4. כל באי בית הספר ירגישו שבית הספר מהווה עבורם מקום בטוח ומוגן, ולא יחווי ביטויי גזענות.
5. כל באי בית הספר יזהו מצבים פוגעניים, לרבות על רקע גזעני, ויגיבו בהתאם לכללים המוסכמים.

המלצות :

1. מיפוי ביטויי גזענות והסללה באמצעות כלי אבחוני פנים-בית ספרי כשלב בגיבוש המדיניות והתוכניות הבית ספריות.
2. כתיבת תקנון, בשיתוף ההורים, המפרט את דרכי ההתמודדות עם ביטויי גזענות והאופן בו תקנון יוטמע וייאכף.
3. עיסוק בשאלות של זהות, חסמים ואתגרים בצוות החינוכי והכשרת הצוות בהתמודדות עם ביטויי גזענות.
4. עידוד מעורבות חברתית של תלמידים המכוונת לצמצום תופעות של גזענות בכיתה, בבית הספר ובקהילה.

מדדים:

ברמת בית הספר :

1. שיפור במדדי התמונה החינוכית (סקר אקלים) – מדד השותפות.
2. בית הספר מיישם תוכנית ספיראלית מותאמת גיל בנושא מניעת גזענות.
3. בית הספר מציין ימי לוח רלוונטיים באופן המותאם לחזון בית הספר ולקהילתו.
4. כלל באי בית הספר מגיבים כלפי ביטויי גזענות על פי הכללים המוסכמים בתקנון הבית ספרי.
5. בספרי הקריאה שבספריית בית הספר יש ייצוג לכלל הזהויות.

ברמת הצוות החינוכי :

1. הצוות החינוכי מדווח על תחושת מסוגלות בהתמודדות עם גילויי גזענות ובעיסוק בנושא בכיתה.
2. הצוות החינוכי מדווח על תחושת מוגנות ויחס שוויוני ומכבד.
3. הצוות החינוכי משלב בשיעורים פרקטיקות לניהול שיח מכבד באופן מותאם גיל.
4. בהוראת תחומי הדעת - מתקיים שיח העוסק בהיבטים של זהות, תרבות ומניעת גזענות.
5. לפחות מורה אחד בכל בית ספר משתתף בהכשרה מחוזית בתחום החינוך למניעת גזענות.

ברמת התלמידים :

1. התלמידים מפגינים יחס מכבד כלפי השונה מהם.
2. התלמידים נמנעים מביטויי גזענות.
3. התלמידים מדווחים על תחושת מוגנות ויחס שוויוני ומכבד.
4. כל התלמידים לומדים, באופן מותאם גיל, על הזהות והתרבות שלהם, של חבריהם ושל קבוצות שונות בחברה בישראל.
5. כל התלמידים מקבלים הזדמנות לשתף בסיפור המשפחתי ולהציג את תרבות של ארצות מוצאם (בשיעורי חינוך, בימים מיוחדים המוקדשים לנושא ; במרחבים הפיזיים).
6. תלמידי כיתות ד-ו מתנסים בהובלת יוזמות חברתיות המעודדות הימנעות מגזענות.

חינוך נגד גזענות בבית הספר העל-יסודי

רקע

שש השנים המרכיבות את החינוך העל-יסודי מהוות, כל אחת בפני עצמה וכולן כרצף, הזדמנות לחינוך נגד גזענות. בגילאים צעירים, תבניות קוגניטיביות דיכוטומיות שנעשה בהן שימוש כמנגנון המסייע להבנת המציאות הסובבת ולשליפת מידע מהירה עשויות להתבטא גם ביחס לקבוצות המגלמות "אחרות" מסוימת - כך נוצרת חשיבה סטריאוטיפית, ויחד עימה דעות קדומות, חשש ועוינות. בגיל ההתבגרות, תפקידם של מסרים מסביבת המבוגרים מקבל משמעות קריטית: מסרים המתקפים את החשיבה הדיכוטומית יקבעו אותה, בעוד שמסרים שיערערו על החלוקה המובנית של הסביבה ל"אנחנו" ו"הם" יאפשרו לילדים ולילדות לחרוג מנטייה זו. באמצעות הכרה בשלבי ההתפתחות של הילד והילדה, ובניית תהליכים קוגניטיביים המאפשרים חשיבה מורכבת, ניתן להציע אלטרנטיבה חינוכית למסרים גזעניים ומפלים הקיימים בסביבה.¹ תפקידם של אנשי ונשות חינוך המלמדים בחינוך העל-יסודי הוא להוביל את התלמידים והתלמידות בדרך הדורשת בחינה עצמית, גיבוש זהות פנימית ויכולת הכלה של זהויות אחרות. לשם כך, עליהם להצטייד בידע, מיומנויות וכלים, ובתשתיות המאפשרות יישום של כל אלו. הבסיס לתהליך זה נעוץ במדיניות משרדית כוללת, המזהה את ההזדמנויות הייחודיות בחינוך העל יסודי ליישום חינוך נגד גזענות - תכניות לימודים, חינוך חברתי, בחינות בגרות, מעורבות חברתית, ועוד.

מטרות והמלצות

מטח משרד החינוך

מטרות:

1. כלל באי מערכת החינוך יכירו את משמעות המושג "גזענות" על מימדיו השונים.
2. גיבוש ויישום מדיניות כוללת לחינוך נגד גזענות ומניעת גזענות בבתי הספר.
3. צמצום תופעת הגזענות במערכת החינוך.
4. גיוון צוותי חינוך בכל שדרות המערכת.
5. התאמה תרבותית של חינוך נגד גזענות לכל זרמי החינוך.

יעדים:

1. יצירת הגדרה ברורה ומוסכמת של תופעת הגזענות ומופעה במרחב החינוכי.
2. הטמעת המדיניות של חינוך נגד גזענות במערכת החינוך, לאורך כל שנות הלימוד, ובהכשרת המורים, בתחומי הדעת השונים, וכן בפעילות החברתית בבתי הספר.
3. מיפוי ובקרה של תופעת הגזענות במערכת החינוך.
4. איתור עתודה ניהולית מגוונת הכוללת אופק קידום מקצועי שוויוני.
5. הכשרת מפמ"רים ומפמ"ריות, מנהלים ומנהלות במסגרת הפיתוח המקצועי.
6. הטמעת חינוך נגד גזענות וייצוג חיובי לשלל הזהויות בחברה במערכת החינוך באמצעות גיוון תוכניות לימודים, כולל תכנים דיגיטליים.
7. יצירת תקן של רכז.ת חינוך נגד גזענות לכל מחוז או בית ספר.

¹ וקסלר, מ' (2015). "הכיתה כמיקרוקוסמוס: התמודדות עם התנהגויות ואמירות גזעניות בתוך הכיתה". בתוך: ריבלין, נועה (עורכת). שיעור לחיים – חינוך נגד גזענות מהגן עד התיכון. תל אביב: האגודה לזכויות האזרח. עמ' 23-31.

8. גיוס זרמי החינוך: חרדי וממ"ד - להטמעת מדיניות של חינוך נגד גזענות בבתי הספר.

המלצות:

1. חוזרי מנכ"ל ליצירת תשתית נורמטיבית מוסכמת ומחייבת

א. פרסום חוזר מנכ"ל ובו הגדרה מוסכמת של "גזענות". ההגדרה תכלול את כל הממדים של תופעת הגזענות (מבנית, ממסדית, מוסדית ובין אישית). צעד ראשון בגיבוש מדיניות אנטי גזענית חזקה הוא מתן הגדרה ברורה למושג "גזענות". ההגדרה מסייעת לשרטט את גבולות השדה בו יהיה על מערכות החינוך השונות לפעול (בתי ספר, גנים, תוכניות להכשרת מורים ומורות). חיזוק להמלצה זו נמצא במסמכי מדיניות בינלאומית למאבק בגזענות, המתחילים בהבחנה בין גזענות אישית למוסדית ומציעים הגדרות ברורות לכל אחת מהן. הגדרה ברורה של שוויון ושל גזענות היא צעד מקדים לתכנון אופן הטיפול בבעיות אלו, שכן הבנה בסיסית של הבעיה ושל מטרת המדיניות מגבירה את יכולת היישום של ההנחיות שנגזרות מתוכה.

ב. פרסום חוזר מנכ"ל (הוראת קבע) בנוגע למדיניות הכוללת של משרד החינוך בנושא חיים בשותפות ומניעת גזענות.

ג. עדכון חוזר מנכ"ל בנושא ציון ימים מיוחדים כהוראת קבע - ציונם בבתי הספר יהפוך לחובה. הוועדה ממליצה ששבוע השיא שהתקבל ליישום בשנת הלימודים תשפ"ג יהיה קבוע, ויונהג כל שנה סביב 21 במרץ, הוא יום המאבק הבינלאומי בגזענות. לשבוע השיא יהיה ביטוי הן במרחב הפיזי והן בתוכניות הלימוד. לדוגמה, ניתן לארגן כנס תלמידים שנתי בנושא בשיתוף עם מועצת התלמידים הארצית ומועצות תלמידים ברשויות המקומיות.

2. טיוב ויישום מדד הגזענות/ מדד השותפות

המדד יאפשר מעקב ובקרה אחר תופעות של גזענות במערכת החינוך. על המיפוי להיעשות באופן תקופתי, כך שניתן יהיה לעקוב אחר מגמות שיפור או צמתים הדורשים התערבות.

- הוספת פרקים רלוונטים בשאלונים למנהלים/ות, במבחני מיצ"ב, אקלים וכדומה.
- פיתוח תכנית הערכה חיצונית תקופתית בנושא התמודדות עם גזענות במערכת החינוך.
- טיוב השימוש בפלטפורמה של מערכת גפ"ן לקידום חינוך נגד גזענות: פיקוח ובקרה על מספר התכניות הקיימות בנושא, מספר בתי הספר הבוחרים, ואופן מימוש התוכנית בבתי הספר.
- יצירת תמריצים כגון הוספת רכיב חובה בהגדרת בית ספר מועמד לפרס החינוך.

3. יצירת שדרה ניהולית מגוונת ומחויבת לנושא

- יצירת מאגר של עתודה ניהולית מגוונת במטה משרד החינוך - הכשרה באמצעות קורסי ניהול ויצירת אופק קידום שוויוני עבור מנהלים ומנהלות מקבוצות מוחלשות.
- הוספת חינוך נגד גזענות כרכיב חובה בהכשרת מנהלים ומנהלות - אבני ראשה.
- הכשרות ייעודיות למפמ"רים ולמפמ"ריות למקצועות השונים הכוללות אסטרטגיות לשילוב חינוך נגד גזענות בתחומי הדעת השונים.

4. פיתוח גוף ידע בנושא חינוך נגד גזענות והגדרת תכניות הלימוד לאורו

- א. פיתוח גוף ידע בנושא תופעת הגזענות בהסתמך על מחקר בינלאומי ומקומי וניסיונם של ארגוני חברה אזרחית, על בסיס גישה אוניברסלית הרואה חינוך נגד גזענות כחלק אינטגרלי משיח זכויות האדם.
  - ב. איתור ייצוגים סטריאוטיפיים בתוכניות הלימודים הגלויות והסמויות, תיקון הנדרש בתוכניות הקיימות וגיבוש קריטריונים לתכניות חדשות.
  - ג. אימוץ היעדים הנוגעים לערכי סובלנות ומניעת גזענות מתכנית הלימודים בהיסטוריה בחינוך הממלכתי בכיתות ו'–י"ב כעקרונות תכנית הליבה ללימודי ההיסטוריה בכל הזרמים במערכת החינוך.
  - ד. שימוש ביחידת לימוד לבגרות בהיסטוריה כאמצעי לחיזוק הזהות הפנימית, חיזוק אמפתיה לקבוצות החוץ ויכולת גיבוש עמדה עצמאית.
- מומלץ להציע יחידה לבגרות במתודה הקיימת בחמ"ד (חמ"ד ועד) בבגרות בהיסטוריה גם לחינוך הממלכתי-ערבי ובחינוך הממלכתי-העברי, ולאפשר לתלמידות ותלמידים ללמוד על תרבותם, ההיסטוריה של קהילותיהם ועל דמויות המופת שלא מופיעות בספרי הלימוד.² מתודה זו תעודד את התלמידים לגבש זהות פנימית חזקה, ובמקביל להכיר גם דמויות מקהילות אחרות, על הקשיים הייחודיים ולעיתים אף את ביטויי הגזענות, ולגלות בעצמם את האחריות החברתית המוטלת עליהם לצורך שינוי מציאות זו.
- ה. הרחבת הפרקים בספרי ההיסטוריה אודות יהדות ומורשת של יהדות אתיופיה, מורשת יהדות ספרד והמזרח, ושילוב הנושא בשאלוני בגרות.
  - ו. יוער, כי דו"ח פלמור הצביע על יישום חלקי של תוכנית זו, יש לעקוב ולהביאה ליישום מלא; דו"ח ועדת ביטון המליץ על צעדים בכיוון דומה.
- ו. הרחבת הפרקים בהיסטוריה אודות ההכרה בייחודיות הלאומית של המיעוט הערבי בישראל בכלל וזרמי החינוך.
  - ז. שילוב המלצות ועדת קרמניצר בתכנית הלימודים החדשה ללימודי האזרחות משנת 2011. בנוסף, יש לבחון את טיב ההטמעה של התכנית, למרות הקשיים הטמונים, בין היתר, בעיסוק בנושאים חברתיים וציבוריים שנויים במחלוקת במסגרתה. זאת, משום שמקצוע האזרחות מתאפיין בנגיעה ישירה לחינוך לסובלנות, לחיים משותפים ולמניעת גזענות.
  - ח. הטמעת כתיבת עבודת שורשים בחינוך הערבי בחטיבות הביניים.
  - ט. לגילאי התיכון: הרחבת שעות המעורבות החברתית בדגש על שיתופי פעולה עם החברה האזרחית.
  - י. ביקורת מחוון: שלילת תשובות גזעניות במבחני בגרות, בעיקר בשאלות עמדה.

5. הגדרת מנגנונים וחיזוק יחידות ובעלי תפקידים ממונים על חינוך נגד גזענות

- א. הקמת צוות היגוי הכולל נציגים מהחינוך הערבי, הממ"ד והחרדי ליישום חינוך נגד גזענות בכל זרמי החינוך בישראל. צוות זה יקבל לידיו את המלצות הוועדה ובהובלת המשנה למנכ"לית יביא ליישומן בבתי הספר תחת ניהולו. יש להתחיל במהלך זה באופן מיידי לאחר אימוץ ההמלצות.
- ב. המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים-

² המתודה קיימת ומאושרת היום כיחידה לבגרות במסגרת הוראת היסטוריה בחינוך הממלכתי דתי, והיא נקראת "חמ"ד ועד". בחמ"ד המטרה הבסיסית הינה לראיין ניצולות וניצולי שואה ובכך להכיר את סיפורם האנושי. בשנים האחרונות, עם הקושי לאתר ניצולי שואה בקהילה, הורחב מגוון העדים למי שתרם להקמת המדינה ואו השפיע על אופיה בצורה ייחודית. תלמידים רבים בחרו לראיין ביחידה קרובי משפחה מבוגרים ולשמוע את סיפורי עלייתם, אך היו גם כאלה שבחרו לראיין אנשים ונשים שאינם מקרב קהילתם המיידית ועדיין הם נגישים וקרובים אליהם. למשל תלמידה שבחרה לראיין את המטפלת הפיליפינית של סבתא ושמעה על סיפור חייה, או תלמיד שראיין את ראש העדה האתיופית בשכונה בה הוא מתגורר ושמע על תלאות עלייתו וקליטתו בארץ.

- 1) החזרת תקן ראש המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים למשרה מלאה (כיום מתפקדת גם כמפמ"רית מקצוע).
- 2) החרגת המטה לחינוך אזרחי מקיצוץ שעות הדרכה רוחבי.
- ג. הוספת תקן של רכז.ת מחוזי לקידום התוכנית למניעה ומיגור גזענות בבתי הספר-
- 1) הכשרת רכזים ייעודים לנושא במחוזות המשרד, יעקבו אחר התקדמות בית הספר לקראת היעדים שהוגדרו.
- 2) בניית צוות הדרכה ייעודי לתחום שיוביל את התוכניות בבתי הספר ויפקח על מימושן.

מורים ומורות:

מטרות:

1. המורה יראה במיגור ומניעת גזענות כחלק מחינוך לשוויון, צדק וכבוד לכל אדם באשר הוא אדם – חלק מרכזי מתפקידו כאיש חינוך.
2. למורה יהיו מסוגלות, מיומנויות וכלים מעשיים להתמודד עם ביטויי גזענות, ולנהל שיח על הנושא של גזענות.
3. המורה יכווין תלמידים.ות לכיתות מיוחדות, מסלולים ומגמות על פי שיקולים עניינים ולא על פי הטיות ותפיסות סטריאוטיפיות (כולל תכניות ייחודיות למצטיינים/מחוננים וכו').
4. המורה ירגיש בטוח בסביבת הלימוד ויוכל לפנות למנגנוני טיפול בגזענות במערכת החינוך.

יעדים:

1. גיבוש תפיסת תפקיד המורה כמחנכת נגד גזענות.
2. פיתוח, תקצוב וחיוב הכשרת מורים ומורות, מנהלים ומנהלות וצוותים חינוכיים בתחום החינוך נגד גזענות.
3. מורים ומורות יעברו הכשרה להתמודדות עם הטיות של אנשי ונשות מקצוע על בסיס המדריך להתמודדות עם הטיות במתן שירותים חברתיים.
4. הרחבה ושיפור המנגנון להתמודדות עם מקרים של גזענות ואפליה (ממונה משרדי).

המלצות:

1. קורס ייעודי חובה כחלק מתהליך הכשרת המורים בלימודי תעודת ההוראה.
2. פיתוח מקצועי למורים ולמורות באמצעות השתלמויות חובה. אנא ראו המלצות בנושא בפרק הכשרה ופיתוח מקצועי.
3. גיבוש הנחיות והכשרה לצוותי הנהלה, חינוך ומינהלה בנושא התמודדות עם הטיות. אנא ראו המלצות בנושא בפרק הכשרה ופיתוח מקצועי
4. גיבוש נוהל תגובה לאירוע גזעני בשיתוף שפ"י: דרישת דוח כתוב, לוח זמנים לטיפול, תיעוד פתרון, והודעה למשפחה. (כפוף להגנה על פרטיות); הגנה מתמשכת: תמיכה מקצועית בתלמידים ותלמידות, אנשי ונשות צוות המעורבים באירוע (גורמי ייעוץ וטיפול); טיפול בפוגע: יש לייצר הגנה וסביבה תומכת גם עבורם למטרת שיקום ופיתוח אסטרטגיות המסייעות להימנע מפגיעה נוספת; קשר עם ההורים - יש לערב את המשפחה בתהליך ולרתום אותם לחשיבה משותפת.

תלמידים ותלמידות:

מטרות

1. כל תלמידה ותלמיד יקבלו הזדמנות, יחס והכוונה על פי שיקולים עניינים ולא על פי השתייכותו הקבוצתית.
2. תלמידים ותלמידות ירגישו בטוחים בסביבת הלימוד ויוכלו לפנות למנגנוני טיפול בגזענות במערכת החינוך.
3. כל תלמיד ותלמידה ייראו את עצמם ואת הזהויות הקבוצתיות השונות שלהם באור חיובי בחומרי הלימוד ובסביבה הפיזית, ויכירו בלגיטימיות של קבוצות להגדיר את זהותן ולשמר את ייחודן התרבותי.
4. התלמידים יכירו את המושג "גזענות" על ממדיו ומופעי השונים.
5. לתלמידים ותתחינה מיומנויות הקשבה ודיאלוג בנושאים של גזענות ונושאים שנויים במחלוקת.

יעדים

1. כל תלמיד ותלמידה יוכלו להגיש מועמדות, להתמייין ולהשתבץ למסלול או מגמה על פי נטיות ליבם וכשרונותיהם. שיוך קבוצתי לא יהווה שיקול לטובה או לרעה בהחלטות שיתקבלו לגביהם.
2. הרחבה ושיפור המנגנון להתמודדות עם מקרים של גזענות ואפליה (ממונה משרדי). הגברת המודעות לקיומו ופעולתו בקרב תלמידים ותלמידות.
3. התלמידים ילמדו בהקשרים ומקצועות מגוונים על קבוצות שונות באוכלוסיה, ובכלל זה על זהותם, מורשתם ותרבותם. יעד זה מקבל משנה תוקף ביחס לקבוצות מיעוט בישראל.
4. התלמידים ילמדו אודות מופעים שונים של גזענות (היסטוריים ואקטואליים, מקומיים וגלובליים), תוך התייחסות ל"כאן ועכשיו" הכיתתי והאופן שבו ניתן להיאבק בגזענות בהקשרים המיידיים של סביבתם הקרובה.
5. התלמידים יתרגלו מיומנויות הקשבה ודיאלוג, בין אם על ידי מחנכים, יועצות או מורות מקצועיות. התרגול יביא להבנה ומתוך כך להזדהות עם ערכים של שוויון, צדק וכבוד לכל אדם באשר הוא אדם.

המלצות

1. הנגשה, פרסום רחב ואיתור תלמידים למסלולים, תכניות ומגמות ייחודיות באופן המאפשר הזדמנות שווה לכל תלמיד ומצמצם את השפעתן של הטיות על החלטות קבלה ושיבוץ.
2. יועצות בית הספר מטעם שפ"י יהיו כתובת לליווי רגשי של תלמידים ותלמידות בסוגיות של גזענות וסייעו להם בכל שלבי ההתמודדות (כך באירועים של גזענות בין-אישית בין תלמידים ותלמידות או צוותי חינוך ; או אירועים של גזענות מוסדית).
3. לימוד השפה הערבית (הדבורה) - היכרות עם קבוצות שונות באוכלוסיה, ובפרט עם החברה הערבית בישראל המונה כ-20% מאזרחי המדינה, מתחילה בהנחלת הוראת השפה הערבית (הדבורה) כשפה שנייה בחינוך העברי וחובת לימודי ערבית בחטיבות הביניים ובתיכון.
א. הגדרת יח"ל חובה בערבית מדוברת לכיתות י (השכלה כללית).
ב. ביטול הבחירה והחלת חובת לימודי ערבית בחטיבות הביניים.
ג. הרחבת גיוס המורים לערבית.
- בטווח הארוך, לימודי ערבית מדוברת כשפה שנייה צריכים להיות כחלק מרצף פדגוגיה לאורך כל שנות הלימוד מכיתה א'-יב', תוך דגש על שילוב מורים מהחברה הערבית בבי"ס יהודים והרחבת מספר השעות השבועיות ללמוד זה.
4. גיבוש זהות עצמית וערכי מורשת בקרב קבוצות שונות בחברה בישראל-

- א. החברה הערבית- גיבוש זהות עצמית וערכי מורשת ייחודיים לתלמידים הערבים בישראל:
- הסדרת הנושא בחוזר מנכ"ל.
  - לימוד אודות מעגלי זהות קולקטיביים אשר מייצרים תחושת שייכות לקהילה ולחברה.
  - הטמעת כתיבת עבודת שורשים בחטיבות הביניים.
  - הקמת ועדה המורכבת מאנשי חינוך ערבים תוך התייעצות עם ועדת המעקב העליונה לענייני חינוך בחברה הערבית, שתוכל להמליץ על תכנים בתחומי הדעת להעמקת העיסוק בזהות קולקטיבית ועל תוכניות בחינוך הבלתי פורמאלי.
- ב. גיבוש זהות עצמית וערכי מורשת ייחודיים של קבוצות אוכלוסיה נוספות, למשל:
- עידוד תלמידים יוצאי יהדות ספרד והמזרח ותלמידים יוצאי אתיופיה לחקור בשורשיהם המשפחתיים.
  - לימוד אודות דמויות מעוררות השראה מקרב קהילות אלה.
  - ייצוג חיובי ומעצים של קהילות אלה בספרי הלימוד ובטקסים הבית ספריים (ע"ע המלצות ועדות פלמור וביטון).
5. הטמעת החינוך נגד גזענות בתחומי דעת שונים (בשיתוף המזכירות הפדגוגית):
- א. הגדרת תכנית לימודים מחייבת בנושא גזענות.
  - ב. הגדרת קריטריונים לכתיבת חומרי לימוד חדשים ולעדכון חומרי לימוד קיימים.
  - ג. הנחיית מפת"רים לשילוב הנושא בפרסומים שוטפים ובתכני הלימוד הרלוונטיים.
  - ד. שילוב חינוך נגד גזענות בשיעורי חינוך ובכל מקצועות הדעת- למשל: הטמעת חינוך נגד גזענות בחינוך החברתי - תכנית לימודים ספירלית, מסע ישראלי בחברה מרובת תרבויות וזהויות; הטמעת חינוך נגד גזענות בלימודי של"ח - שילוב סיורים מתאימים. דוגמאות נוספות לשילוב בתחומי דעת ניתן למצוא [כאן](#).
  - ה. התייחסות ייעודית לחטיבת ביניים ולתיכון בהתאמה למבנה הבגרויות - בהתאם לכך עידוד הגשת עבודת גמר בנושא גזענות, תוך מתן תמריצים ותעדוף הנושא.
  - ו. עידוד אקטיביזם חינוכי למיגור גזענות במסגרת התחדשות לימודי מקצועות המח"ר.
  - ז. תרגול כלים ומיומנויות של דיונים בסוגיות שנויות במחלוקת, בין אם במסגרת מפגשים עם יועצות ביה"ס ובין אם במסגרות בית ספריות אחרות.

בתי ספר, מנהלים ומנהלות

מטרות

1. בבתי הספר יהיו תרבות ואקלים אנטי-גזעני ושוויוני.
2. בית הספר יהיה מרחב בטוח ומכבד לשלל הזהויות החברתיות (צוותים, תלמידים.ות והורים).
3. חדרי המורים יהיו מגוונים ויהיו סביבה תומכת למגוון רחב של זהויות.
4. יצירת רצף לימודי בסוגיות אלה גם בחינוך הלא פורמאלי.
5. שיתופי פעולה עם רשויות מקומיות לקידום המאבק בגזענות.

יעדים

1. הסביבה הפיזית, תוכניות הלימוד, התרבות והאקלים הבית ספרי יקדמו סובלנות ומניעת גזענות.

2. כלל התלמידות והתלמידים, עובדות ועובדי ההוראה יקבלו הזדמנות, יחס, ותחושת ערך שווים, תוך שימת לב לצרכים הייחודיים של כל קבוצה ולחסמים השונים העומדים בפניהם.
3. גיוס ושימור צוותי חינוך מגוונים.
4. שיתופי פעולה עם החינוך הבלתי פורמאלי למאבק משותף ורציף בגזענות.
5. שיתופי פעולה עם מחלקות הנוער והחינוך ברשויות המקומיות למאבק משותף בגזענות.

המלצות

1. סביבה בית ספרית: יצירת תרבות ואקלים אנטי-גזעני ושוויוני.
  - א. צוות בית הספר יכול ליצור ולשמור על סביבה מכילה ושוויונית עבור כל התלמידים והתלמידות.
    - ייצוג חיובי ומעצים של הקבוצות השונות בתצוגות מסדרונות, כיתות, ספריית בית הספר ובסביבה הוירטואלית של בית הספר.
    - שילוב מודלים חיוביים לחיקוי ודיון בנושאים של גזע וגיוון בכיתות ובמהלך אירועים ברחבי בית הספר.
    - גיוון טקסים, חגים ומועדים מיוחדים.
    - שילוט רב שפתי בבתי ספר שיש בהם דוברי עברית וערבית.
    - העלאת המודעות של מורים ומורות וצוותי החינוך לגזענות ולהטיות כאמצעי לשנות את התרבות והאקלים בבית הספר. המלצה זו מחייבת מתן מקום לשיח בנושא גזענות בחדר המורים ובצוותים המקצועיים.
  - ב. יצירת מנגנון תמרוץ לבתי ספר המטמיעים באופן מלא חינוך נגד גזענות: לדוגמא, יצירת חזון בית ספרי בנוגע למיגור הגזענות והחינוך; בחזון ובנורמות שיגזרו מתוכו יהיו גבולות אדומים ברורים לגזענות, ובתוך הגבולות הללו בית הספר יעודד שיח פתוח על סוגיות חברתיות, כולל גזענות וסוגיות שניות במחלוקת בחדר המורים. ות ובכיתות.
  - ג. שימוש מוגבר בפלטפורמה של מערכת גפ"ן לקידום חינוך נגד גזענות: בחירת תכניות בנושא מעבר למינימום המוגדר בסל, שיקדמו את בית הספר כסביבה מודעת ואנטי-גזענית.
  - ד. הטמעת תכנים של חינוך נגד גזענות בעבודת רכז.ת לימודי המח"ר.
  - ה. ציון יום הבינלאומי למאבק בגזענות 21.3 בבתי הספר במסגרת שבוע המאבק בגזענות: כנס תלמידים בנושא בשיתוף עם מועצות תלמידים והרשויות המקומיות; עידוד יוזמות של צוות ותלמידים לציון היום הבינלאומי; שיתוף קהילת בית הספר - כולל הורים - בבניית מסורת של ציון המועד באירועים שונים.

2. מיפוי וזיהוי צמתים בהם יש הסללה של קבוצות מיעוט:

- א. השתתפות נציגות מביה"ס בתכנית הכשרה להתמודדות עם הטיות של אנשי ונשות מקצוע על בסיס המדריך להתמודדות עם הטיות במתן שירותים חברתיים.
- ב. איסוף וניתוח נתונים של ייצוג יתר או חסר של תלמידים מקבוצות אוכלוסיה שונות בצמתים מרכזיים: קבלה לבי"ס, מגמות, כיתות או מסלולים. בנוסף, ניתוח דפוסי ענישה בבית הספר מנת לחשוף הטיות אם ישנן. בהתאם לניתוח הנתונים - דגש על שוויון הזדמנויות והתערבות בצמתים המרכזיים על מנת לנטרל את השפעת ההטיות.

- ג. התמודדות עם גזענות בהיבט הרגשי: השתתפות יועצות חינוכיות ופסיכולוגים חינוכיים העובדים עם בתי הספר בהכשרות ייעודיות; הקצאת משאבים בית ספריים / רשותיים להדרכת הורים בנושא; והקצאת זמן במערכת השעות ובחדר המורים לעיסוק בסוגיה.
3. גיוס ושימור כוח אדם מגוון:
  - א. גיוס צוותי הוראה ומינהלה מגוונים מבחינת מוצא ומבחינה תרבותית ולשונית.
  - ב. בניית תוכנית לאופק מקצועי שוויוני לצוותי החינוך המגוונים וקידום במערכת; ליווי המורים הללו ויצירת קהילות תמיכה מקצועיות.
  - ג. שימת דגש על שילוב מורים ערבים בבי"ס יהודים ולהיפך.
4. יצירת ממשקים רשותיים:
  - א. רתימת החינוך הבלתי פורמלי ברשות המקומית, בעידוד מטה המשרד, לקידום פעילויות חינוכיות סביב מיגור גזענות, על מנת שתנועות וארגוני הנוער יהיו שותפים בתכנית ארוכת טווח והוליסטית של חינוך נגד גזענות, תוך דגש על חיבור בין תכני המערכת הפורמלית לתכנים החברתיים והערך המוסף של תנועות הנוער.
  - ב. ישיבות משותפות של ריכוז חברתי בבתי הספר, רכזי חינוך בלתי פורמלי ברשויות מקומיות ורכזי תנועות הנוער למען יצירת שיתופי פעולה סביב שבוע השיא; הקמת פורומים משותפים לראשי תנועות הנוער השונות בהובלה יישובית.
  - ב. רתימת מחלקות חינוך ונוער ברשויות מקומיות למאבק בגזענות: על מנת שאלו יהיו שותפות דרך בגיבוש עמדה המונחלת לכלל מוסדות החינוך ברשות ובהקצאת משאבים לחינוך נגד גזענות.
  - לדוגמא: שיתופי פעולה בין מחלקות חינוך ונוער ברשויות המקומיות לבין רכזים חברתיים בבתי הספר לקידום פעילויות ייעודיות סביב שבוע השיא בחודש מרץ ובמהלך השנה.

מדדים:

1. גיבוש ופרסום תכנית חומש להתמודדות עם גזענות במערכת החינוך, המתייחסת להמלצות, לחסמים ולמדדים כמותיים שיפורטו להלן.
2. קביעת תקציב בסיס רב שנתי המוקדש לחינוך נגד גזענות - תקנים, שעות, הכשרות ועוד.
3. פרסום חוזר מנכ"ל (הוראת קבע) המסדיר את מדיניות המשרד בנושא חינוך נגד גזענות, כולל הגדרות רלוונטיות; הגדרת תחולה וקביעת הגוף הממונה על יישום המדיניות.
4. הקמת גוף ייעודי ליישום ההמלצות, תחת המשנה למנכ"לית המשרד, הכולל מנגנון לשיתוף והיוועצות עם ארגוני חברה אזרחית; מנגנון לשיתוף פעולה עם תנועות וארגוני נוער; ומנגנון לשיתוף פעולה עם מחלקות חינוך ונוער ברשויות המקומיות.
5. הקמת ועדת היגוי תחת הגוף המתכלל שמטרתה ליישם את המלצות הוועדה בכל זרמי החינוך בישראל.
6. פרסום תכנית לימודים מאושרת בנושא חינוך נגד גזענות, חינוך לדמוקרטיה וחיים משותפים, הנפרשת על פני כלל הרצף הגילאי.
7. הטמעת פרקים או יחידות בנושא חינוך נגד גזענות בתחומי הלימוד השונים בשיתוף המפמ"רים.
8. הגדרת קריטריונים לתכניות לימוד חדשות ועדכון תכניות לימוד קיימות כך שישקפו מדיניות של חינוך נגד גזענות.
9. פיתוח והטמעת מדד גזענות / מדד שותפות למערכת החינוך.
10. פיתוח תכנית למחקר הערכה חיצוני מלווה למשרד החינוך בנושא מיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות.

11. דיווח על תחושת מוגנות וירידה בהיקף תופעות גזעניות במערכת החינוך על ידי תלמידים, תלמידות וצוות חינוכי במסגרת מדדי אקלים; דיווח על לימוד אודות זהותם ותרבותם, היכרות עם קבוצות אוכלוסיה מגוונות ועל רכישת מיומנויות של דיאלוג במסגרת הבית ספרית.
12. הגדרת יעד מדיד להיקף הכשרות מורים ומורות, מנהלים, מנהלות ועובדי מטה שהן חובה בנושא חינוך נגד גזענות לחמש השנים הקרובות, תוך ביצוע מעקב ובקרה. בהתאם לכך, מורים ומורות ידווחו על תחושת מסוגלות ורכישת מיומנויות לחינוך נגד גזענות.
13. הרחבת מנגנון הטיפול בגזענות (ממונה משרדי) תוך פרסום מערכתי של נוהל תגובה מקיף לאירועי גזענות, וגובש מנגנון להתמודדות עם הטיות בקבלת החלטות במערכת החינוך.
14. הגדרת יעדים עדכניים לגיוון צוותי חינוך ומינהלה במערכת החינוך, תוך קביעת יעדים לעתודה ניהולית למגוון אוכלוסיות ומעקב אחר השתלבותם וקידומם.

הכשרות ופיתוח מקצועי לצוותים החינוכיים ולעובדי משרד החינוך

רקע ומטרות

מתוך הכרה בחשיבותה של הכשרת אנשי ונשות חינוך והשפעתה הרבה על החברה יש לפעול על מנת לקדם ולחזק את נושא החינוך לחיים משותפים והחינוך לשותפות בתהליך ההכשרה של עובדי הוראה. הצורך בעיסוק בחינוך לחיים משותפים וחינוך נגד גזענות בהכשרת עובדי הוראה קיבל ביטוי בדוח ועדת המתווים להכשרת עובדי הוראה (להלן: דוח ודמני-ענבר) שהתפרסם בפברואר 2021 וקבע כי חינוך לחיים משותפים בחברה רב תרבותית וחינוך לערכים, לדמוקרטיה וחינוך למניעת גזענות יהוו חלק מנושאי הליבה כתוכן מחייב בתחומי החינוך, ההוראה וההכשרה הקלינית/המעשית, המשתלבים בתחומי הדעת השונים. הצוות פעל בשלושה צירים מרכזיים:

1. זיהוי תופעות של גזענות.
2. מיגור גזענות - היבט משמעותי והיבט חינוכי.
3. מניעת גזענות.

תופעת הגזענות היא לעיתים חמקמקה ולא תמיד תבוא לידי ביטוי בביטוי ובמעשים. גם הימנעות משיבה ליד תלמיד או ממשחק אתו עלולה לנבוע מגזענות, וכך גם קושי של גננת לטפף ילד או של מורה להאמין בפוטנציאל של ילד בשל השתייכותו לקבוצה מסוימת. דווקא בשל כך, חשוב לפעול למיגור ולמניעת הגזענות בדרך של שיח פתוח ולא שיפוטי, המאפשר מרחב בטוח לחברי ולחברות הסגל לבחון בפתיחות וביושר את דעותיהם והתנהגויותיהם.

מטרות:

אנו חיים בעידן של קיטוב בו תלמידים יכולים למצוא שותפים לדעות הקיצוניות ביותר. התלמידים והתלמידות חשופים למגוון עצום של דעות במרחב הציבורי, הפיזי והוירטואלי, שלעיתים קרובות מנוסחות בשטחיות, בוטות והכללה. בנוסף, המדיה החברתית בנויה כך שאנו חשופים באופן מתמיד לדעות דומות לשלנו. בעידן כזה תפקידם של מורים ואנשי חינוך חשוב מאי פעם. לא ניתן לשמור על המסגרות החינוכיות כסטריליות ויש להכשיר את הצוות החינוכי להתמודדות פרואקטיבית עם סיטואציות מורכבות בעלות אופי גזעני. אנשי ונשות חינוך צריכים לדעת ולקבל כלים ממשיים ומיומנויות כיצד לחנך למניעת גזענות וכיצד להתמודד עם תופעות של גזענות.

מכאן נגזרות מטרות הצוות:

1. הכרה בתופעת הגזענות על מופעיה השונים וגיבוש מדיניות כוללת ומחייבת למיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות בהכשרה ופיתוח מקצועי של עובדי הוראה.
2. חינוך נגד גזענות יהיה חלק בלתי נפרד מתהליך ההכשרה, בכל המימדים: מבני, מוסדי, בינאישי ואישי, ולאורך כל שנות ההכשרה.
3. חינוך נגד גזענות יוגדר כערך וכמיומנות חובה לכל איש ואשת חינוך, אנשי סגל, סטודנטים וסטודנטיות.

פירוט המלצות לאור המטרות

הכשרת עובדי הוראה

יעד 1: הקמת גוף משותף ויעודי - הטמעת חינוך נגד גזענות בכל ארבעת זרמי החינוך בישראל באמצעות הקמת גוף משותף ויעודי שישתתפו בו נציגים מכלל המוסדות להכשרת עובדי הוראה ויהיה בו ייצוג מגוון רחב ככל האפשר של מרכיבי החברה הישראלית.

המלצות:

1. הגוף שיוקם יקבע תכנית הדרגתית לכניסה של תכניות והתערבויות במוסדות להכשרה בתחום החינוך נגד גזענות.
2. הגוף שיוקם ינסח הסכמות על שפה משותפת וקוד בסיסי להתמודדות ודרכי טיפול עם מופעים של גזענות במוסדות המכשירים.

יעד 2: הטמעת ויישום עקרונות והנחיות חוזר חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות בהכשרת עובדי הוראה. ההטמעה תעשה באמצעות פיתוח סגל מורי המורים וחינוך נגד גזענות בקרב הסטודנטים.

המלצות:

סגל אקדמי

1. כל מרצה במוסד להכשרת עובדי הוראה יקבל הדרכה והנחייה בנושא חינוך נגד גזענות בכניסתו לתפקיד.
2. פיתוח מקצועי תהליכי וארוך טווח - תכנית רב-שנתית מוסדית לפיתוח מקצועי בתחום החינוך נגד גזענות.
3. הסגל האקדמי יראה במיגור ומניעת גזענות, חינוך לשוויון צדק וכבוד לכל אדם באשר הוא אדם – חלק מרכזי מתפקידו כאיש חינוך.
4. לסגל האקדמי יהיו מסוגלות, מיומנויות וכלים מעשיים להתמודד עם ביטויי גזענות, ולנהל שיח על הנושא של גזענות.
5. הכרת מורכבותה של תופעת הגזענות יחולו בראש ובראשונה על הסגל. עבודה עצמית של הסגל - ההבנה של הדעות הקדומות שלו ועל מיומנויות לניהול שיח
6. יתקיים פיתוח מקצועי לסגל המינהלי והאקדמי.
7. פיתוח מקצועי תהליכי וארוך טווח - תכנית רב-שנתית מוסדית לפיתוח מקצועי בתחום החינוך נגד גזענות.

סטודנטים

1. סטודנטים וסטודנטיות ירגישו בטוחים בסביבת הלימוד בקמפוס ויוכלו לפנות למנגנוני טיפול בגזענות במוסד האקדמי.
2. סטודנטים ירכשו מיומנויות כגון: הקשבה, דיאלוג, חשיבה ביקורתית וכלים לעיסוק בתופעות של גילוי גזענות ונושאים שנויים במחלוקת.

3. כל סטודנט וסטודנטית יקבלו הזדמנות, יחס והכוונה על פי שיקולים ענייניים ולא על פי השתייכותו/ה הקבוצתית.

4. כל סטודנט/ית יקבל הזדמנות לאקטיביזם בנושא חינוך נגד גזענות ומיגור גזענות (מסגרות אפשריות: מעורבות חברתית, סמינר בהוראה, מחקר פעולה וכד')

יעד 3: קווים מנחים למיגור גזענות - בכל מוסד יוגדרו קווים מנחים ברורים לבירור וטיפול בגילויי גזענות מכל סוג.

המלצות:

הגדרות תפקידה של ועדת משמעת - מופעים של גזענות יהוו עילה לפניה לועדת משמעת ולוועדת האתיקה. במקרה בו יש אירוע כזה תוגדר תכנית חינוכית לטיפול באירוע המשמעת)

יעד 4: גיוון במוסד האקדמי - מוסדות להכשרת אנשי ונשות חינוך ראוי שיפעלו לגיוון את צוותי החינוך באנשי סגל מארבעת זרמי החינוך.

המלצות:

1. קביעת מדדים של אחוזים של גיוון בסגל האקדמי
2. מתן מענה ויצירת מעטפת תומכת לכלל האוכלוסיות תוך התייחסות לגיוון.

יעד 5: תכנית לימודים - בכל מוסד אקדמי תגובש תכנית לימודים הכוללת תכנים ופעילויות בתחום החינוך נגד גזענות וחינוך לחיים בשותפות.

המלצות:

שילוב הכשרה והתנסות במיומנויות הבאות: התמודדות עם אמירות נפיצות, מיומנויות הקשבה, מיומנויות הנחייה, מיומנויות ניהול שיח, מיומנויות הכלה, מיומנויות דיאלוגיות, מיומנויות חברתיות רגשיות.

1. הגדרת תכנית ליבה שעושה המשגה של הנושא, סימולציות (מתחילות ממקרים רחוקים ומתקרבת).
2. גיוון סילבוסים: מאמרים שמגוונים בהיבט של כותבי המאמר ושל התוכן
3. ייצוג הולם של כלל הקבוצות בחברה בתכנית הלימודים
4. סדנאות העוסקות בדעות הקדומות של המשתתפים עצמם (סגל וסטודנטים)
5. שיח נגד גזענות גם מתוך מושגים מסורתיים, תרבותיים ודתיים מכלל הדתות (לצד מושגים דמוקרטיים)
6. קורסים שמשלבים דיאלוג שבמסגרתם "מתרגלים" את המיומנויות
7. עיסוק בזהויות והנכחת שיח זהויות מורכב
8. פדגוגיה ביקורתית
9. מיומנויות רפלקציה
10. למידה התנסותית - גם במסגרת הכשרה המעשית, חילופי סטודנטים וכו'. כדאי לחשוב על "מדרג" של התנסויות מותאמות לכל שלב בהכשרה.
11. מוסדות ההכשרה יקבעו שני "מופעי" גזענות (של/בתוך המגזר שלי כלפי האחר) בהם הם יעסקו ויפעלו למיגורן

יעד 6: עידוד קהילות לומדות מגוונות מגזרית - עידוד למידה הטרוגנית בקורסים, וקידום מפגשים בין קבוצות שונות של סגלי הוראה וסטודנטים במסגרת מפגשים מתווכים ומעובדים.

יעד 7: התנסות משותפת בהוראה של אוכלוסיות מגוונות - ההתנסות בהוראה היא זירה חשובה ללמידה של מניעת ומיגור גזענות. ההתנסות תיעשה בקרב אוכלוסיות מגוונות מארבעת הזרמים השונים

המלצות :

יש לעודד התנסות משותפת בכל השילובים של : סגל אקדמי, סטודנטים, מורים ותלמידים. הסגל האקדמי בכלל והמדריכות הפדגוגיות בפרט, יקבלו הכשרה מתאימה להתמודדות עם סוגיות שיעלו בהתנסויות המגוונות.

יעד 8 : לימודי שפה - יש לשאוף שכל סטודנט ישלח ברמה מדוברת של השפה העברית והערבית זאת במטרה לייצר תשתית להיכרות, לתקשורת, ולשיתוף פעולה ולמידה.

המלצות :

יצירת מסגרות ללימוד שפה נוספת ולעודד את הסטודנטים להשתתף בהן, בדגש על לימודי עברית לסטודנטים במכללות ערביות, ולימודי ערבית לסטודנטים במכללות יהודיות.

פיתוח מקצועי לאנשי ולנשות חינוך לפיתוח נגד גזענות

מומלץ כי כל נשות ואנשי החינוך יעברו השתלמויות תקופתיות לפיתוח מקצועי לאורך שנות עבודתם בנושא חינוך נגד גזענות. נכון לקיים השתלמויות לפיתוח מקצועי לגננות, למורות, לצוותים החינוכיים, למנהלות וכן לעובדות המשרד המנחות אותן בעשייתן החינוכית ובתוך כך מדריכות, יועצות, מפקחות ועובדות ועובדי יחידות המשרד. זאת, על מנת שהנושא החשוב של חיים בשותפות ומניעת גזענות בישראל יהיה בתודעה של נשות החינוך וכן על מנת שיוטמע בעשייה החינוכית השוטפת.

יש חשיבות להשתלמויות לפי פרופסיות וכן כצוותים אורגניים שכן מערכת היחסים בקרב הצוות החינוכי כמו גם שיחות שמתנהלות בנוכחות ילדים ותלמידים, מעבירות מסרים חינוכיים ולעיתים סותרות את המוצהר בקוריקולום החינוכי.

ישנה גם חשיבות לקיום השתלמות מעמיקה למובילות במטה משרד החינוך אשר עמדתן ועשייתן תשפיענה על כל המערכת, כמו גם על היכולת לקיים הכרות וממשקי עבודה בין הזרמים השונים במערכת החינוך.

"מי אני, מי את" : דגשים להשתלמויות בנושא חיים בשותפות ומניעת גזענות

- קיום השתלמויות לפיתוח מקצועי הן לפי פרופסיה והן כצוותים אורגניים.
- מתן הדרכה וליווי אישי למורות ולגננות.
- מתן גמול לסייעות על פיתוח מקצועי.
- "צמיחה מתוך היכרות" – בשלב הראשון להכיר את הגיוון, גם אם עדיין לא חוגגים אותו.
- המרצות בהשתלמויות תהיינה מרקעים תרבותיים מגוונים ובכך תתאפשר חשיפה אליהן הטרוגניות בקרב המשתתפות בהשתלמויות (השתלמויות למגזרים / ישובים שונים).
- התייחסות אקטיבית להטרוגניות בקרב הקבוצה והמרצות במהלך ההשתלמות.
- ההשתלמויות תכלולנה שלב של בחינה פנימית וחיזוק ביטחון בזהות העצמית.
- הקניית ידע, הן תאורטי, הן על קבוצות שונות בחברה בישראל, וכן כלים פדגוגיים שיסייעו למחנכות בעשייה החינוכית.
- התייחסות למשותף, ולא רק לשונה, בין הקבוצות התרבותיות בהשתלמות ובחברה בכלל.
- עבודה הדרגתית עם המשתתפות במהלך ההשתלמות.
- מתן כלים ובטחון לשיתוף הורים בעשייה החינוכית ובפרט על רקע גיוון תרבותי.
- שילוב פעילויות וחוויות מהנות בהשתלמות, כאלה שקשורות לנושא וכאלה שלא.
- ההשתלמויות תכלולנה בירור עמדות אישיות של המשתתפות וכן ביאור הגדרות ומושגים.
- ההשתלמויות תכלולנה רכיב ודיון בשאלה "למה לעסוק בזה בכלל? מה יוצא לי מזה?"

- עיסוק בשאלה מהי גזענות?
- עיסוק בשאלה כיצד להיות מחנכים/ות נגד גזענות; כיצד ניתן לשלב חינוך נגד גזענות בתחומי דעת שונים.
- מתן כלים פדגוגיים לניהול שיח שנוי במחלוקת ולחינוך לחיים בשותפות ונגד גזענות והפניה למקורות ידע בנושא. מומלץ לכלול הכשרות במרכזי סימולציות.
- בדרגי ניהול מומלץ לקיים השתלמויות שתעסוקנה בזיהוי הטיות במוסדות חינוך ובהתמודדות עמן. אלה יכולות לכלול, בין היתר, שינוי תפיסות, מנגנונים וכלים מקצועיים והעלאת מודעות לצמתים בהם מתקבלות החלטות המשייכות תלמידים למסלולים ומגמות על מנת לצמצם את השפעתן של ההטיות.

פיתוח מקצועי: דגשים להשתלמויות "כלליות" (בנושאים אחרים)

- עידוד השתלמויות הטרוגניות בכלל מערכת החינוך לפיתוח מקצועי של צוותים חינוכיים.
- התייחסות אקטיבית להטרוגניות בקרב הקבוצה והמרצות במהלך ההשתלמות.
- מתן תשומת לב והתייחסות אקטיבית לסוגיות הקשורות לגזענות העולות בקרב הקבוצה.

עובדי ועובדות משרד החינוך

1. הכשרות לעובדות ולעובדי המשרד

כל עובדת ועובד שאינם עובדי הוראה, המועסקים במטה ובמחוזות המשרד, לרבות כל המנהלות והמנהלים, המפקחות והמדריכים, יוכשרו בתחום המאבק נגד הגזענות במטרה לשנות תפיסות ועמדות בנושא בתוך המשרד, ובקרב העובדות והעובדים, תוך 4 שנות הלימודים הבאות.

לשם כך, המנכ"לית תנחה את הסמנכ"ל הבכיר ומנהל מינהל ההון האנושי, לפעול יחד עם הממונה למניעת גזענות במשרד, להכנת תכנית רב-שנתית כוללת, להכשרת עובדות ועובדים אלו, תוך התאמת ההכשרה הייעודית לכל תפקיד ולפריסת היחידות במטה ובמחוזות, הן כנותני שירותים והן בינן לבין עצמן. כל הכשרה תכלול, בין היתר, את הכרת בעלי התפקידים בתחום מניעת הגזענות במשרד, הטיפול בפניות של עובדים, הן לגבי עמית/ה והן על גורמים מחוץ למשרד, במערכת החינוך ומחוצה לה, וכן דרכים לזיהוי פרקטיקות ארגוניות מפלות סמויות. ההכשרות ברמה המחוזית יכללו גם כאלו המפגישות בין בעלי התפקידים השונים, מהמגזרים השונים, בדגש על הכשרות משותפות גם למפקחים בחינוך החרדי וגם בחינוך הממלכתי דתי, עם כל יתר המפקחות. כן תימשך ההכשרה המשותפת ברמה המחוזית של עובדים בחינוך הערבי עם עובדות בחינוך הכללי.

2. הגדרת ממונה ייעודי לנושא

הדרך להשגת מטרות ויעדי המאבק בגזענות במשרד ובמערכת החינוך, בגיוון התעסוקתי של עובדות ועובדי המשרד שאינם עובדי הוראה, ובשוויון המגדרי בקרבם, היא העברת האחריות לכל התחומים הללו לידי עובד/ת ותיק/ה אחת/ד, בתקן בכיר במשרה מלאה, שיתווסף לתקן עובדי המשרד במטה. כך יסתיים המצב כיום בו כל אחד מהתחומים הנמצאים באחריות עובד/ת בכיר/ה אחר/ת במטה, נוסף על תפקיד עיקרי אחר (נע"ת), של כל אחד ואחת משלושתם. בפעילותו במאבק בגזענות יהיה כפוף להנחיית היחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות במשרד המשפטים, ולכל החלטות הממשלה בנושא.

בנוסף, ייבחרו 7 ממונים למניעת גזענות מחוזיים, נוסף על תפקידם (נע"ת), אשר יהיו כפופים להנחייתו המקצועית של הממונה במטה. כל אחד ואחת יקבלו כנהוג דרגה אישית נוספת, בכפוף לכללים בנושא.

3. הממונה למניעת גזענות במערכת החינוך יוכשר לתפקידו ויפעל בארבעה ערוצים עיקריים:

1. כמנחה ויועץ מקצועי – יטמיע את המונחים והמושגים בקרב העובדים ויפעל לשינוי רוח המערכת כולה והמשרד בפרט.
2. כיועץ ארגוני – יאתר פרקטיקות ארגוניות מפלות סמויות ויפעל לשינוין.
3. כמתווה מדיניות – ידאג לשלב את הנושא במדיניות המשרד ובעבודת העובדות והעובדים נותני שירות כלפי מקבלי.
4. כנותן מענה למקרים פרטניים – יפעל להתקיימות סביבה בטוחה ומצמיחה, גם באמצעות קבלת דיווחים על מקרים פרטניים, תגובה אליהם, ויקבע פרוטוקול לתגובה בנושא עבור עובדות ועובדי המשרד.

4. ממשקי עבודה ותקציב

הממונה יוסמך להיעזר ביחידות המשרד ובגופי החברה האזרחית כדי לאסוף נתונים תומכים (מקרים של גזענות, עמדות בקרב העובדים ועוד), להקים מנגנונים קבועים (להכשרות, לדיווחים ולזיהוי פרקטיקה ארגונית) ויקבל גיבוי והובלה מהנהלת המשרד ומהנהלות המחוזות, אשר יזמנו אותו להשתתף ככל שיידרש, גם בשיבות הנהלות יחידות המטה והמחוזות. לכל הפעולות הללו יינתן תקציב ייעודי, בסעיף תקציבי נפרד באחריות הביצוע של הממונה.

נספחים

נספחים צוות מיפוי:

נספח 1 - ריכוז תובנות על פי תתי צוותים בוועדה

תתי צוותים		
מדיניות	<p>בתחום החיים בשותפות יש הימנעות מעיגון המדיניות באמצעים הרשמיים: חקיקה או חוזרי מנכ"ל.</p> <p>התוכניות והפלטפורמות בהן מציג המשרד לעסוק בתחום החיים בשותפות מוגדרים כתחום בחירה ואינם מחייבים ו/או מעודדים את השטח לעסוק בנושא.</p> <p>קושי לייצר שיח בין מגזרי במציאות של מערכות נפרדות.</p> <p>היעדר תפיסה מנחה של משרד החינוך ואי גיבוש תכנית עבודה והכשרה מוסדרת בנושאים אלה.</p>	<p>לעגן את תחום החיים בשותפות דרך תכניות הלימודים המחייבות, התקציב המושקע תחת הכותרת "חיים בשותפות", הכשרות מורים לנושא, תחום הערכה ומדידה, מפגשים בין בתי ספר וגיוון חדר המורים</p>

מחקר משווה מדידה והערכה	<p>חוסר בהירות והבחנה בהבדל בין חיים משותפים לחיים בשותפות.</p> <p>מיעוט התייחסויות ישירות ומפורשות לניטור עמדות בנושא גזענות וסובלנות בכלי המדידה השונים במשרד החינוך</p> <p>דגש רב בכלי ההערכה השונים על צמצום פערים חברתיים בהקשר לשוק העבודה ושוויון הזדמנויות לעומת מיעוט התייחסות להיבטי זהות, שייכות ותפיסות לגבי סובלנות וגזענות.</p> <p>מיפוי מדיניות המשרד בנושאים אלו מתואר בפירוט במחקרים ובדו"חות שנעשו מחוץ למשרד (מפורט בדו"ח המסכם שיוגש</p> <p>המושגים שילוב והכלה מתורגמים בעיקר ביחס לאוכלוסיות עם צרכים מיוחדים ולא ביחס לשילוב זהויות</p> <p>חשש והימנעות של אנשי חינוך מעיסוק בסוגיות פוליטיות וחברתיות - היעדר כלים ליצירת שיח חברתי ופוליטי.</p>	<p>הגדרה של מטרות הניטור והמדידה בנושא חיים משותפים ומניעת גזענות (יש צורך להבחין בין עמדות לבין מצב בפועל ולמדוד את הדברים הללו).</p> <p>בניית קבוצות עבודה של אנשי חינוך מכל המגזרים לבירור מושגי של ערכים ייחודים ומשותפים וקידום בסיס חברתי ואזרחי לכלל האזרחים בחברה.</p> <p>יצירת מחוון רחב ומפורט להגדרת "תו תקן" לקידום הנושא</p> <p>שילוב מדד המתייחס ישירות לעמדות גזעניות וסובלנות בפלטפורמות ההערכה הקיימות (אקלים חינוכי בסביבה פדגוגית, תמונת מצב)</p> <p>קידום סקרים רחבי היקף איטיים המתייחסים לתתי האוכלוסיות הרלוונטיות.</p>
----------------------------------	--	--

המושגים שילוב והכלה מתורגמים
בעיקר ביחס לאוכלוסיות עם צרכים
מיוחדים ולא ביחס לשילוב זהויות

העברת עיקר האחריות אל צוותי ההוראה על מנת להטמיע ידע מקצועי בתוך בתי הספר בניגוד למצב שבו עיקר הפעילות היא בהובלת עמותות אל מול תלמידים.

קיום השתלמויות מורים ארוכות טווח בנושאים אלו אשר מלוות תהליכי הטמעה בשדה.

יש להגדיר מדדי אפקטיביות ברורים לפעולות ולתכניות הקיימות. מדדים המתייחסים לאיכות הפעולה ולערכים שהיא מקדמת.

הנכחת החיבור המהותי בין המתווה להכשרת מורים בנושא חינוך לחיים משותפים ומניעת גזענות ובין התהליכים הנדרשים בפיתוח המקצועי, באופן שיערב את הסגל האקדמי במוסדות להכשרת מורים כך שפרחי הוראה מכלל המורים בזרמי החינוך השונים יחשפו לתחום החינוך לחיים בשותפות.

שותפויות

91.54% דווח על דירוג מנהלי מוס"ח מידת אפקטיביות: במידה רבה.

פילוח התוכניות לפי שלבי גיל: בגן 29.8%. ביסודי: 35.2%, בחט"ב: 4.43%, בחט"ע 5.72%. וישנן תוכניות המשלבות בין שלבי חינוך.

מרבית התוכניות הן ביוזמת ובמימון המוס"ח עצמו. (62% היוזמות עצמאיות, כמחצית בתי הספר במימון עצמי).

מרבית הפעילויות הן במגזר הממלכתי יהודי, ערבי.

במרבית בתי הספר, מנהלים מדווחים על שותפות של הורים. (65.8%).

תכניות לימודים	ערכים מכוננים מרכזיים המופיעים בתוכניות הלימודים השונות.	על המורה להמשיג בקול את הערכים הנלמדים. יש לקשר את הערכים ליומיום של הלומד.
	<p>יש הזמנה להתייחס לערכים אבל אין אפשרות לדעת מה מקבל ביטוי בתוך בתי הספר. והאם יש המשגה של הערכים הללו או ניתוב לסוגיות אחרות?</p> <p>ערכים כמו: חירות, שוויון, סובלנות, ביקורתיות, הגדרת זהות ייחודית, פלורליזם, קבלת האחר מופיעים שוב ושוב בטקסטים שונים ובנושאים מגוונים לפי תחומי הדעת בחט"ב ובתיכון: ספרות, כלכלה, פסיכולוגיה, הסטוריה וגיאוגרפיה.</p> <p>יצירות אומנות, תיאטרון, קולנוע ומוסיקה, מאפשרות חשיפה הן לקלאסיקות והן לרוח התקופה העדכנית, תוך הדגשת אותם ערכים מכוננים. הביטויים השונים של תחומים אלו מאפשרים לימוד חווייתי -חושי פעיל. החשיפה ליצירות מתרבויות שונות מאפשרות פתיחות וקבלה אל האחר והשונה.</p>	<p>ביסוס ועיבוי תוכנית ספיראלית מובנית מותאמת לכל שכבת גיל מגן עד יב. תוך התייחסות להתפתחות החשיבה הביקורתית והמוסרית של הלומד וכישוריו החברתיים.</p> <p>סנכרון כל התוכניות הפנים משרדיות הקיימות באתר נגיש אחד.</p> <p>הרחבת הלימוד על היבטים דתיים, תרבותיים ולאומיים במקצועות לימוד שונים.</p>

פרויקטים של שיתופי פעולה סביב קיימות מאפשרים למידה למימוש מטרה משותפת.

למידה דרך ביוגרפיות שונות של אישים ברי השפעה כמו: בנימין זאב הרצל, שמעון פרס ויאנוש קורצ'ק. למידה דרך כתביהם ואופן פעולתם.

המערכים השונים מבליטים את הערכים בעזרת המשגתם והטמעתם באופנים שונים. החזרתיות של הערכים בתצורות ופעילויות שונות מדגישה את החשיבות ואת הביטויים השונים של כל ערך בתחומי החיים הרבים. אין זה די, כי הערך מופיע במערך, אלא המורה צריך שוב ושוב להמשיג ולהנכיח בקולו את הערך.

שיח אקטואלי מעורר חשיבה ביקורתית מוסרית בנושאים אקטואליים המשתנים מדי תקופה. מערב את הלומד והנושא רלוונטי אליו. שיח ביקורתי תוך שמירת כללי תרבות דיון וקבלת דעות האחר.

אין תוכנית מובנית ספיראלית מכיתה א- יב העוסקת במניעת גזענות וחיים משותפים. אלא

הנושאים משובצים בתחומי הדעת
ובמערכי שיעור בודדים נפרדים.

יש לאמץ את המלצות הקיימות בחוזר מנהל עובדי הוראה- מתווה לחיים משותפים- בהכשרת עובדי הוראה. ההמלצות מתייחסות הן לרמת המוסד המנהלי, הן לסגל האקדמי, והן לסטודנטים.

<https://drive.google.com/drive/folders/1W8hTybp2cNryqci8lpEVykr07TAkdbdM>

שילוב הכשרה בתחום ה SEL, לימוד רגשי חברתי ככלי מרכזי לקידום חיים משותפים

על פי מדגם מחוז מרכז : במוסדות להכשרת מורים הסגל האקדמאי אינו מעורב,

80% מהתוכניות מתבצעות על ידי גורם חיצוני, והתוכניות אינן מגיעות לכלל הסטודנטים.

אין מדיניות מוסדית המעגנת את הפעילויות בתכנית מוגדרת

רוב הפעילויות הן בשיתוף/ליווי גורם חוץ מוסדי

התכניות אינן מגיעות לכלל הסטודנטים במוסד

רוב הסגל האקדמי אינו מעורב בפעילויות

ב 75% מהפעילויות יש בקרה באמצעות שאלון משותף

תוכן התוכניות: 26% מהתוכניות הן ערבים יהודים; 15% חינוך נגד גזענות; 8% עוסקות דתיים חילוניים.

אופי הפעילויות: 16% לימוד משותף; 11% סיורים.

הכשרת מורים

הגדלת מספר המורים המשולבים במערכת החינוך
 מחברות שונות בפרויקט חילופי מורים

גיוון חדרי מורים ומורות
 במנהל עובדי הוראה תוכניות של שילוב מורים מאוכלוסיות שונות כגון :

ערבים במגזר היהודי
 במקצועות הליבה

יהיה בסדר לקדום השפה
 העברית במגזר הערבי

שילוב מורים מבני הקהילה
 האתיופית

קליטת מורים עולים

שילוב עובדי הוראה בעלי מוגבלות במערכת החינוך.
 התוכנית מקדמת את המודעות למאבק בסטריאוטיפים ולזכותם של אנשים בעלי מוגבלות להיות שותפים מלאים בחברה

כלל התוכניות הללו מקדמות לשילוב כמותי ואיכותי של עובדי הוראה מקבוצות שונות במערכת החינוך הפורמלית, תוך קידום גישה רבגונית, סובלנית, הוגנת ומכבדת.

<p>איגום וסינכרון כל ההשתלמויות הקיימות בפסגות, במטה לחינוך אזרחי ובמנהל חברה ונוער באופן נגיש ומחייב לכלל המורים.</p> <p>פיתוח מקצועי כולל מרמת מטה, מנהלים ואגפים, דרך מפקחי מחוזות, מנהלים ומורים.</p> <p>השלמויות מורים חיים בשותפות ב top 5</p>	<p>אין מדיניות משרדית המעגנת את הפעילויות בתוכנית מוגדרת ומובנית.</p> <p>התוכניות אינן מגיעות לכלל עובדי ההוראה באזור ההזנה.</p> <p>רוב צוותי הפסג"ה אינם נוטלים חלק מהתוכניות.</p> <p>ב-57% מהתוכניות יש בקרה באמצעות שאלון משוב.</p> <p>תוכן הפעילויות: מאחז גבוה לנמוך: ערבים יהודים; חינוך נגד גזענות; דתיים חילוניים; מרכז פריפריה; רב תרבותיות; חברה חרדית ומגדר.</p> <p>אופי הפעילות, מאחז גבוה לנמוך: השתלמות ייעודית; לימוד משותף בקבוצות; צוות פסג"ה; פעילות חברתית.</p>	<p>פיתוח מקצועי</p>
--	--	---------------------

למידה מהצלחות	מתוך סקר מנהלים : -סדירויות ומפגשים קבועים יסייעו להצלחת מפגשים - בניית תוכנית תהליכית תסייע להצלחת מפגשים. - קיום תהליכי הערכה ובקרה מסייעים לטייב את הפילות. - לימוד משותף- לימוד תחום דעת משותף . - קיום סיורים וטיולים.	<p>יצירת סדירויות בלוח גאנט, הקמת צוות מוביל לתכנית הבית ספרית, מפגשים קבועים לאורך זמן ולא מפגש ושיח מזדמן.</p> <p>תכנית מתמשכת של מפגשים ועשייה משותפת. מפגשים ופעילות וירטואלית במקביל לפיזית. הטמעת הרצון לחיות ביחד והטמעת החשיבות בקרב התלמידים.</p> <p>מפגשי ספורט- תחרות ספורט בין המגזרים מפגשים חגיגיים - לשחק ביחד</p> <p>הגברת חשיפת התלמידים והצוות החינוכי לסיפורים אישיים של אנשים עם מוגבלויות ודמות האחר בחברה. קידום שיתוף הפעולה עם ההורים, חיזוק תהליכי הערכה ובקרה במטרה לקדם את התוכניות.</p> <p>להתחיל את תהליך הטמעת והנחלת ערכי החיים המשותפים , הכבוד ההדדי, קבלת האחר והשונה, האחוה והסובלנות ע"י המפגש בין שני העמים בגילאים קטנים יותר .</p> <p>לדבר עם התלמידים והצוות על זהות.</p> <p>שכל כיתה משני המגזרים ילמדו תחום דעת ביחד - אקטואלי-ויקיימו מפגשים באתרי למידה מעוררי השראה וחשיבה וגם סיורים או טיולים ביחד.</p> <p>עבודת הכנה מוסדית והכנת מחנכים למפגשי השותפות, וחשיפת התרבות של הצד השני, ולשים את הדגש בהתחלה על המשותף בין שני הצדדים.</p> <p>הכשרה וליווי של המורים כגורם שתורם להצלחת המפגשים כולל אפשרות לעיבוד רגשי בהקשר דתי, לאומי ותרבותי.</p>
---------------	--	---

יש צורך משמעותי ב *סנכרון* תהליכים חינוכיים בתחום חיים משותפים שעוברים בני נוער במסגרות פורמליות בשעות הבוקר ובלתי פורמליות אחה"צ. בגלל חשיבות הנושא, מציעים למנות בעל תפקיד שיתכלל את הנושא.

יש לייצר ולהנגיש *מיפוי* מורחב של כל הגופים החינוכיים שמקדמים חיים משותפים (כולל פיזור עשייה גיאוגרפית) כך שתיווצר היכרות בין השחקנים השונים בשדה המבוזר ושתיווצר היכרות בינם ובין קהילות שונות של בעלי עניין (קהילות חיים, אגפי חינוך ברשויות, מתנ"סים, בתי ספר וכו').

יצירת *תו תקן אחיד* לתוכניות החינוכיות של חיים משותפים שיצור נורמה של איכות עבור התהליכים החינוכיים.

תיעדוף* – חלוקת משאבים שונה שתאפשר צריכה מוגברת של שירותי חינוך של חיים משותפים במקומות שהצורך בכך הוא דחוף יותר ויומיומי (לאוכלוסיות מוחלשות וחזקות, ערים מעורבות, אזורי חיכוך).

קיימים תהליכים של חיים משותפים בחינוך הבלתי פורמלי בחינוך הדתי יותר מאשר בחברה הערבית

- מתקיימות פעילויות בחינוך הבלתי פורמלי במסגרות מנהיגות שונות שונות : מועצות תלמידים ונוער, מנהיגויות נוער, צוערים.

- הכשרות פנימיית של אנשי חינוך , מורים, מלווי מועצות בתחום החיים המשותפים בעת הכשרה לתפקידם

- בתנועות הנוער מתקיימת פעילות חיים בשותפות

- קיימות יוזמות מחוזיות ורשותיות הקשורות לחיים בשותפות : מעגלי שיח, שולחנות עגולים, מעורבות חברתית, יוזמות מקומיות רשותיות

- קיימות תוכניות בהיקפים מחוזיים העוסקים בערכים הקשורים לחיים בשותפות : סובלנות

חינוך בלתי פורמלי

נספח 2 - חינוך בלתי פורמלי

תחום החיים בשותפות ובמניעת גזענות משלב היבטים רבים של חינוך בלתי פורמלי הן ברמת המוסדות והגופים המעורבים בקידום של נושאים אלה על פי נתוני המיפוי והן מבחינת הפרקטיקות הפדגוגיות הרלוונטיות לעיסוק בתחום. לחינוך הבלתי פורמלי תפקיד מרכזי בקידום של חיים בשותפות ובמניעת גזענות. עם זאת, התחום מורכב ומגוון מאוד. הוא מכיל שחקנים רבים מסוגים שונים (מטה, שדה, שלטון מקומי, קהילה וחברה אזרחית וגם קהילה עסקית) המקיימים ביניהם קשרים פורמליים ובלתי פורמליים. מאפיין זה מייצר תחום דינמי שעובר שינויים רבים ומוכתב גם על ידי יוזמות מקומיות ומשפיע על ההמלצות ועל האפשרות ליישם אותן.

הגורם הממונה על החינוך הבלתי פורמלי במשרד החינוך הוא מינהל חברה ונוער. המינהל מפקח על פי חוק הקייטנות (רישוי ופיקוח התש"ן-992). וחוזר מנכ"ל משרד החינוך בעניין זה. בין תחומי אחריותו השונים, המינהל בין היתר תומך בתנועות נוער תמיכה ארגונית ותקציבית, מפתח תכניות חינוך בלתי פורמלי, מקיים פעילויות חינוך בלתי פורמלי בתוך בתי הספר וממונה על עבודתם של גורמים העוסקים בחינוך בלתי פורמלי, בהם מועצות נוער ומנהלי יחידות הנוער ברשויות המקומיות. התרשים מדגים את תחומי האחריות של המינהל. יחד עם זאת, במקביל למינהל חברה ונוער, משרדי ממשלה רבים נוספים מפעילים תכניות חינוך בלתי פורמלי וזו מעורבים בתכניות המופעלות על ידי משרד החינוך, עובדה זו לצד ריבוי השחקנים הפועלים בשדה זה, יוצרים קושי רב בסינכרון, הסדרה ואסדרה של התחום. במסגרות החינוך הבלתי פורמלי הפועלות מחוץ לבתי הספר מתקיימות פעילויות רבות המקדמות חיים בשותפות. במסגרת תנועות הנוער, על פי המיפוי הנוכחי, 117818 בני ובנות נוער השתתפו במפגשים מסוגים שונים במסגרת תנועות הנוער. עם זאת, קשה להעריך את האימפקט של הפעילויות במבט על בהקשר של רצף התהליכים החינוכיים המתקיימים הן במסגרת הפורמלית ובמסגרת הבלתי פורמלית. יש לסנכרן בין הגופים החינוכיים השונים העוסקים בתחומים אלה כדי לייצר תשתית של היכרות, איגום משאבים ודיאלוג בין בעלי עניין שונים.

שני מאפיינים מרכזיים של החינוך הבלתי פורמלי היכולים להשפיע על תהליכי קביעת ההמלצות ויישום שלהן ויש לקחת אותם בחשבון בניסוח ההמלצות ובעוגנים להטמעה וליישום:

1. כוח אדם ללא הכשרה מקצועית - מרבית העוסקים במסגרות החינוך הבלתי פורמלי אינם עוברים הכשרה מסודרת לתחום. כמעט ולא מתקיימות הכשרות מקצועיות מסודרות המאפשרות אופק התקדמות. היעדרם של תנאי קביעות ושכר גבוה, מביאים לתחלופת כוח אדם רבה. לאור זאת, סוגיית ההכשרה לקידום חיים בשותפות ולמניעת גזענות צריכה להיות יעודית ומוגדרת במסגרות החינוך הבלתי פורמלי.
2. אי שוויון בהשקעת משאבים ובהזדמנויות לחינוך בלתי פורמלי - המודעות ליתרונות ולחשיבות החינוך הבלתי פורמלי עבור ילדים ונוער נוכחת בעיקר בקרב אוכלוסיות ורשויות מבוססות. לעומת זאת, בקרב אוכלוסיות ורשויות מוחלשות, לעתים קרובות ישנה מודעות נמוכה למדי ביחס לנושא, מה שמוביל בין השאר לפערים במשאבים המושקעים ברשויות שונות ובחשיפה לחינוך בלתי פורמלי לה זוכים הילדים והנוער. קידומו של נושא החיים בשותפות ומניעת גזענות

צריך לתת מענה מתאים לפער זה באופן התעדוף התקציבי של מסגרות החינוך הבלתי פורמלי הפועלות בתחומים אלה.

נספח 3 - חומרי המיפוי שנאספו במסגרת עבודת הועדה (הקישור מפנה לתיקיית החומרים)

נספחים צוות חינוך נגד גזענות

נספח א' – חסמים

במהלך עבודת הצוות הובאו בחשבון חסמים שונים העלולים להקשות ואף למנוע את יישום המלצותיו. להלן מובאים עיקרי החסמים, אשר על הגורמים המיישמים במשרד החינוך יהיה להביא בחשבון בשלב תכנון יישום ההמלצות.

חסמים התפתחותיים

1. חוסר הבנה וידע מספיק לגבי התפתחות הילדים בהקשר של פיתוח עמדות כלפי קבוצות פנים וחוץ, עמדות שליליות וגזענות לאורך שנות החיים.
2. קושי במדידה אובייקטיבית בגיל הרך במהלך העשייה החינוכית השוטפת של עמדות ילדים או שינוי בעמדות בעקבות תכניות חינוכיות.

חסמים חברתיים

1. היעדר היכרות אישית עם קבוצות שונות בחברה והסתמכות (הן של הורים והן של נשות ואנשי חינוך) על סטריאוטיפים; מצב של היעדר ידע אודות תרבויות שונות מהווה כר פורה להתפתחות דעות קדומות ועמדות שליליות.
2. תפיסות מנוגדות למסרים החינוכיים בסביבה הביתית ובשיח הציבורי.
3. פערים בין קבוצות שונות בחברה בישראל מבחינת היחס לגיוון תרבותי והנכונות לחשוף את הילדים חשיפה חיובית לקבוצות תרבותיות אחרות.
4. קיטוב והקצנת עמדות בשיח הציבורי והחינוכי, המקשה על ניהול שיח בנושא גזענות.

חסמים מערכתיים

1. היעדר מדיניות כוללת, והיעדר מעקב רוחבי, הכולל הערכת אפקטיביות של הצעדים הננקטים והגדרת בעלי תפקידים ייעודיים ליישום ולבקרה. בנוסף, קושי ביצירת מנגנונים להטמעה ארוכת טווח ויצירת שגרות עבודה למול פרויקטים אד-הוק.
2. עומס תכנים שמורות וגננות נדרשות להכניס למסגרות החינוכיות עלול למנוע מנשות החינוך את הפניות הנדרשת לנושא.
3. היעדר תמיכה בנושא, הן במתן ידע וכלים והן רגשית, ממעגלי התמיכה המקצועיים – מנהלות, מדריכות, יועצות, מפקחות.
4. היעדר תקציבים הולמים, ברמת משרד החינוך, הרשויות המקומיות ומוסדות החינוך.

5. הפרדה מבנית ושונות בין הזרמים השונים במערכת החינוך משיתות קשיים מהותיים וטכניים על יישום מדיניות רוחבית לחינוך נגד גזענות.
6. תפיסה מערכתית של מתן גמישות ואוטונומיה למוסדות החינוך מול רצון להטמיע ערכים ומיומנויות באופן רוחבי ומחייב, עשויה להותיר חינוך נגד גזענות מחוץ למוסדות.
7. קשיים בגיוס כ"א והכשרתו (ישנם חסמים ייחודיים ושונים לחברה היהודית ולחברה הערבית) שמקשים על גיוון צוותי החינוך וההוראה.
8. ריבוי גורמים רלוונטיים, במשרד החינוך ומחוצה לו, הנדרשים ליישום מיטבי של המלצות הצוות. לפיכך, יש לשים לב שביישום ההמלצות יעורבו כל הגורמים הנדרשים להכשרות ולפיתוח המקצועי, למעטפת המקצועית, לתכנים ולשיח החברתי.
9. חסמים לעריכת השתלמויות לפיתוח מקצועי באופן שישקף את מטרות הוועדה :
  - השתלמויות לפיתוח מקצועי של הצוותים החינוכיים נעשות על פי הזרמים החינוכיים.
  - יש מוסדות בהם הצוותים נמנעים מהשתלמויות כצוותים אורגניים, למשל בגני ילדים.
  - סייעות לא מקבלות גמול והכרה על פיתוח מקצועי.
  - קיים תעודף מורות להשתלמות דיסציפלינרית.

חסמים ברמת המורות, הגננות והצוותים החינוכיים

1. היעדר היכרות אישית עם קבוצות שונות בחברה והסתמכות (גם של הורים וצוות חינוכי) על סטריאוטיפים ; מצב של היעדר ידע אודות תרבויות שונות מהווה כר פורה להתפתחות דעות קדומות ועמדות שליליות.
2. חלק מהעשייה החינוכית הינה לשלב את הזהויות התרבותיות של הילדים והילדות בסביבה החינוכית ולאפשר להם להשפיע על התנהלות הגן והכיתה. לעתים קיים קושי של מחנכות לאפשר זאת ויש להידרש לנושא.
3. מתח מובנה בצוותים חינוכיים שעלול להתבטא בדינמיקה בין נשות הצוות, אליה הילדים חשופים, ולהעביר מסרים סותרים לעשייה החינוכית.
4. קשיים בשיח הורים-צוות חינוכי העלול להרתיע מחנכות מעיסוק בחינוך נגד גזענות.
5. עמדות אישיות של צוות חינוכי שעומדות בסתירה למסרים בנושא חיים בשותפות ומאבק בגזענות.
6. היעדר הכשרה בסיסית במוסדות להכשרת מורות וגננות לעיסוק בסוגיות אלו והיעדר היכרות עם הנושא באופן כללי. כמו כן, היעדר מיומנויות של הקשבה, דיאלוג, ראייה מורכבת, חשיבה ביקורתית.
7. חששות שונים בקרב מורות וגננות מעיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת - למשל היעדר אמון בגיבוי המערכת והיעדר אמירה ותעודף ברורים מצד מנהלות והמעטפת המקצועית. חשש מביקורת ובידוד חברתיים כתוצאה מהבעת עמדה בנושאים שנויים במחלוקת.
8. חוסר נוחות עם המושג גזענות והעדפה לחנך על דרך החיוב ולא השלילה, אשר עשויים להביא להימנעות מהתמודדות עם תופעות שליליות כגון גזענות.
9. היעדר תרבות מוסדית במוסדות החינוך לניהול שיח בקרב גננות, מורות וצוותים חינוכיים בנושאים אלו.
10. התמקדות בהישגיות לימודית על פני הישגיות ערכית כמו עיסוק בחינוך נגד גזענות.

נספח ב' – חברות וחברי הצוות

אתי סאסי - ראש צוות מיגור וחינוך נגד גזענות - סגנית בכירה למנהלת המינהל הפדגוגי
עו"ד איל רק - ראש צוות מיגור וחינוך נגד גזענות - הממונה המשרדי למאבק בגזענות
אביבה חלבי - יו"ר התאחדות מרכזי גישור והדיאלוג בקהילה ברשויות מקומיות בישראל
אורית צאירי - ממונה על החינוך החברתי ערכי, מנהל פדגוגי
אורנה שלי - מנהלת בית ספר ידלין ראשון לציון
איאד אסאדי - מורה בבית ספר יסודי אלסאלם מגד אל כרום
אייצש איתמר - מדריכה במטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים, מחוז צפון
אילנה יונה - מנכ"לית עמותת קדמא לשוויון בחינוך
אינה זלצמן - סמנכ"לית בכירה ומנהלת המינהל הפדגוגי
איריס הגר - מדריכה ארצית המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים
ד"ר אמין חלף - מרצה במכללת מכללת דוד ילין
גיינאן זועבי - מדריכה ארצית לחינוך לשוני בחברה הערבית
ד"ר גליה בונה - יועצת מלווה ממשד המשפטים, מנהלת תחום בכירה פיתוח ידע והכשרה, היחידה
הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות
גלעד וינר - מנהל הקונגרס הישראלי
גניה סיגאוי - גננת מובילה, נציגת מחוז ירושלים בהסתדרות המורים
דורון אהרוני - מדריך מחוזי המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים מחוז חיפה
דורית טננבוים - מפקחת גני ילדים חמ"ד מחוז דרום, משרד החינוך
דלית אביגד - מנהלת בית ספר מקיף חקלאי כדורי גליל תחתון
דני אלעזר - מנכ"ל יד ביד
ד"ר וביט מנגיסטו וורקו - ממונה באגף א ילדים ונוער בסיכון המנהל הפדגוגי
זאב בר לב - מנהל ב"ס יסודי "אוש"א יחד" ר"ג,
פרופ' זהבית גרוס - ראש ההתמחות לניהול ופיתוח מערכות חינוך לא פורמליות וראש קתדרת אונסקו לחינוך
לערכים, סובלנות ושלוש, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר אילן
ח'ר אלבז - יו"ר אג"ק מכון הנגב
ד"ר חגית מישקין - ראש מו"פ תוכנית "תספה" מכון מופת
חיה שיטאי - מנהלת מחוז תל אביב
טובה בן ארי - מפקחת ארצית ליישום זכויות תלמידים, המינהל הפדגוגי
הרב יהודה קורנבלוט - ראש מנהל החינוך בביתר עילית
יהודית קאסא - גננת בשנת ההתמחות בהוראה, סטאז'
יוסי גמליאל - מנהל מחלקת נוער, בית שמש
יעל בריל - מדריכה מרכזת ארצית שפ"י המנהל הפדגוגי
הרב ירמי סטוויצקי - מחנך בתיכון הימלפרב ירושלים
מיטל לויט - מנהלת פרויקטים ושיתופי פעולה, מנהל פדגוגי
מייה מוסקוביץ-שיש - מדריכה מחוזית המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים מחוז מנח"י וירושלים
מיכל בונצל - מנהלת תכניות חינוכיות באגף א חינוך על יסודי מנהל פדגוגי
מיכל דה-האן - סגנית מנהלת מינהל חמ"ד
מיכל נחשון - מדריכה פדגוגית אזור מרכז ומנהלת גן ממ"ד חב"ד
מינה פרפה - מנהלת בית ספר אורט העליה השניה עכו
ד"ר מועין פלאחדין - נציג פורום חיים משותפים, מכון מופת
ד"ר מירב תורג'מן - ממונה הפעלה פדגוגית האגף לגיל הרך, מנהל פדגוגי
מסי אייצ'ק - רכזת תחום חינוך נגד גזענות באגודה לזכויות האזרח
פרופ' מרגלית זיו - מרצה במכללת קיי בתכנית לתואר שני בחינוך לגיל הרך, מנהלת פדגוגית של עמותת
משחקים לעתיד ויועצת פדגוגית של מכתבת אל-פאנוס (ספריית העשית).
מרטין אבצלוא - מועצת תלמידים ארצית
מרים רקאנטי - נציגת המועצה למנהיגות חינוכית
נאדיה כיאני - מנהלת מחלקת חינוך, עמותת יד ביד
נורית שפירו - מדריכה ארצית האגף לחינוך יסודי
נעמי בייט צורן - מנהלת מחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח
נעמי יצחאייק - מנהלת מרכז הדרכה מנהיגות מנהל חברה ונוער
נתנאל זליקוביץ - מנהל תוכנית עומקא דליבא במחוז החרדי
ד"ר סער הראל - מנהל מחוז חיפה
סיגלית איצקוביץ - ממונה ניהול פדגוגי - על יסודי אגף א מנהל פדגוגי
סלאח טאהא - מפקח מרכז חינוך ערבי באגף לחינוך יסודי
עבדאלה זידאן - מועצת תלמידים ארצית
עדי אורן - מנהל חברה ונוער מחוז תל-אביב

עו"ד אורלי לוינזון סלע - מנהלת המחלקה הציבורית א.ס.ף - ארגון סיוע לפליטים ומבקשי מקלט.
עו"ד איל רק - הממונה המשרדי למאבק בגזענות
עידית רובין - ממונה בקרה ומעקב פדגוגי במזכירות הפדגוגית
עינב זיו - מדריכה ארצית מנהל פדגוגי
עינב שוורץ - מנהלת חברה ונוער מחוז חיפה
ענת הלל - מנהלת פסגת חיפה
ציפי קוריצקי – נציגת ציבור, משרד החינוך לשעבר
קלרית אזולאי - ממונה פיתוח ארגוני וגיוון תעסוקתי, מינהל ההון האנושי.
רונית דגן - ממונה על התנסות בהוראה במנהל עובדי הוראה
רונן קובלסקי - סמנכ"ל החברה למתנסים
רינה איילין גורליק - מנכ"לית אגודת יהודי אתיופיה
רעות נוימן - התנועה הרפורמית- מנהלת אגף חינוך
רעות קדרון - מנכ"לית ומייסדת שותפה, עמותת משחקים לעתיד
ד"ר רקפת ארליך - ראש תכנית המצוינים לאקדמאים וראש תכנית מנהיגות חוצת גבולות המכללה האקדמית בית ברל
שירין נטור חאפי - מנהלת האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך
שרון מיכאלי רמון - מנהלת דו לשוני בי"ס יסודי "כולנא יחד" יפו
ד"ר שדאד אבו-פול - מפקח כולל, מפקח מקצועי מדעי הסביבה, מנהל התיישבותי
ד"ר שחר גינדי - מרצה בכיר במכללה האקדמית בית ברל
ד"ר תמר ורטה-זהבי - מרצה ומדריכה פדגוגית במכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, סופרת ילדים
תמר רכניץ - מנהלת תחום חינוך בתג מאיר